

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**• telefonon: **06-1-413-6672**• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

A Dunánál

Költészet napja után, még egyszer József Attiláról. De most a szobráról, amelyet Marton László bronzba öntött, és amely *A Dunánál* című vers költőjét ábrázolja, aki ugyan úgy kezdi a versét, hogy „A rakodópart alsó kövén ültem, / néztem, hogy úszik el a dinnyehéj”, mégis évtizedekig kénytelen volt a Kossuth tér gyepének kellős közepén üldögelni. Igaz, ez szobrása beleegyezésével történt, mivel a tér akkori biztonsági szabályzata és elrendezése nem engedett meg mást.

Új helyén, az Parlament Duna-parti homlokzata előtt létrehozott sétányon a költő szobra immár nézheti, és nézi is a Dunát. A lépcsőfokokon, amelyekre XX. századi szobrászatunk kimagasló alkotója, Marton László eredetileg is elhelyezte a költő alakját, olvasható most a bronzba öntött két verssor: „Mintha szivemből folyt volna tova, / zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.”

És a Duna ma is, mintha József Attila szívéből folyna tova, zavaros, bölcs és mély. Az új elhelyezésnek köszönhetően pedig ez a köztéri műalkotás Budapest egyik legkedveltebb és leglátogatottabb látványossága lett.

Tudom, mert – bár nem vagyok turista fővárosunkban – gyakran autózom el alatta és nézek föl rá, a pesti rakparton dél felé haladva. Különösen a csúcsgalamb nyújt erre megfelelő alkalmat, amikor a gépkocsisor csak lépésben tud haladni, és bőven van rá időm, hogy megfigyelhessem, és jólesően állapíthassam meg: állandóan szeretetre méltó társaságban van a költő, nézőközönsége és fényképezkedő látogatói kifogyhatatlanok. Hol sötéthajú távol-keletiek állják körül, büszkén mosolyogva az őket fényképező útitárs kamerájába, míg fekete szemüvegükön a Vár épületei mögött lemenni készülő Nap csillog, akár a Duna vizén, minden időben figyelemre méltó fényjátékkal. Hol kisfiúk, kislányok ülnek előtte a lépcsőn, és a költő mintha átölelné őket, miközben a szülők, nagyszülők a jövőnek szóló szép emléket kattintgatják. Hol a költő vállát átölelve állnak mögötte látogatói, hol kétoldalt, hozzá hasonlóan a Dunára függesztett szemmel üldögelnek mellette az elfáradt turisták, az olvasgató, beszélgető fiatalok. És vannak persze, akik a költőhöz hajolva szelfit, azaz József Attilával közös önarcképet készítenek mobiljukkal.

Mindezzel persze nem azt akarom sugallni, hogy megszűnt volna a költő feloldhatatlannak érzett magánya, hogy elmúlna a verseiben sajgó fájdalom. Azt sem hiszem, hogy azok, akik olyan harcosan szervekedtek a költő szobrának új, a Dunára néző, rakpart fölötti elhelyezése ellen, ez egyszer belátják, hogy nem volt igazuk. Mégis bízom abban, hogy József Attila szobrának középpontba kerülése, közkedveltségének jóleső megnyilvánulásai magukkal hozzák életművének jobb megismerését, és talán azt az általa óhajtott megbékélést is, amelyet a szobrot ihlető vers utolsó versszakában így fogalmazott meg: „...Én dolgozni akarok. / Elegendő harc, hogy a multat be kell vallani. / A Dunának, mely mult, jelen s jövő, / egymást ölelik lágy hullámai. / A harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés, / s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Munkatársak:

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné

(gazdasági ügyintéző)

Csontos János

(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna

(Világirodalmi Figyelő, konferenciák)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit

(Versmaraton, Magyar Napló-hajóút)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Tamás Menyhért**
(Fotó: Bakos Zoltán)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *A Dunánál* 1

SZEMHATÁR

Gál Sándor: <i>Máglya</i>	3
<i>Néha</i>	4
Csontos János: <i>Csillámló sziklafalon</i> <i>József Attila ürügyén, száztíz év múlva</i>	5
Ladik Katalin: <i>Kizöldült házamon a libabőr; Csendélet ablakkal;</i> <i>Bennem is fázik a tenger; Fehér dolgok történetek</i>	9
Bak Rita: <i>Menekülés; Műnchhausen báró Oroszországba lovagol</i>	10
Lajtos Nóra: <i>Fehér szektor</i>	11
Tarbay Ede: <i>Szonatinák</i>	18
<i>Éjszakai halászat</i>	19
Serfőző Simon: <i>Rossz házfalak mentén; Mégis; Örökség</i>	20
Ködöböcz Gábor: <i>Kiss Benedek versvilága, avagy történelmi</i> <i>és köznapis realitások plasztikus poézise</i>	21
Tüskés Anna: „ <i>Illyésre mint a kultúra, az irodalom egyik védelmezőjére</i> <i>gondolok.</i> ” <i>Beszélgetés Vitézy Lászlóval</i>	27
Marno János: <i>Eliszaposodik</i>	30
Mile Zsigmond Zsolt: <i>Örökös zene</i>	31
Murányi Sándor Olivér: <i>Lassított menekülés</i>	32
Rónai-Balázs Zoltán: <i>Tükröm, tükröm; Tea D.-vel</i>	34
George Mackay Brown: <i>Az aranytojást tojó tyúk</i>	35
Fecske Csaba: <i>Ahol ott vagy; Sötétben; Történek</i>	38
Oláh Katalin Kinga: <i>Tisztán átgondolt formák</i> <i>Nagy Benedek szobrászművészlől</i>	39
Péntek Imre: <i>Mennyei riport</i>	43
Miklóssy Endre: <i>Magyar falu – magyar történelem</i>	44
Tamás Menyhért: <i>Félben-egészen; Kettős; Maghimmusz</i>	56

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: <i>Kilencágú életfa</i> <i>Beszélgetés a 75 éves Tamás Menyhérttel</i>	57
--	----

KÖNYVSZEMLE

Türjei Zoltán: <i>Szirom helyett tövissel</i> <i>Takács Zsuzsa: Tiltott nyelv</i>	61
Oláh András: <i>A második féldő</i> <i>Fecske Csaba: Árnyas kertben</i>	63
Hegedűs Imre János: <i>A malomnak nincsen köve</i> <i>Toót-Holló Tamás: Gördül a Kő. A garabonciás könyve</i>	65
Papp Máté: <i>Mint a népmesékben</i> <i>Kun Árpád: Boldog észak</i>	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Nagy Benedek alkotásaival illusztráltuk.

Helyesbítés: Áprilisi számunk 44. oldalán nem tüntettük fel Buket Uzuner *Hosszú Fehér Felhő – Gallipoli* című regényének fordítóját, Tasnádi Editet. A mulasztásért bocsánatot kérünk!

GÁL SÁNDOR

Máglya

1.

*nagy tüzet élesztettem
a tűz nagyságát éltem
a lángok csodás fölvirágzását
a lobogás forró sziszegését
s a parázsból feltörő perzselő szél
láthatatlan sugárözöne
megérintette az arcomat
és átfordult a hamvadás eseményeibe
miközben néhány maradék szikra
fölemelkedett
s a nyugati horizont magasán
csillaggá gyűlt az alkonyat fölött
s az ismeretlen mélyeiben
új tér született
és benépesült
ragyogó galaxsiákkal
megteremtven magában
a jövő emlékeit
ami valótlannul üres
s ami valósággá szervesült
tűzzé anyaggá hanggá és csenddé
s benne elérkezett
az égi máglya
fényének teljessége*

2.

*a diófák levelei
halál-előtti sárgák
nem zuhannak az elmúlásban
csak levitorláznak
a maguk rendjében
befedik egymást tiszta csenddé
s itt előttem a máglya mögött
az otthonról hozott rózsák
szirmai keretezik
október vérző fájdalmát
közel vagyok
magamhoz bennük*

*bevérzett arcom sötétjével
kitépett fogaim helyén
a vérző források
hányadik napja már
hányadik napja
nem számolom
a láz fokait
vésők és fogók éleit
s azt sem hogy
ki ment el
s hogy ki virrasztott velem tovább
látni a láng-sötét
új golgotát*

Néha

*előkerül néha még
a vers is
egy-egy szó elsuhan
a sorvégre rímnek
s megcsendesül
az alkonyat vagy a hajnal
felröppen néhány gondolat is
könnyeden
szinte önmagától
s mire utolér az éjjél
a csillagok leköszönnek sorra
ahogy régen
s te ott állsz az éjszaka
birodalmában
virrasztván önmagadat
s nem gondol rád
az isten se már*

CSONTOS JÁNOS
Csillámló sziklafalon

József Attila ürügyén, száztíz év múlva

Az ember olykor óhatatlanul eltűnődik: vannak-e a magyar költészetnek kitüntetett földrajzi pontjai, amelyeket akár be is pötyöghetnénk egy nemlétező irodalmi GPS-be? Léteznek-e – más nációk kollektív emlékezetéhez hasonlatosan – olyan egyszerre virtuális és valóságos zarándokhelyeink, ahol megilletődötten áll meg a mindenkori olvasó és az írástudó utód: lám, itt született meg ez vagy az a halhatatlan költemény, amely azóta is állócsillagként ragyog a nemzeti kultúra egén? Vannak nációk Európában, amelyek nem bliccelik el ezt a kulturális térképet. Az írek például nem csupán a legfontosabb szépíróik életének színhelyét, műveik topográfiáját tartják számon (James Joyce *Ulysses*ének főhősét, Leopold Bloomot kicsiny, aszfaltba mélyesztett rézlapocskák mentén lehet nyomon követni Dublin városában, holmerre járt a főhős a bő egy napos regényidőben), de például azt sem engedik feledésbe merülni, hogy egyik vagy másik ír mozifilm az ország melyik szegletében, falujában vagy kisvárosában forgatták.

Ha a magyarországi kulturális GPS dolgában egy gyors emlékezetpróbának vetem alá magam, az első körben még csak nem is az államhatárokon belüli emlékpontok villannak fel előttem: egy párizsi hotel a Szajna partján, ahol a nagyszemű kálvinista poéta húzta meg magát az „ember-sűrűs, gigászi vadonban”; vagy a zord szerbiai táj Zsagubica fölött a hegyekben, amely háborús razglednicák írására kiváltképp alkalmas. A XX. századi literatúrai örökséget pásztázva azonban úgyszólván csak egyetlen olyan hely létezik, amely reprezentatív magyar vidéken, jól beazonosíthatóan, ráadásul csupa derűt és pozitív képzettársítást hordozva kerül fel a magyar irodalmi tudat térképére: és ez Lillafüred, a nevezetes vízesés környéke, József Attila *Ódájának* fogantatási helye.

„Itt ülök csillámló sziklafalon” – írta a poéta 1933-ban, s a kompozíció első sorában rögzített pozíció annyira pontos és kifejező, hogy más nyelveken is

idézni tudjuk: „I am alone on these glittering crags; Hier sitz ich, an glitzernder Felsenwand; Me voici sur ce rocher scintillant; En la luminosa roca estoy sentado; Сел у скалы, на слепящем сколе; Na obasjanoj steni sedim.” Friss, alig néhány esztendőszennáció volt még a Palota Szálló, ahonnan József Attila kiszökött verset írni az írószövetség elődjének, az Írók Gazdasági Egyesületének konferenciájáról – bizonyosságául, hogy az óda ihlető témájául nem csupán az istenek vagy az isteni jegyekkel felruházott emberek szolgálhatnak, hanem olyan, sokáig parlagiasnak tartott érzemény is, mint a szerelem. Költőnk a gazdasági egylet, a csupa nagybetűs IGE helyett a szimplán nagybetűs Igét választotta – s milyen jól tette: mindmáig szemlélhetjük a szövegén, milyen is az, amikor az Ige testté lőn. S olykor bizony konkrét női testté; bizonyítván, hogy az égi és a földi szerelem között csak az életidegen spekulánsok szerint van számottevő távolság.

A költő huszonnyolc éves ekkor, s az a ritka pillanat ez az életében, amikor nem nélkülöz, nem a testi vagy lelki hiányok felől közelíti a szűkreszabott életet, hanem az egyetlen méltó lírai téma, a teljesség lehetetlensége, s mégis, a teljesség mindenáron való megkísértése, optimista ostroma foglalkoztatja. Vannak filozófusok, akik rövidre zárják a kérdést: a halandóságra rendeltetett ember boldogságérzete, de a boldogságnak még a pusztá keresése sem egyéb, mint hamis tudat, fatamorgána, illó délibáb – ilyen alapon azonban akár a költészet létjogosultságát is kétségbe lehetne vonni. S akadnak olyanok is, akiket a teljes fegyverzetben kipattant remekmű hoz leplezhetetlen zavarba: makacsul terjesztik például azt az értesülést, hogy József Attila az *Ódát* voltaképpen fogadásból írta. Nem tudom, miért, de ezt valahogy profán blaszfémának érzem. Ismerni véljük ugyan az ihlető múzsát (Szöllős Henrikné Marton Márta a polgári neve, művészettörténész a foglalkozása, s éppen válófélben van, de semmi nyoma, hogy a konferencián részt vevő és költőnkkel minden biztonnyal purparléba elegyedő hölgy a beteljesült, vagy akár a reális szerelem alanya volna a poéta sóvárgó életében) – ám paradox módon épp a költemény egyetemessége, már-már tökéletes volta adhat tápot a lírai fogadás meséjének. 1933 júniusában komplett íróhetet terveztek a Hámori-tó partjára, de az IGE elnöke, Pakots József három nap múlva váratlanul elhalálozott, így a konferencia félbeszakadt. (Itt muszáj idézni József Attila bravúros rímelésű négysoros

Elhangzott a lillafüredi József Attila-emléktáblánál, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár által rendezett miskolci és Borsod megyei költészet napi megemlékezésen

bökversét az előző év szeptemberéből: „Először volt Pakots, / aztán lón az IGE. / Ő köztünk a kapocs, / azért jöttünk ide.”) Mintha az egészet csupán azért rendezték volna, hogy az *Óda* megszülethesen...

Mi meg azért jöttünk ide, hogy magyarázzuk a csodát, holott művelnünk kellene. Ami engem illet, az évtizedek során tölem telhetően törekedtem is erre, s ha a versírással való megfertőződéseim forrásvidékét kutatom, akkor jó eséllyel József Attilára bukkanok. Az például biztosra vehető, hogy az érettségi előtt, egyhetes intenzív munkával létrehozott *Hervadt szonettkoszorú* ihlető forrása József Attila szonettciklusa, *A kozmosz éneke* volt: rövid úton elirigyeltem a poétikai bravúrt, s megpróbáltam magam is hasonlót barkácsolni. Sőt, kívülről is tudtam skandálni – ennek sokat szenvedett debreceni egyetemista társaim a megmondhatóí. Ez azonban már korántsem a költővé válás első lépése: jómagam a költészettel – s e tekintetben aligha vagyok egyedül – Petőfi Sándor képében találkoztam. A hódoscsépányi kiskamasz először egy válogatott verseskötetet kaparinthatott a kezébe egy konyhaszekrény tetejéről; s tökéletesnek látta, amit benne talált. Tízéves voltam a kerek, 150. születési évforduló idején, s az országos ünneplés többek között azzal is járt, hogy az iskolából vaskos, hártypapírra nyomott Petőfi-összest lehetett hazavinni – potom harminc forintért. Sugárzó örömmel mutattam otthon szüleimnek a becses zsákmányt, ám az ózdi finomhengermű hengerésének családjában az a harminc forint igen jelentős költségvetési tételnek számított: hajszálon múlt, hogy vissza nem vitették velem a páratlan zsákmányt. Hosszas rimázkodásra ez mégsem történt meg, úgyhogy elkezdhettem olvasni a huszoneves lángész életművét időrendben, akár egy regényt. Petőfi etalon lett – tizenhét éves koromig mindent őhöz viszonyítottam. Merthogy felbukkantak aztán a láthatáron más poéták is: Arany János akkor még túl bölcs és megállapodott volt nekem, Ady Endre túl harsány, Kosztolányi túl muzsikáló, Babitsot meg valószínűleg nem is értettem a maga mélységében. Juhász Gyulát ismerősnek találtam, de megülepedett rajta a por, Tóth Árpádnak a virtuozitása tetszett, Radnótinak meg jellemzően a korai versei. Míg nem berobbant a világomba József Attila: ha a Petőfi-kötet az enciklopédiája volt a szememben a XIX. századnak, József Attila maga volt a XX. század.

A lángoló lelkű tinédzser ekkor – a meglehetősen lefojtott hetvenes éveket írjuk – már maga is kísérle-

tezik versfaragással, küzd a poétika hétfejű sárkányával, s a klasszicizálás és az avantgárd tengeri sziklaszirtjei között hanykolódik. Ha nem találkozom a csonkaságában is teljesnek ható József Attila-életművel, talán arra a következtetésre jutok, hogy mesterségbeli tudás és szükségszerű újítás nem is hozható harmóniába, nem fészülhető össze. De hát ott volt a példa az orrom előtt – és én semennyi időt nem sajnáltam a tanulmányozására. Szinte természetes volt, amikor 1980-ban, a 75. születésnapom én voltam az egyik, aki nyilvánosan vetélkedtem József Attilából az iskolarádióban. S hogy nincsenek az életben véletlenek, azt az is bizonyítja, hogy az ózdi gimnáziumot, ahol érettségiztem, ki másról is nevezhették volna el, mint József Attiláról.

Az életben elkerülhetetlennek tetsző vargabetűk aztán más utakra vezettek, de idővel törvényszerűen visszatértem az irodalom felségvizeire. Debreceni bölcsészhallgatóként már tisztában voltam vele, hogy az én József Attila-élményem nem valamiféle kiváltság vagy különlegesség: kiterjedt kultusza van nemcsak a versolvasók, hanem a gyakorló versírók körében is. Csodálkozva láttam, hogy a spontán „Lobogókn: József Attila”-mozgalom mi mindenre felhasználja őt: olykor olyan mögöttes célokra is, amelyek teljességgel idegenek tőle és a költészetétől. Sokan jelölték meg kiindulópontként őt a kortárs költők közül is, de gyakran méltatlanoknak bizonyultak hozzá: nemcsak mentalitásban és tehetségben, de olykor bizony a kötelező műgondban is. Költőnk még a nyomdában, a kefelevonatban is képes volt érdemi javításokat eszközölni a tartalom vagy a metrum érdekében: a perfekcionizmus, a tökéletességre törekvés jellemezte.

Nem tudom, mennyire tekinthető sorsszerűnek, de – immár több mint harminc éve – első, nyomtatásban megjelent versem is a József Attila-jelenséget dolgozta fel. *Harminckettő* volt a költemény címe, nem is leplezve a poéta megélt életkorára utalóan, s az első stróféja így hangzott: „Harminckét év bizonygatás, / hogy mégse kucsmás Pista vagy; / s az elillant identitás / perében lettél áldozat.” S így végződött a debütáló vers: „Harminckét álszent nekrológ, / halállal fogant jóbarát; / cincálják széjjel korcs kopók / egy bolond gyöngyét s ótvarát.” Látszik, hogy már huszonkét évesen sem voltam igazán kibékülve mindazzal, ami az öngyilkosságba menekülő poétát körülvette: ha csak tizedannyi szeretetet és megértést kapott volna életében, mint amennyi a me-

moárokban szerepel, ma nem ilyen ráncolt homlok-
kal emlékeznénk a szárszói tehervonatra.

Gyakorló költőként aztán magam is megírtam a kötelező parafrázist, amikor „harminckét éves lettem én” – ennek az utánlövésnek időközben olyan nagy divatja lett, hogy vaskos kötet is összeszerkeszthető volna a József Attila-i versformát idéző, ingadozó nivójú opuszokból. Ezen a ponton túl azonban zavarba ejtő dolog történik: az ember lassan idősebb lesz a Mesternél, aki mindörökre marad harminckét és fél. Hogyan lehet ezt feldolgozni? Próbáljuk elképzelni, mit csinált volna negyvenévesen az orosz bevonuláskor? Börtönbe vetette volna a Rákosi-rezsim, vagy a rendszer ünnepelt költőjeként sematikus versek írására kényszeríti? Lehetett volna kényszeríteni? Ötvenhatban még csak az ötvenes évei elején járt volna – ha a saját idősíkomra vetítem, épp most akasztják fel Nagy Imrét. Miként működött volna a végtelennek tetsző Kádár-éra alatt, s hogyan fogadta volna a rendszerváltozást? Ha még akkor is él, előfordulhatott volna, hogy belőle írom a szakdolgozatomat – s hogy jobban értsem az alkotáslélektani szempontokat, a nagy szalagos magnóval őhozzá zárandokolok el interjúzni, nem az emberöltővel fiatalabb pályatársakhoz. Bizonyára arról a temérdek költeményről beszélünk volna a legtöbbet, amelyek a „hiányzó” ötven évben születtek, s amelyeket immár soha nem fogunk megismerni.

Minden másképp lehetett volna – de nem lett. Már több mint húsz évvel túléltem őt. Azt azonban soha nem tudtam feldolgozni, hogy – minden teljessége ellenére – torzóban maradt ez a grandiózus életmű. S különösképpen idegesítettek a félbehagyott, cím nélküli versek, amelyek az összegyűjtött költeményekben hátul, de itt-ott közben is szétszórva, valósággal provokáltak. Egyet közülük már huszonévesen kényszeresen elkezdtem továbbírni. Görömbei András tanár úr mondta mindig, hogy a jó kritika a kritizált művet a saját erővonalai mentén alkotja újra. Hátha ilyen a továbbírt töredék is! – reménykedtem. A saját erővonal annyit jelent, hogy lehetőség szerint ne kerüljön belé idegen elem: legyen a költőutód annyira empatikus és alázatos, amennyire csak lehetséges. Itt volt a két indító sor József Attilától: „Szamár széllel pajtáskodni vén / bosszankodó rózsa vagyok én.” Aztán a lírai lendület magától megírta a következő sorokat: „Szirom, mit a huzat elragad, / s világgá lódít egy perc alatt. // Tüsszentsetek, pollent visz a szél, / szárán hervadt rózsa mit sem ér, / még-

sem cimborálok véletek: / bőgjetek csak, ti csacsi szelek!”

Még nem tisztult le, hogy ez nem egyszerűen továbbírás, hanem a töredék kiegészítése. Ebből csak a centenárium közeledtével lett tudatos költői program. Százötvennégy ilyen poétikai kihívást találtam, s a számmisztika jegyében nem lehetett véletlen, hogy Shakespeare-sonettből is éppen ennyi van. A kötetnyi ciklus elkészült a századik születésnapra, két folyóirat is közölt belőlük bőséges ünnepi szemelvényeket, de könyv alakban – az egyik jogdíjörökös elvi ellenkezése miatt – csak a hetvenéves szerzői jogi moratórium lejárta után jelenhetett meg, bár az eredeti, *Száz év talány* címmel. A centenáriumon a tipográfiát követve – amely szigorúan, más-más betűtípussal különválasztotta, mit írt József Attila, és mivel egészítettem ki én – nagy sikerrel, népes publikum előtt olvastunk fel a négykezes ciklusból Oberfrank Pál színművész úrral, hogy alig akartak bennünket a pódiumról leengedni. Valódi színházi produkció azonban kerek tíz év múlva lett a kiegészítésekből: ekkor *Világegész és töredék* címmel, Erdélyi György előadóművész-rendező válogatása és elképzelései által öltött versszínházi formát. Az előadások során az ő közreműködése mellett a „másik hangot” kölcsönző Császár Angela és az eredeti zenét produkáló Grensó István és Miklós Szilveszter tágitották ki az értelmezés kereteit. Ki tudja: ellentétben a szőrösszívű jogdíjörökössel, talán még magának József Attilának is tetszett volna ez a rendhagyó, bátor interpretáció...

Hogy is vagyok manapság József Attilával? Kicsoda is ő nekem? A *Száz év talány* kísérőversében azt találtam írni róla: „Báty és öcs. Mostohaapa. / Talán a másik felem maga.” Erre persze neki is rá kellene bólintania; de mindketten lobbanékony természetűek lévén, időnként bizonyára izzana közöttünk a levegő. Mit szólna például ahhoz a mozzanathoz, amelyet regényemben, az *Angyaldekameronban* emlegetek fel? Egy esztergomi filmforgatáson a zsinagóga nagykönyvében felfedeztem, hogy szisztematikusan megfordították a neveket: a mosodai szolgáltató végző iparos tehát feltehetőleg nem József Áron, hanem Áron József. Így aztán a poéta is voltaképpen Áron Atilla – igaz, így is kijön a nevéből a korijambusz–szpondeusz időmértékes verslábvariáns: Jó-zsefa-til-la; Á-rona-til-la. Változtatna a lényegen, ha most Áron Atilla-díjasnak titulálnának? Szerénytelenül elárulhatom: mind közül a József

Attila-díj volt az egyetlen, amely után tényleg, szívből vágyódtam. S most, hogy annyi várakozás után beteljesült a vágy, olyan zavarban van az ember, mint amikor az esztergomi zsinagóga nagy mosodakönyvét lapozgatja.

Alsó tagozatos kisiskolásként több ízben is tanulmányi kirándulásra hoztak bennünket Lillafüredre, amely még a harmadikos olvasókönyvünkben is szerepelt: a tóparti tájleírás által érzékeltették velünk, milyen szép is tud lenni a természetben az ősz. Úgy emlékszem, a miskolci Eszperantó téren szálltunk fel az erdei kisvasútra. A Palota Szállóhoz megérkezve

barlang- és bazárlátogatás is szerepelt a programban, de József Attila még nem. Ha már akkor is létezik a mostani mesélő szobor, bizonyára megtekintettük volna a kirándulás során. S talán akad olyan tanerő is, aki idézi az *Ódából* ezt a négy sort: „amint elfut a Szinva-patak, / ím újra látom, hogy fakad / a kerek fehér köveken, / fogaidon a tündér nevetés”. „Na, gyerekek, láttok itt kerek fehér köveket? Ugye, nem? Látjátok, ez a különbség költészet és valóság között...” – mondaná a tanító néni. És akkor egy életre megértettük volna, mit jelent az, ha itt ülünk csillámló sziklafalon...



*Boldog Gizella Királyné
(2001, Mór, fotó: Oláh Katalin Kinga)*

LADIK KATALIN

Kizöldült házamon a libabőr

*Még álmomban is a sziklák sírását hallom,
amint önkívületig veri őket az eső.
Ezen a hideg tavaszi reggelen
kizöldült házamon a libabőr.*

Csendélet ablakkal

*Fortyog az ég alja.
Megeszi főztjét, a bíbor naplementét.
Sötétben botorkál a ház, kezét tördeli:
Ne legyen gond, küzdj, ne legyen fáj,
ne legyen üres szem, hideg ágy.
Legyen a szobában lágy eső, izzadság, fű, nyál.*

*Ekkor az ablakot vadul kitarja,
kócosan, tombolva, véresre csapdossa,
szétveri, kitepi, vinnyogva felfalja.*

Bennem is fázik a tenger

*Egy harapásnyi napfény kellene,
egy szigetlakó,
hogy lenyalja hasamról a tengert.*

Fehér dolgok történtek

*Kicsordult az éj, lezárta a ház szemét.
A szobában fehér dolgok történtek:*

*a nyitott ablak arcot növesztett,
jéggé fagyott száj lebegett, ölemhez ért:
Gyönyörűm! Segged akár a hóvirág!
Gőzölgő testtel, immár árnyék nélkül,
meghempergett velem a gyönyörben.*

BAK RITA

Menekülés

*Lecsaptak, mint futkosó csótányt
az összefarigcsált étkezőasztalon.
Egy alsóval, kártyáztak éppen,
lecsaptak, mint a rágcsáló fejét
az egérfogó.
Aláhullott az egér feje,
kissé félrebillent,
nézett rám,
szemében még
fénylett
futása emléke.*

Münchhausen báró Oroszországba lovagol

*Lovagol a báró Lengyelországon át,
hóban és fagyban vágat.
Inkább lovagolok, mondja,
minthogy a postakocsisok
hőbörgését hallgassam.
Minden kocsmánál pálinkát kérnek,
nem akarnak éjszaka utazni,
És nem alszanak az erdőben.
Este a báró gúnyját egy koldusra teríti,
másnap délelőtt az erdei úton
farkasok marcangolják lova tomporát.
Lengyelország szép ország,
gondolja, csak túl hideg és nagy,
nem fogok én múzeumokról és szép épületekről
mesélni, amikor mindjárt megfagyok az erdőben.
Akkora a hó,
hogy a templomtoronyra kötöm ki a lovamat,
és csodálkozom, amikor másnap
nyerít a magasból.
Nem baj, kilövöm a kantárát,
vágatok tovább.
Szóval, drága Oroszország,
gondolja, büszkébb vagyok furfangosságomra,
mint francia kezelőmre.*

LAJTOS NÓRA
Fehér szektor

„»Nem vagyok én örült!« – mondja az egyik elmebajos.
»Hisz ezek bolondok!« – mondja a másik.
»Itt bolondulok én meg!« – mondja a harmadik.”
(Juhász Gyula: *Patológia*, XIII.)

Nem vagyok örült! – mind ebben a hiszemben tengenek a pszichiátria folyosóin. Őv nélküli frottírköntösükbe burkolózva közelednek egymás felé, köszönve egymásnak, még a fél nyolcas vizit előtt. A reggeli ügyeletes, akinek az a feladata, hogy a porta előtt ülve, az oda felszerelt piros gombbal vezérelje a csapóajtót, egy piros, hideg, műbőrborítású széken fészkelődik, s álmosan figyeli a ki-bejáró orvosokat és nővéreket, betegtársakat és látogatóikat. A már előző este odakészített szék szövetén feltűnő látványt nyújt a szakadás mentén kikandikáló szivacsdarab, akár egy meztelen csiga.

A reggeli műszak egyébként hajnali hatkor kezdődik. Amíg N. bent volt – mivel aludni úgysem tudott –, mindig ő vállalta a kezdést. Szerette szemlélni, ahogyan indul a nap. Ilyenkor lehetett csak leginkább észlelni, mint gurulnak egymás után a hajnali pára cseppjei a nagy ablaktábla felső sarkából lefelé: akár csak a tudatában egy újabb átvirrasztott éjszaka félálombeli zajtalan eseményei.

Műszakváltás. Először a nővérek tűnnek föl: reggeli kávéjukat szorongatják kezükben, majd a hozzá hasonlóan korán kelők, vagy a nem alvók társasága kéredezkedik ki az üvegajtón túli, félszabad világba, a földszinti kávéautomatákhoz. M. térdig felgyúrt nadrágszárral közelít N. felé, ismeri már a kérését: N. mindig forró csokit rendel magának. N. a még előző éjjel – amolyan szertartásos pótcselekedetként – a köpenyzebébe készített aprók után kutat, majd M. kezébe pergeti azokat. M.-et azért szereti, mert ő a leggyorsabb: nem marad lent cigikávézni.

Van ebben a habos lötytyben valami, ami néhány percre képes az embert áttemelni a kinti világba, a szabad, „normális” létbe: *hörpintek valódi világot, habzó éggel a tetején* – idézi magában N. a költő szavait, miközben a csokit szűröcsölgeti. A tűzforró lé gyakran felpörköli a nyelöcsövét. „Ilyenkor érzékelem leginkább, hogy *vagyok*” – gondolja. Úgy érzi, szükséges ezt naponta átélnie.

A nyugalom, a remegés egymást öleli. Az egyórás ügyelet lejártá után N. visszatér a kórterembe, és lassan keltegetni kezdi a szobatársakat; sőt, néha még a szomszéd szobákban is *jó reggelt* köszönt. Mindig rácsodálkozik, hányféleképpen is képesek az emberek ébredezni: a macskanyújtózkodó pózoktól a nyüszítő-dünyögő apró sóhajokig. A fél nyolcas vizitre azonban már mindannyian haptákban ülnek a csinosan elsimított, kétrét hajtott paplanon. N. először nem tudta, hogyan szokás beágyazni, de példát vett a többiektől, és harmadnapon már az ő lepedője feszült legszebben a vaságy alázat-kemény matracára.

Majd a fiatal adjunktusnő, R. doktornő kopogós lépteire hegyezi fülét: *ilyen lehet egy kerub verdesése* – gondolja magában N., miközben ezek a cipősarok-kopogások izgató emlékképekként rögzülnek benne. Az adjunktusnő rövid hajat visel, a jobb oldalon hosszabbra hagyva, és kerekded arcához illő szemüveget hord. Enyhén kreol bőrén visszafogott smink nyomai látszódnak. Ötöd-hatodmagával jelenik meg a szobaajtóban. Innen a sorrend a következő: először az ajtó melletti jobb első ágyhoz lépnek oda, majd az óramutató járásával ellentétes irányban folytatódik a vizit. R. doktornő nyáron soha nem visel teljes orvosi munkaruházatot, csak fehér köpenyt. N. mindig a kezét figyeli: milyen kicsi, de arányos, szinte elvész a félelbernyi lázlap kötegeiben. Egyenes testtartással, határozott, amolyan katonás, szigorú hangvétellel és temperamentummal közelít a betegek felé, akik elfogadják vezényszavait, s bízva bíznak tudásában, abban, hogy minél hamarabb sikerül eltalálnia a gyógyszerüket és az adagolást. Néha kisistennek képzelik, szabadítójuknak, kapaszkodónak, ahogyan egy kisgyermek szorítja szülei ujjait, miközben első lépéseit gyakorolja a világban.

*

N. a „továbbiszépnapotkívánok!”, „viszontlátásra-hölgyeim!” búcsúszlogeneket mindig elérzékenyülve fogadta, pláne, ha aznapra R. doktornő nem hívatta magához. Ilyen jellegű magánbeszélgetésekre hente általában kétszer adódott alkalom. Azokon a napokon mindinkább izgatottabb volt, és ezt az összevissza kúszó-gyűrődő lepedőjén lehetett leginkább lemérni. Ilyenkor nemigen haladt az olvasással sem, pedig rengeteg könyvet sikerült felhalmoznia: részben sajátot, részben figyelmes látogatóitól kapottakat, sőt az alagsori könyvkuckóból is kölcsönözött még egy párat. Szép sorban sorakoztak a gurulós kórházi szekrénykén, névsorba szedve, lássák fegyelmezett-

ségét, hogy tudniillik ad az apró részletekre is. (Félő, hogy rajta kívül ezt senki nem vette észre.) A CD-ket is épp ilyen rendezetten pakolta egymás mellé, mindig csak a *kis éji* vagy hajnali zenék feküdtek hanyagul az asztalkán, tokjuktól kiesve, csupaszon, mint valamely fényesre nyalt tányérok.

Gyakran játszotta azt, hogy ránézve egyikre-másikra, a cím által igyekezett felidézni magában a fődallamot: mint amikor a pókháló sikeresen belesimul a szivárványszínű pókhálózó keféjébe, úgy kígyóztak alá tudatában is az ismerős hangok. Ilyenkor mindig rég nem érzett boldogság töltötte el.

Visszatérve az elbeszélgetésekre, ezek mindig igen bizalmas párbeszédok voltak, egyszerre érintve különféle szerepeinek létjogosultságát: a „rossz anya vagyok” tévhitétől a tanári hivatása megkérdőjeleződéséig, amelyek mind olyan neuralgikus pontok voltak, amelyektől – mint egy dagadt boka a gipsztől – szeretett volna mihamarabb megszabadulni, s egy *befejezetlen mondat* közepén tengve létezni. Innen kellett még továbbmennie a harmadik emeletre, ahol L., a fiatal pszichológus várta, s ahonnan sokszor igen megkönnyebbülten távozott a szobájába. A Rorschach-teszt felvétele körülbelül két órán át tartott, amikor is tollba mondta neki legelvetemültebb képzetársításait. Félig örült, hogy ebbe az asszociációs játéktérbe szinte minden belefér, még egy amolyan *tulajdonságnélküli ember* is, mint akinek akkor hitte magát.

*

befejezetlen cicaarc, szem, bajsza hiányzik, a fül megvan... itt két neandervölgyi ember feje... azért nem tudok mit kezdeni velük, mert magassarkúban vannak, két hölgy, de csonka az egész... masni közepén, légy, kar, láb, szem, piros... nem tartozik ide, nem tudom, miért vannak ezek az élesebb, veszélyesnek tűnő kitüremkedések... a stabilitást az a két piros pötty rontja el... lejjebb csúszott... megint itt van a tenger egy fehér pöttyel, amely a végtelenbe megy...

*

Egyszer, épp az alvásmegvonás napjára időzítve töltették ki vele az ötszázhatvanhat kérdéssorból álló MMPI-tesztet. Az azért nem volt egy sétagalopp. Bizonyos kérdések éppoly ismerősen csengtek, ahogyan egy szonátában a főtétel tér vissza-vissza, ám egy idő után mégsem volt képes uralni a helyzetet, és a felénél úgy érezte: feladja, nem csinálja végig. Aztán persze befejezte, már csak önmaga miatt is. *Te hominem esse memento!*

Ez az alvásmegvonásos terápia általában az elektrosokk-kezelést megelőző próbálkozás. Azon a napon egyáltalán nem lehet aludni, de mivel N. még előtte éjjel sem hunyta le a szemét, így a huszonnégy óras fentlétből majd' összesen negyvenórás ébrenlét lett. Úgy éjfél és egy óra között került olyan állapotba, hogy az üresen tátongó ebédlőben az egyik étkezőasztal morzsás viaszosvászonjára hajtotta a fejét. De amint érezte, hogy a mozsársúlyú tiltott álom készül rátörni, azonnal felállt, és újabb sétákat tett a folyosón oda-vissza, újraértelmezve a falakon található gipsz- és szárazvirág képek krikszkrakszait, amelyeket napközben nem is vett észre, vagy a még a vacsoráról maradt ragadós teafoltokat a kőpadló négyzetein, amelyeken gyakran valamiféle ábrákat, arcvonásokat vélt látni. Az egyik ilyen *maszatdombon túl* a kislia arca körvonalazódott ki, és mint egy zarándokhely, úgy tért mindig vissza újból és újból arra a helyre, amely a folyosó fordulójára esett.

*

Mélység és magasság: az ebédlőből a parkolóra lehetett látni és a zöldség-gyümölcsös bódékra. Szerette a csendes éjjeleket, amelyeket szerencsére csak ritkán zavartak meg az akutok kiabálásai, kirohanásai. Kint ülni a folyosón, fejében Muszorgszkijjal vagy Chopin-etűdökkel. *Minden éjszaka türelmesen csak arra vártam, hogy a napfény megszülessen az ég üvegablakán.* Volt egy magánzuga is, a rehabos részlegnél, ott, ahol az osztály telefonja volt felszerelve, de az éjjel egyáltalán nem veszélyeztette az ember magányos terrénját. Aztán ezt az egyik lány, H. hamar kipécézte magának. H. is hyposomniában szenvedett, akárcsak N., de elég zárkózott személyiségként lévén nem sokat értekeztek egymással saját mellvédű éjszakáikon. Amikor N. második alkalommal került az osztályra, H. még mindig ott volt, ő nem úszta meg az elektrosokk-kezelést. Ahogyan egy idősebb kolléganő-sorstársa sem. É. állandóan sírt: még az étkezések alkalmával is. Először nem bírta részvétlenül nézni, amint É. szájának íve minduntalan elkenődik az arcán. Úgy emlékszik viszont, és ilyet sohasem látott azelőtt, hogy É. könnytelenül sírt. De hát a pszichiátrián minden megtörténhet. Mert *tulajdonképpen milyen mesebeli ritkasággal fordul elő az életben, hogy az embernek nyolc-tíz óra hosszan át semmi egyéb tennivalója nincsen, csak várni az idő múlását?* N.-nek meg kellett állapítania: a fehér szektor falai között a psziché lepkeszárnyai minduntalan összecsukódnak.

*

Még mielőtt a többi betegársakról is szót ejtenénk, valamint az osztály belső arany szabályairól, van két dolog, amiről mindenképp illik szólni. Az egyik: N. és R. doktornő kapcsolata, a másik: az akut és a rehab osztály közötti különbségek.

R. doktornővel való viszonyában már a kezdetektől jelen volt a tisztelet, szeretet és hála érzése. Kölcsönösen megkedvelték egymást már a legelső találkozás alkalmával. N. több, még otthon töltött álmatlan éjszaka után egyik éjjel elvesztette az önkontrollját, és egymás után kapkodta be a gyógyszereket. Majd – megéreztén, hogy baj lehet – egy papírfecni-re jegyezte fel, miből mennyit szedett be, és alig olvashatóan hozzátette: „Szeretlek benneteket! Csak aludni akartam.” Hajnalban rosszul érezve panaszkodva be szállították a kórházba. Ez épp a Semmelweis-napra esett, amikor is csak ügyelet van. Másnap az édesanyja kíséretében keresték fel R. doktornőt, akit többen ajánlottak nekik. R. doktornőre várni kellett, a felvételt a rezidens Sz. doktornő és A. nővér végezték el. Majd végre megjelent a vizsgáloban R. doktornő is. Fiatalos lendülettel csüccsent le az N.-nel szemközti székre, miután kezet nyújtva bemutatkozott. Azonnal a zsebében kezdett el kutatni, mígnem megtalálta, amit keresett: azt a bizonyos papírjegyzetet. Kérdően nézett N.-re, kérte tőle, hogy olvassa el, amit odaírt. N. elvette a papírdarabkát, és csak meresztette a szemét: ő is alig bírta kivenni a kósza sorokat, amelyeket előző éjjel sort sor alá tapogatózva odaírt. N. nem értette, hogyan került ez az adjunktusnő kezébe, de később megtudta, hogy a mikro tetején hagyott soraira a húga talált rá, ő nyújtotta át a doktornőnek, aki végül amolyan búcsúlevélfélének nevezte az írást. N. tiltakozott ellene, s közben kinézett az ablakon: könnyes szemmel az első emeleti meszeségbe révedt.

R. doktornővel való bizalmi kapcsolata aztán tovább erősödött. Amikor a családja kérdőre vonta, hogyan tehetett ilyesmit, nem gondolt-e a kisfiára, magára húzta a paplant, és befordult a falnak, tudván, bármilyen választ is ad, az úgysem lenne kellőképp kielégítő. Tudta, hogy egyedül csak R. doktornő értheti meg tettét, aki majd a segítségére lesz. És így is történt. Igaz, orvosi szempontból N. nem volt könnyű eset, ugyanis az első zárójelentésében húszféle gyógyszer szerepelt: hogy tudniillik ennyiféle próbáltak ki rajta, míg végül sikerült beállítani a megfelelő kombinációt, de sajnos az is csak hetekig tartott, utána

hamar visszakerült N. az osztályra. Ezután viszont egyre erősebbnek érezte magát, s az őszi szünet után visszaállhatott a munkába is. Sokat gondolt ekkor is R. doktornőre. Például, amikor a *Tragédiát* tanította: „csak egy parancs kötvén le: szeretet.” Vagy, amikor a doktori műhelyórán Csáth Gézáról esett szó. Azóta is N. állandó sms-eivel és e-mail-jeivel bombázza R. doktornőt, amit az bizonyára csak N. ragaszkodásaként fog föl, de talán nem neheztenék rá.

*

N. soha nem értette azt a fajta megkülönböztetést, amelyet az akut és az ún. rehab osztály között tettek mind az orvosok, mind az ápolók. Egészen addig nem is érdekelt a dolog, amíg jómaga is oda nem keveredett, máig nem érthető módon. Egy ártatlan telefonbeszélgetés volt az oka tulajdonképpen. Pontosabban három telefonról van szó, és ezek közül csak az első nevezhető teljesen ártatlannak, amikor is egy fővárosi neves kiadó vezetője felhívta, hogy kiadnák a verseit. Ezt az örömhírt N. már a barátnőjének posztumuszaként aposztrofálta, mire ő ezt jelezte N. édesanyjának, aki pedig értesítette a férjet a dologról. Mire észbe kaphatott volna, R. doktornő már a kezfejebe nyomta a dupla adagú Rivotril-csodát, amelytől egy percen belül már alig tud saját lábára állni az ember, s kénytelen a nővérekre támaszkodva elbúcsúlni a szobájáig, majd ráesni az ágyára, ruhástul.

A zárt osztály körtermei között van a gumiszoba, amely hiába szigetelt helyiség, még így is kihallatszottak lakójának kiáltásai, a dörömbölések zajai. N. ilyenkor elővette a fülhallgatóját, és aktív zenehallgatással igyekezett tompítani a kiszivárgó hangokat. *A félelem határt kap, mint a lét: Te csak várj, míg felkel majd a Nap!* – énekelte magában a reggelre várva.

Az akut osztagok csak a portáig mehetnek, tovább nem, ha mégis tovább bátorkodnának, vissza kell fordítani őket. Ahogyan T. anyókat is, aki a szobatársai ruháit is magára öltve csoszogott mindig a folyosón, kezében kis batyujával, és aki állandóan azt kérdezte, merre van a vasútállomás.

Többen teljesen alvajárók módjára közlekednek, mint a rovarirtóval lefújt legyek. Feltűnően sok a fiatal közöttük: imbolyognak, csoszognak a sok nyugtatótól, bábú-merev tekintetükkel nemigen találkozhatunk, s többen artikulálatlan hangokkal adják tudtára környezetüknek, hogy azért mégsem két lábon járó hullák. Az ebédlőben nem tartózkodhatnak, csak a saját folyosókon álló asztaloknál fogyaszthatják el az

ételüket. Egyszer N. – megfélekedzvéen hovavalóságáról – leült az ismerős betegársai közé, mire felállították, és kivezették az ebédlőteréből. Olyan megaláztatónak érezte magát, hogy aznap nem volt hajlandó semmit sem enni.

Létsendéletek. Három színesebb egyéniség volt az akutosok között. Az egyikőjük állandóan galoppelésben közlekedett. Gyakran úgy tetszett, mintha valamilyen keleti táncot lejtene közben, ahogyan a csípőjét is jobbra-balra tologatta. E. kábítószerelvonási tüneteket is produkált, ilyenkor nagyon hangosan nevetett. Egyszer megdicsérte N. fülbevalóját, és mivel neki abból a bizsuból kétféle színű is volt, a fehéret neki adta, mert nagyon jól illett dús, göndör, ébenfekete hajához. K., a másik beteg mindenkitől el akarta szedni a mobilját, merthogy neki a barátjával kell beszélnie, de közben alig tudott megállni a lábán, és a beszédét sem lehetett érteni. Mindig átlopadkodott a rehabos részlegre, bevágatott a kórtermekbe, és gyakran rátámadt a betegársakra, ezért azok a mobiljaikat napokig a párnájuk alatt vagy a zsebükbe rejtve tárolták.

A harmadik lány, Zs. egy úgynevezett dohányosodró részleget vezetett: gyakran – ellentétben az aranyzabálllyal – a rehabosok étkezőasztalain készültek a cigik. *A kézzel sodrás a cigarettakészítés legautentikusabb módja. Nem kell hozzá más, csak a dohány, meg egy papír.* Állítólag készülhet még cigi sodróval és rollboxszal is, amely egyben tárolófele is, de Zs. csak kézzel sodorta magának a cigiket. Fülhallgatóval a fülén ült, és gyors, motorikus kézmozgással készítette egymás után a szívniivalókat. Egyszer, amikor N. éppen a portamisszióját teljesítette, odament hozzá Zs., és egy papírsebkendőt nyújtott elé, rajta a nevével és egy mobilszámmal, illetve egy rövid szöveggel: „Kérem, csörgesse meg az alábbi számot, ami az édesanyámé! Köszönöm!” N. nem értette, Zs. miért írta le, és miért nem szóban közölte ezt vele. (Azért kellett megcsörgetni a mamáját, mert akkor az majd tudta, hogy telefonközéiben lesz a lánya, és visszahívja őt.) N. teljesítette Zs. kérését – igaz, kissé bizalmatlanul –, de valóban csöngött máris a kórházi telefon. Szívfájdító beszélgetésüket muszáj közétenni, így jobban megérthető, milyen az, amikor valakiről a szülei mondanak le. „Anya, három és fél órája várom, hogy hívj, hallasz engem? (...) Vedd le, kérek, a kihangosítást, mert nem hallani! Kérek, vedd le, anya, a kihangosítást! (...) Azt mondtad, hogy az orvossal is beszélsz, anya! (...) Add vissza

apát nekem...! Add vissza nekem apát, kérek, hallasz anya?!... Ne csináld ezt...!” Zs. már hatodik éve visszatérő beteg a pszichiátrián, elmondása szerint negyvenhatodik alkalommal van bent. Ezt a pszichiátriában *forgóajtó-jelenségnek* hívják, amikor is a beteg időlegesen tünetmentessé válik ugyan, de valójában nem gyógyul meg. Ekkor egy Mészölymondat jutott N. eszébe: *Üvegfal mögött a szeretet.* S: *tele légy piszokkal az üveg.*

*

N. hét hónap alatt háromszor került a fehér szektor falai közé. *Százszor száradt verejtékkel, már isteni vérrel is átítatva – még mindig csak itt! És így.* Második alkalommal – de erről már ejtettem szót – az akutra vették föl. Az *Inferno* hetedik körének középső gyűrűjébe kerülve rövid éjszakáin fáva kérgeedett benne a szorongás. Az akutra „felvételt nyert” betegeknek ugyanis másnap egy bírósági szemlén kell részt venniük, amely abból áll, hogy egy bíró, egy bírósági írnok és egy független pszichiáter szakorvos különféle kérdéseket tesz föl a páciensnek, amelyekből eldöntik, hogy jogos-e az illető akuton való tartása, kezelése. Minden ellenkezése ellenére, sőt, még egy, az adjunktusnőnél kiprovokált főorvosi konzilium után sem engedték ki onnan. Pedig semmiféle szuicid tette nem volt (nem úgy, mint a nyári gyógyszer-bevételkor, amelyet intoxikációként tüntettek fel végül), csak egy ártatlannak tűnő elszólása a posztumuszáról. *Szóba se kerüljön közöttetek se ostoba beszéd vagy kétértelműség* – figyelmeztet Efezeus, jogosan. Az ott eltöltött öt éjjel minden nap letörték benne akarát-gyöngye ágai, amelyekre napközbeni reményeit aggatta. A hétvége telt a legnehezebben: kétszer injekciót is kapott falat öklelő dührohamára, még délelőtt, amitől délben elpihent egy kicsit. Az este nyolc óra utáni gyógyszerosztásokat pedig soha nem tudta kivárni. Ilyenkor előrement a gyógyszerosztó kiskocsi nővérfülkéjéhez. Sz. és M. nővérek nagyon együtt érző módon bántak vele, így szerencsére nem zavarták vissza a szobájába, hanem teljesítették kérését.

A szorongás nem egyenlő az izgalommal. Tanulmányai, zongorafellépései során számtalanszor, alkalomról alkalomra újraélte már a test kontrollálhatatlanságát, a kézfejek jéghideg remegését, amelyeket a fejében kellett minduntalan újraprogramoznia, hogy az adott helyzetben működőképesek legyenek. A szorongás a vízfóraló működéséhez hasonlítható: egyre fokozódik az emberben az ingerültség, amíg eljut

a legfelső, fortyogó határig, a teljes testet átható rosszszullétig. Az ilyenkor alkalmazandó kemikáliákkal csak az a gond, hogy míg az adott krízisen képesek – viszonylag hamar – átsegíteni az egyént, később bosszulják meg magukat. (Egyik szobatársának – elmondása szerint – három hónapjába került, hogy – ezt így mondják – *leszedjék* a R.-ről.) Ahogyan az egyik legzavaróbb mellékhatás, a kézremegés elmúlását is csak a gyógyszerek elhagyása után ígérik.

A kórházi játékszabályok egyike egyébként, hogy semmiféle gyógyszert nem tartalmazhatnak maguknál a betegek. A felvételre kerülés alkalmával le kell adniuk a nővéreknek, akik becímkézik, ha van náluk gyógyszer, vagy egyszerűen hazaküldik azokat. Ha valaki mégis eltitkolja kegyes pirulacsempészetét, azt a szokásos kórterem-átkutatás alkalmával könnyen tetten érhetik. Megszokott dolog ugyanis a pszichiátrián – a legváratlanabb pillanatban – gyors szekrényátnézést tartani. Ez úgy történik, hogy kora délután két nővér megjelenik a színen, és kipakoltat mindent a szekrényekből, megnézi a zsebeket, a párnákat stb. N. egy guriga vécépapír belsejébe préselt bele egy üvegcsét, de rajtakapták, így második alkalommal a családtagokkal hozatta be a szorongásoldót, amelyet átmenetileg a köpeny-zsebbe vagy a papírzsebkendő nejlontokjába bújtatott. Érdekes még, hogy mi mindent nem lehet a betegeknek maguknál tartaniuk a pszichiátrián. Itt van máris a hajszárító vagy a borotvapenge. Érhető, miért kerülnek tiltólistára, illetve a nővérszobába, ha mégis ragaszkodik hozzá valaki. A mobiltöltő viszont már kiveri a biztosítékot: sem önakasztásra, sem fojtásra nem alkalmas. Persze nincsenek is konnektorok – illetve vannak, csak nincs bennünk áram. Szóval a telefonokat az esti gyógyszerosztásnál kell leadni, és a reggeli gyógyszerosztásnál kapják vissza őket



Szent György-kút, a II. világháború móri áldozatainak emlékműve (1994, fotó: Oláh Katalin Kinga)

a betegek, miután persze mindenkinek felcímkézett töltője van a nővérszobában. Az ember viszont mindig tanul az elődeitől: N.-t egy élelmes betegtársa eszméltette rá arra, hogy a fürdőszobában, a tükör fölött lévő konnektorba áramot lehet csalni, ha fel van kapcsolva a fürdőben a villany. Ennek ellenére persze tiltott a töltő egyéni használata, tehát hiába tudják ezt, észrevétlenül, óvatosan kell töltögetni, illetve jó bújóhelyet kell találni a töltőnek is.

Az evőeszközök közül a kés használata tilos, legalábbis az éles késeké: csak „egyszerhasználatos-azonnaeltörök” műanyag vágóeszközzel lehet (pontosabban: nem lehet) étkezni, esetleg recés, lekerékített pengéjével. A villa sem lehet szűrős végű, de akkor mitől villa a villa? Ezek is elkobzásra kerülnek az étkezőben, ha kifénylenek a kezükből, ahogyan szegény M.-val is megesett. A sajátja helyett kapott egy műanyagot, amellyel például nem tudott húst vágni, vagy tömb-sajtot szeletelni. A pohár is csak műanyag lehet természetesen, éppen ezért olyan fogmosó-hangulata van minden reggelinek és vacsoráknak.

*

A szobatársak mindig együtt étkeztek, együtt sétáltak, együtt sírtak, és olykor-olykor együtt nevettek is. N. megfigyelte, hogy milyen hi-

hetetlen gyorsasággal, egyetlen nap alatt kovácsolóddik közösséggé a társaság. *Ha éppen jött valaki közénk, azonnal befogadtuk, a távozót pedig azonnal hiányolni kezdtük: illatát, gesztusait.* Bizonyára lelki érzékenységükből adódott ez az attitűdjük.

E.-kével került a legszorosabb kapcsolatba: E.-ke a harmincöt éves fiát veszítette el autóbalesetben, aki kamionsofőr volt, és aki valószínűleg rosszullét miatt hajtott neki fékezés nélkül egy fának. Nem hinném, hogy érhet embert ennél nagyobb tragédia, pláne egy anyát, aki minduntalan J.-járól beszélt, illetve a fél-

árván maradt kis D.-ről, aki miatt még érdemes talán végigmenni a gyászunka kegyetlenül gyötrelmes útján.

E.-ke az egyik nap eltervezte, hogy rátetováltatja a bal karjára a fia arcát. Odahívta az ágyához N.-t, maga mellé ültette, és a véleményét kérdezte, hogy a kis asztalkájára kitett fotók közül szerint melyik legyen. Hosszú hallgatását gyanúsán figyelte E.-ke, mire könnybe borult a szemük, agyonmaszatolt arcuk egymáshoz ért. N. hagyta, hogy E.-ke lélekrázó zokogásban törjön ki.

*

Amikor valaki öt centivel a föld felett lebeg, gyakran képzelet magát Euphorionnak, aki azt hitte, hogy tud repülni, s egy szirtől a mélybe vetette magát. *Van egy pont, egy kapu, ahol véget ér az odalent, és kezdődik az idefent.* N. tulajdonképp most jött csak rá, hogy mi is vonzotta annyira a főépület hatodik emeleti keskeny ablakrésébe. Egy időben félnapokra felköltözött oda zenét hallgatni, olvasni, amíg vissza nem zavarták az osztályra, ahol pedig lenketelista-ra került, azaz nem hagyhatta el az osztályt, csak családtag kíséretével. Ez volt az egyik legszörnyűbb korlátozás, amelyet igen nehezen viselt. A másik az ablakok zártsága. Az ablakokon nincsenek rácsok, merthogy kilincsük sincs, és csak a nővér nyithatja ki, ha megkéri rá. A nővérek a kis zörgő gyógyszerosztó kocsikon hozzák magukkal a kilincset, amellyel kérésre ablakot nyitnak. Az egyik esti gyógyszerosztásnál, amikor kinyitatták az ablakot, az eső nyirkos párafüstje úgy szállt fel a járdáról, mint egy szürkeruhás angyal mosolya. N. visszamosolygott rá, s közben csak ketten tudták, hogy valójában *fentről jön a szabadítás.*

*

Tavaszi volt, tavaly ilyenkor: a szobába besurrant a frissesség, mint egyfajta álruhás remény. A szüleihez engedték csak haza N.-t azon a szívszorító éjszakán. Kivizsgálások hosszú során volt túl, végül megtagadta a kórházi ápolást. Ez még a nyári nyolchetes bentléte előtt volt, doktoravatója és könyvheti dedikálásának örömpercei előtt. Nem akart gondolni másra, csak a kisfiára, amint már a tekintetével is szorosan magához öleli őt a féltés jogán, és a férje kézzel szorítja. Ám a kimerültség bizonyos fokozatán túl már semmi nem számít. Elfárad az ember lelke: csendesen, szinte észrevétlenül csatolja le válláról a szárnyait, s közben eszébe jut, talán mégiscsak repülni volna jó még valahová: el, önmagunktól minél távo-

labb, s közben a kitegetett ruhák szárnyalásától tanulni újra a gondolat röpködését. *Mert a lélek akkor öregszik, ha már csak a földön járnak a vágyai, szárnyatlanul.*

Aztán mégis maradt az ágyban. Szédülés fogta el néha. Nem olyan erős, mint amikor az osztályteremben összeesett. Muszorgozkiját tanította: az óra végén járt. „Világosan emlékszem, ahogyan a fekete táblafilel kanyarítom a táblára a kilencedik kép, a *Holtakkal a holtak nyelvén* tétel címét. Aztán vízért nyúlnék, egy diáklány a flakonjával kínálna, de nincs tovább. Kemény padon fekszem, a kollégák vizes zsebkendői hozzák vissza belém a percekre tovaröp-penő tudatot” – emlékszik vissza a történetekre. Aztán huszonnégy óra múlva ugyanez megismétlődik a neurológián, majd a V. utcai pszichiátriai szakrendelésen, a lépcsőn lefelé jövet, még tavasszal, és a kórház falai között is: nyáron, a zuhanyzóban, a fül-orr-gége szakrendelésen a füledt váróteremben, majd ősszel a házuktól nem messze, az úton, munkába menet, a zeb-rán, és télen a tanárban szalad ki alóla a talaj. Azóta biztosak a léptei. „Ha korábban le is akartam volna vágni az előttem álló utat, már tudom: nem érdemes. Ahogyan a gyászunkát is végig kell csinálni tisztességel, különben nem nyugszanak meg a halottaink.”

Drága nagyija kezdte a sort még tavalyelőtt, egy hóvirágnylásos februári reggelen. Nem érkezett időben, nem várta meg, de nem bánja. Már nem. Azóta is beszél hozzá, úgy érzi, még itt van valahol mellette. Júniusban a doktori témáját patronáló kiváló mestere követte őt. Épp nyaralni indult a családjával, amikor jött a hír: a Parkinson-kór ismét áldozatot szedett. Majd ismét egy kemény tél következett: a zongoratanárnője, É. néni halála és a szomszéd I.-ke nénié. Egy héten kétszer állni a ravatalozóban: „két sírcsokor rendel”... A szúrós fenyőágakat markolva emlékezett a hajdanvolt zongoraórákra: É. néni eleganciájára, amint egy új Mendelssohn-darabot mutat be. *Az átmenet az egyik hangnemből a másikba hasonlít a halálhoz, amennyiben vele az egyén megsemmisül.* Lélek-megsemmisítő és akaratgyöngítő volt maga az a gondolat is, hogy ők már nem adnak okos tanácsokat, holott saját halálukkal teljesedik ki egész valójuk, és bölcsőbbek lesznek, mint valaha emberként voltak.

És végül Sz.: hazajön Bécsből, az egyetemi kollégákkal találkozik, indexeket ír alá, s kirúgja maga alól a földet. Csendesen vallotta: „*A testek csak grammatikák*”. Neki el lehet hinni... Utoljára a folyóirat-

olvasóban futottak össze: Sz. bordó, csíkos inget viselt. Rengeteg terve volt, de azt mondta: nem érdemes. Pedig az! De neki már mindegy. „Versmécsekben sirattuk el a kollégát, a költőtársat, miközben talán valahol magunkat sajnáltattuk az esernyők alatt mint megcsonkított gombaszárak, akikbe belehasított a hiány.” *Requiem aeternam dona eis Domine, et lux perpetua luceat eis.* Egy időre – úgy érezte – minden, de minden bevezetett.

*

Kész a leltár. 2500 mg D. Ch., 200 mg Q., 60 mg M., 1,2 mg L. Most ezek biztosítják N. számára a stabilitást. Amolyan mankók ezek, amelyekre állítólag szüksége van. De csak az egyik mankó; a másik a pszichoterápia. Fokozatosan tehetők csak le ezek a segédeszközök, mígnem – és ez a legszebb az egészben – a végén átnyújthatók másoknak.

N. ma már sokat mosolyog, és élvezi, ha egy-egy borúsabban induló reggelen a sarki közértben a pulpos hölgy egykedvű ábrázatára enyhe mosolyt képes csalni, miközben leméretteti vele a debreceni párost. N. gyakran veszi nyakába a várost, észreveszi a tavaly elmulasztott rügyfakadást: a sárgán kibomló aranyeső látványába kapaszkodnak gondolatai, majd mély levegőt vesz, és a szívét a szeretet felemelő érzése önti el. Meg a háláé. És a köszöneté. Egy féltő családnak: az aggódó férjnek, szüleinek, orvos húgának; a példás barátoknak, kollégáknak, tanítványoknak; az empatikus orvosoknak, R. doktornőnek, a nővéreknek. De legesleginkább a kisfiának, akit még fel kell nevelnie. És persze mindenekelőtt az égieknek.

N. a kontrollvizsgálatokra várakozva sokszor emlékszik vissza a fehér szektor falai között eltöltött időszakának eseményeire. Az emlékdarabok között ott vannak például az alagsori, reggeli fél hetes, színes léggömbökkel tartott tornáknak, vagy a pergőforgó, hangulatos néptáncórák ritmusának emlékei. Vagy a vasárnapi súlymérések, amelynek eredménye hetente csalódással zárult N. számára. Vagy az irodalmi csoportfoglalkozások Teréz anya gondolataival a szeretetről, vagy amikor egy szembecsukódsi aszociációs játékban ágait kifeszített almafának képzelte magát. Szívesen gondolt arra, amikor az egyik kimenőjükön E.-kével fodrászhoz mentek, és rövidre

vágatta félhosszú haját, hogy hasonlítson R. doktornőére. Vagy E. és L. csodás rózsacsokrának illatára. Vagy a kora délutáni nagy sétákra a parkban, csoportosan vagy egyedül, vagy amikor D., a kollégája csendes-óceáni fotósorozatát hozta megmutatni, vagy egy szintén nyárközépi süteményes piknikre a padon kolléganőivel. Vagy a kisfiával való együttlétekre, aki a park közepén található kis tavi medence élővilágát fürkészte gyakran, s benne főképp a kiálló köveken sütkérező teknősök hadát.

Aztán otthon továbbfolytatódik az emlékek – már korántsem ilyen vidám – lajstroma: *mint hulló tárgyakat a föld,* úgy vonzza N.-t magához barna bőrborítású naplója, amely ennek a nehéz időszaknak őszinte őrzője. Ebben szerepelnek a napi események mellett azok az üzenetváltások is, amelyeket N. a mobiljából másolt be, mindhárom alkalommal jóval a *szabadulásai* után. Ezek a léleképítő sms-ek máig hatnak, érvényességük akkor szűnik csak meg létezni, ha többet már nem olvassa el őket.

*

augusztus 9.

20: 29

Kedves R. Doktornő! Idegesség-érzet, 10 mondat / nap. Itthon lett az otthonból, de majd biztosan jobb lesz. Dsida sorai estére: „Ha most lezuhannék a hegyről, kiesne egy parányi fekete betű Isten regényéből.” 5 óra alvás volt az éjjel. Üdvözl: n.

21: 11

Tűrhető az öt óra alvás, remélem, h. ma viszont többet sikerül. Az otthon is meglesz újra, csak türelem. Továbbra is arra kérem, próbáljon lazítani, és örüljön annak, amije van. Jó éjt!

*

Lefekvéshez készülődik. A kórházi tusfürdőjére pillant, amelyből az utolsó cseppek folynak rá a bőrére. Nagyot lélegzik, miközben megkönnyebbülten dobja ki az üres flakont a fürdő szemetesébe. Belebújik frot-tírköntösébe, majd megakad a szeme annak övének. „Mikor került ez vissza a bújtatójába?” Leül a kád szélére, és boldogság fogja el. Arra gondol, hogy a köntös övének is két vége van, ahogyan ennek a történetnek is: eleje és vége. Vagy mint az alagútnak, amelyen sikeresen túljutva önmagához hazaérkezett végre.

TARBAY EDE

Szonatinák

4.

*egy pityang-súlyú pillanat
az élet tétovázik
reflektorfényben árnya vad
tüskés bozótnak látszik*

*föl-le szálltatja délután
szelek szerinti kedve
mint régen ösztön-láng nyomán
a sejtjeink szerelme*

*hegyes bogáncsú hús a víz
a zuhanyrózsa szirma
felszárad rólad rólam is
már minden mint a szikla*

5.

*Repülnek fönt a gépek,
a hangjuk rám dörög,
az égen pára-lécek
és hosszú füstködök.*

*Az élet lassan múlik,
akár a léc, a pára,
vezetve angyal-útig
a csillag-éjszakákba.*

*Föl kéne nyúlni érte,
szalagként kézbe fogni,
a csíkok összessége
nem limlom, ócska holmi.*

Éjszakai halászat

*Öböl, akár az anyaöl,
a hullámok csapása
vízből, képlékeny vaspöröly,
gátjait rontja, vájja.*

*Tajtékos cseppé lett tömeg,
szétfuthat, inkább össze,
szegélyén sziklák és kövek,
felhők keserű könnye.*

*Hal és halászok, nagy kaland,
a háló feltekerve,
csónak lökődik, ring, haladt
vitorlát-bontott estbe.*

*A víz fölé, a víz alól
kavicsok hangja surran,
árboac a szélben elhajol,
vele a lámpa, csúcsban.*

*Nyiltabb a víz, bizonytalan
a fényfolt égi útja,
kompassz, tekintet rajta van,
mint rajtunk Isten ujja.*

*Ha túl, a háló megtelik,
az éjszakáknak vége,
hajózni kell még reggelig
az innen-földi létbe.*

SERFŐZŐ SIMON

Rossz házfalak mentén

*Hová lett annyi sok kedv,
elevenség, ami volt?
Hová az öröm, amelyik
hogy tudott nevetni!
Másokat is felvidített!*

*A panasz hogy mondta,
sorolta mind a bajt,
a közöny is hadd hallja!
De már csak legyint.
A napraforgó fejét lehajtja.*

*Hallgat a szűkösség,
nem számít jobb sorsra.
Beletörődés kullog,
rossz házfalak mentén
hazafelé az utca.*

Mégis

*Képzeltés csak
haszna a versnek.
Arra ha jó,
magammal számot vessek.*

*Hisz senkin, semmin
nem segít.
Akiért szólna,
az is csak legyint.*

*Mégis, hinni
milyen jó lenne,
amiben nekem,
másnak is öröme telne.*

Örökség

*Szélfúttá életem,
e négy világtájra
kiterjedt birtokom
anyámtól örököltém,
s hogy mint jó
humuszos földet,
tisztességgel megműveljem.*

*Reményt,
hasznot teremjen,
ne szárazon zörgő,
fölmagzó hitványságot,
méteres gaz ne vesse fel.*

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Kiss Benedek versvilága

avagy történelmi és köznapi
realitások plasztikus poézise

A sokak tudatában par excellence költőként élő Kiss Benedek költészetének talán legszembeötlőbb jegye a hagyományos módon felfogott szépség. A folklór inspirációjú, archaikus hagyományban gyökerező szépségfelfogás és a belőle kinövő szépségkultusz Kiss Benedek lírájában – lévén ő lét- és fényserelmes költő – elsősorban és mindenekelőtt az életszépséget, a természeti és természetes szépséget jelenti. *Gazdátlan évszak* (1970) című bemutatkozó kötetétől a *Lombjukat a fák elejtik* (2014) című legutóbbi kötetéig szinte parttalanul sorjáznak az asszociációs bázisként és meditációs objektumként is szolgáló szépségforrások, szépségtárgyak, amelyek áhítattal, csodálattal, rajongó lelkesültséggel, mámoros életimádattal, kontemplatív gyönyörűséggel töltik el a szépséggel betelni sohasem tudó költőt. Az Isten által teremtett világ – a természeti és természetes létezés apoteózisaként – így lesz egyetlen nagy szépségletár, a panteisztikus ragyogással és pannon derűvel átlekesített személyes életter pedig a szépségtől megrészegült költő dalos, elégikus, himnikus kedélyének táplálója, megannyi boldog-szomorú ének záloga.

Kiss Benedek tizennyolc évet töltött a Bács-Kiskun megyéhez tartozó tájhoz, a hajdanán Petőfinék is otthont adó Kiskunságban. A költő bölcsőhely általi meghatározottsága több emlékezetes szépségű versében kap hangot. Az egzisztenciális érvényű költemények egyik remekbe szabott darabja az *Utak keresztje* című ikonikus-szimbolikus hitvallás. Hogy Kiss Benedek alföldi ember, hogy minden idegszálával alföldiül érez és gondolkodik, talán ebben a bizvást címerversnek nevezhető alkotásban nyilvánul meg a legszembeötlőbb módon. Minthogy az *Utak keresztje* poétafestői és festőpoétai kvalitásokkal bíró költője nemcsak mondja, hanem mutatja is a verset, a tájban megjelenő kereszt egyszersmind a keresztre feszített tájat is érzékeltetni képes.

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Újrealizmus és modern népi-ség a mai magyar irodalomban* című konferenciáján, 2014. október 6-án

A kompozíció címében megjelenő tradicionális értékjelkép létmetaforaként, világmodellként és öntüköző sorsszimbólumként nyilvánvalóan a költő organikus értékvilágát fejezi ki. A 'komák' és a 'végváriak' a költő azon nemzedéktársait jelenti, akik felelősen, a „torkon vágott forradalmak” szenvedélyével néznek szembe a nemzetrontó folyamatokkal, a dolgok bátor néven nevezésével próbálják ébren tartani a letiport és kisémmizett ország önvédelmi reflexét. A „vegyük számba, mi reánk maradt” a lehető legprogresszívebb írástudói magatartás igénybejelentéseként értelmezhető. Kimondva, kimondatlanul a hagyományos paraszti életforma szétverése nyomán megfogalmazódó gyötrő dilemma is ott bujkál a sorokban és sorközökben: a vidék népességmegtartó képességét hogyan lehetne megőrizni úgy, hogy eközben a vidék képességmegtartó népessége is megmaradjon.

Az *Utak keresztje* zárlatában a lírai alany szülőföld-élménye megindító szépségű, bibliai allúziókkal dúsitott, vallomásos versbeszédben szólal meg: „Kiszikkad a sorsom, / szemem kiszárad, / utak keresztjét hordom, / szorítom arcomra ezt a tájat: / kendő! könnycsipkés, vérmonogramos / kendője szép magyar Veronikánknak!”

Kiss Benedek költészetében feltűnő gyakorisággal és kivételes képgazdagsággal jelenik meg a természet. Természetközeli szemléletét a kötetcímek is hűen tükrözik: *Gazdátlan évszak; Március perzselt mezőin; A havazás mögött; Nyáresti delírium; Októberi tücskök; Csiga, csiga, facsiga; Dimbes-dombos-madaras; Nap-hal-nap; Négy évszak; Színek vándorlása; Fénnyel, füttyel*. A szövegkorpusz szimultán olvasása azzal a tanulsággal szolgál, hogy az állandó szemléleti elemek (ég, föld, Nap, Hold, csillag, évszakok és a hozzájuk kapcsolódó képzetkörök) a világgépépítésben és a szemantikumképzésben is kulcsfontosságú szerepet töltenek be. Másképpen fogalmazva: az értékjelképek a költő értéktudatát fejezik ki. A lírai alany létérzékelése és értékvilága szempontjából különösen hangsúlyos a tavasz és az asszociatív kikelethez társítható valóságselemek (fény, fa, fű, virág, eső, madár, csikó, zápor, szél, zivatar, bimbó, ág, lomb) ismétlődő szerepeltetése.

A *Gazdátlan évszak* eszmei-erkölcsi mélyrétegét fejezik ki azok a kötetbeli ars poeticák, amelyek életre szólóan mutatják az irányt és a léptéket: „Tavasz, tavasz! Mit hozol rám: / itéletet vagy kegyelmet? / Ha nem tetszik, öljetek meg, / de míg látok: / virágszóval menetelnek / szemeimben / az akácok!” (*Tavaszi*

kérdő- és felkiáltójelek); „Íme az ujjam fölmered csontosan: / ki feszít rá napfény-vitorlát / menekíteni kések közül / a mindennapi csöpp reményt!” (*Füst száll*); „Elmennék én a tengerig / úrhajóra szállnék zengve / de csak ladik ócska ladik / békaszóló békalencse!” (*Békaszóló, békalencse*); „Tagadóan megfeszülök, / megadóan kinyújtózok / egy titkos isten kezében” (*Költők*).

Kiss Benedek bemutatkozó kötete a kortárs líra mezőnyében is kifejezetten magas színvonalú, kiemelkedő kvalitásokról árulkodó verseskötet volt. A külső körülményekben és az alkotóműhely belső erőterében rejlő okai is lehettek annak, hogy a *Gazdátlan évszakot* követő *Békesség nektek, utak!* (1973) nem feltétlenül és nem mindenben tudott megfelelni az olvasói várakozásoknak.

Az első periódus egyfajta poétikai és világmépi szintéziseként olvasható *Bőjti szél* című hosszúversben spontán módon tárul elénk a mitologikus tudást történelmi tapasztalattal ötvöző világmodell. „A huszadik századi magyar líramezőben is virító poéma”¹ az életmű egyik magaslati pontjaként azt is képes érzékeltetni, hogy Kiss Benedek költészete a természetélménytől indulva az időélmény megragadásán keresztül jut el a létezésélmény kimondásáig. Az első nagyobb pályaszakaszt lezáró versszimfónia történet- és természetfilozófiai meditációnak, magyarságversnek és ars poeticának is tekinthető, amely a költősors paradoxonját esszenciális tömörséggel fogalmazza meg: „Szolgál az ének és kiszolgáltat.” A monumentális kompozíció a sorsvállalás, a sorsközösség tudatosítása is. A *Kilencek* művei közül a *Bőjti széllel* leginkább rokon alkotás Oláh János *A Szarkaváros* című kompozíciója.

Kiss Benedek világában valóság és fikció, élet és költészet szerves egységében, látomás és realitás oszcilláló szintézisében születik meg a történelmi és köznapiságok plasztikus poézise. Miközben a költő életéből csinál költészetet, a költészetéből csinál egy másik életet. S teszi ezt olyan finom nyelvi strukturalitással és szemantikai leleménnyel, hogy a verseket alkotó emlékterekben és időrétegekben a story és history tökéletes egyidejűsége és hiánytalan komplementaritása valósul meg. És ami csak legritkább esetben, mondhatni kegyelmi viszonyok között fordulhat elő, Kiss Benedek bármilyen életvonalatkozás-

hoz is folyamodjon költőként, minden arannyá válik a kezében. Ez az „ahová nyúlok, ott vers terem” effektus töretlenül végigkíséri a pályát.

A *Szemem parazsa mellett* (1982) című kötet egyik jellegadó vonulata a biografikus elemekre, életvonalatkozásokra épülő versek csoportja. Jóllehet, az ide tartozó versek (*Bújócska; Tábori Posta; Sugarak erdejében; Mi közöm hozzátok, emlékeim?*) pragmatikai kontextusa majd' mindig pontosan megjelölhető, a versek tere mégiscsak imaginárius tér, az emlékezet pedig mindig válogató emlékezetet jelent.

A *Sugarak erdejében* gyermeki és felnőtt nézőpontot egyesítő vesztésleltárában soha be nem gyógyuló sebként, örökké sajnó hiányként jelenik meg az apa, amely életre szóló árvaság-, megsebzettség- és kifosztottság-tudatot generál a költőben. „Apám elment, ment hegyesen, / göggel karózva, / rigók szórta krajcáros fütyöt / nem hozott, sem kinyulat zsebében, / zöld csillagait sosem hozta haza szemében. // Anyám gesztenyelomb-hajában / megfészelt a bánat, / fészekben két / csipasz galamb, / tarták gesztenyelombok, / rengették gesztenyeágak.”

A *Szemem parazsa mellett* kommunikációképes és kellően korszerű versvilágára egy biztos értéktudattal rendelkező, szuverén költői személyiség nyomja rá bélyegét. S noha ez a költői világ koncentrikus körökben egyre tágul és gazdagodik, lényegi jegyei (dalszerűség, természetesség, szépségkultusz, zeneiség, áttetsző és áradó képszerűség) állandóak. Az életmű avatott ismerője, Vasy Géza pontosan ragadja meg a lényegét: „Kiss Benedek 'hibája' az, hogy korán rátalált hangjára, korán felismerte költészete érvényes megnyilvánulási módját, s ehhez azóta ragaszkodik.”²

A lét kozmoszára nyíló, szuverén költői világ a harmadik kötet emlékezetes szépségű költeményeiben kap hangot. A költő korábban született verseiből (*Vadkacsamítosz; Kettőző madrigál; Zúzmócsánkos paripák; Véragancs-szarvas; Vadgalamb*) ismerős folklórba oltott archaikum őseredeti élmény- és érzékenységformákat artikulálva ölt testet a *Sinka zsákja* című ars poeticus költeményben, amely a népi szürrealizmus legértékesebb vívmányait sűríti magába. A kettős portrénak tekinthető vers nagyszabású mítoszi látomás, amely a mágikus eljárással megidézett

1 Szakolczay Lajos: *A lét kozmosza*. Kiss Benedek: *Utak keresztje*. Agria, 2011. tél: 162.

2 Vasy Géza: Kiss Benedek: *Szemem parazsa mellett*. In: V.G.: *A Kilencek. Az Elérhetetlen föld alkotói*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002: 60.

pásztoroköltővel felismert sorsközösséget, a lényegileg azonos minőségeszményt fogalmazza meg. A nagy előd Sinka Istvánnal való versbeli találkozás sugallatos erővel fejezi ki a nyelvi tradíció, a kulturális emlékezet, az irodalmi hagyomány megtartó erejét, s egy örökre letűnt életvilág kultúrantropológiailag is reveláló erővel ható, évezredek fájdalmakat recitáló, balladai komorságú sorstapasztatát.

Amint a *Napok és szemek* (1985) kötet cím is egyértelműen jelzi, a fény- és létszerelmes költő továbbél, miközben a messianisztikus, váteszi pozíciót a korábbinál gyakorlatiasabb és létszerűbb „magvető”-szerepre cseréli föl. A Kosztolányi és József Attilát idéző meditatívabb szemlélet szűkségeképpen a poétikai kód változását is jelenti, amennyiben a korábbi dalszerűséget egy jóval intellektuálisabb szemlélet váltja föl.

A kötetben az idő, a természet és a szerelem tematikai túlsúlya figyelhető meg. Poétikai szempontból az úgynevezett félhosszú versek csoportja (*Számvetés-féle, félúton; Jeszenyin anyjának fényképe; Elégia négy tételben; Őszi este*), illetve a drámai monológokra hajazó *Bruno-dalok* tizenkét egységből főlépülő monumentális ciklusa jelenti a legfőbb újdonságot.

A természetközeli létezés mellett kezdettől fogva azonos súllyal van jelen a közösségi-nemzeti horizontban gondolkodó, a magyarság sorsproblémáit személyes gondként megélő, váteszi típusú költőiség. A félidei mérlegként és költői programként olvasható *Számvetés-féle, félúton* a rész-egész viszonyt az egyén, a nemzeti közösség és az emberiség relációjában, kölcsönös feltételezettségében és összetartozásában gondolja el. „Vagyok / rész: / tizenöt-milliomodja / egy tábla taposott lenvetésnek – / fájtam mégis / mint az egész, / sajogtam magamban / az Egészet.”

A *Kenyeret anyám úgy eszik* szinte észrevétlenül simul bele a kötetbe. Kiss Benedek tradicionális értékvilágot modellező remeke szívszorító érzékletességgel idézi föl az irdatlan mélységben lakozó szegényemlétség, az örökös megalázottságban is konokul őrzött elemi tisztesség archetipikus modelljét,

a hajdani szokásrend, az ősi törvények zsigerekig ható megfellebbezhetetlen erejét.

Az első strófabeli látélet („Kenyeret anyám úgy eszik, / mint aki folyvást éhezik”) nem szociológiai, hanem lelki realitás, ezért is lehet motivált és lélektanilag hiteles a rákövetkező két sor („s darabkájáért, ha lehull, / pokol jár irgalmatlanul”). A második versszakbeli életvonalatkozás („Narancsot anyám úgy eszik, / mint aki közben vétkezik”) a szokatlanságával, rendkívüliségével kelt már-már túldimenzionált büntudatot és félelmet: „mint aki lop, bár nem zsebes, / s fél, hogy valahogy rajta veszt”. S az első két strófában megnyilvánuló lelki realitás a harmadik egység gondparazitáktól szenvedő, teljességgel védtelen anyaképében válik igazán érthetővé. („Anyámat a gondok úgy eszik, / harapja, rágja mind egyik, / tépdesik, bár csak csöpp falat, / hogy rajta nagyra hízzanak”). A nyelvi minimalizáltság, a sűrítés, a sejtetés eme virtuóz darabja a költői pálya egyik emlékezetes szépségű, ikonikus alkotása.

A modern költészetben gyakori a költői maszkok használata. A drámai monológokra hajazó *Bruno-dalok* ciklusa sorsdemonstráció, hitvita, értelemkeresés, szenvedéstörténet és ars poeticus kinyilatkoztatás tizenkét stációban. A nagy ívű, eszmetisztázó kompozíció a gondolati szintézis keretétül szolgál; a maszk mögül megszólaló költő a teljességre tekintő szemlélettel, illúziótlan bátorsággal, könyörtelen őszinteséggel néz szembe a méltatlan törpeség, illetve a fogvacogató szabadság létbeli esélyeivel.

A *Szűkülő szemmel* (1994) versvilága s maga a kötet címadó költemény is az idill és a tragikum, az életöröm és az elmúlástudat kettősségére épül. A líravilág eddigi eredményeit és legfőbb értékeit a kötetbeli művek közül a *Babits Mihály a szőlőhegyen* című szerepvers foglalja magába. Ez a mű a nagy előd *Ősz és tavasz között* című költeményének palinódiaszerű párja. A szintéziselvű vers Kiss Benedek szemléletformáiról, törekvéseiről, létérzékeléséről és költői habitusáról talán minden korábbinál beszédesebben árulkodik.



Karcsi (fafaragás, 1970-es évek,
fotó: Oláh Katalin Kinga)

A *havazás mögött* (2000) a költői kiteljesedést mutató verseskötet, amely természetes módon sűríti magába az évtizedek során szerzett mesterségbeli tapasztalatot és létről való tudást. A kötet legfőbb művészi-emberi nyeresége a rendhagyó rekviem és kiengesztelődés keretében szolgáló *Apám kertjében* kilenc versből fölépülő ciklusa. A megsebzettség-tudatot kifejező előzmények (*Citerahúrok; Csont-citera; Sugárban, bűnben*) ismeretében kiváltképpen igéző és példaszzerű, ahogyan a lírai alany az apa-fiú viszony ambivalenciájával számot vetve, a megértés, a szeretet és megbocsátás grádicsain keresztül végül is eljut a sorssal és a sokat kárhoztatott apával való megbékélésig. A spirituális dimenzióban kigyöngyözött versfüzér legfőbb lelki-emberi tartalma az apa újjászületésében és gyümölcstermő fáinak megbecsülésében ölt testet: „Apám, mint magzatot, én szüllek téged / azzal, hogy dolgaid, arcod bemérem. / (...) Égi vér ragyog a levélen, / s mint Krisztus sebét szent Tamás, / megtapintom a vén fák kérgét: / körte, meggy, szilva, őszibarack. / Apámat régen eltemették, / de fái gyümölcsöt ontanak.”

A *Gazdátlan évszaktól* (1970) a *Havazás mögöttig* (2000) tartó három évtizedben Kiss Benedeknek átlagosan ötvenként jelent meg egy-egy kötete. Ehhez képest az ezredváltó években szembeötlő változás következik be, hiszen – afféle versszüretként – szokatlanul gyorsan követik egymást a verstermés relatív növekedését és a költői pálya kiteljesedését reprezentáló kötetek. A *Nyáresti delírium* (2003); az *Októberi tücskök* (2005); a *Szomorún és boldogan* (2007); az *Apokrif litánia* (2009) líratörténeti szempontból is imponáló sorozata mindenekelőtt azt példázza, hogy az őszikék időszakába érkezett Kiss Benedek „a magyar költészet élő klasszikusává nőtte ki magát.”³

A *Nyáresti delírium* bölcséleti sugallatokkal telített, ám egészében derűt, oldottságot, életörömet és játékos könnyedséget sugárzó kötet. A kantianus szellemiséggel érintkező, kötetcímadó *Nyáresti delírium* mint Kiss Benedek ecce homo-ja igazi mestermű, a művészi ihlet egyszeri titka. Egyszersmind újbóli bizonyossága annak, hogy a művészet az életre való rálátás, egy őseredeti minta szerinti cselekvés, amelynek minden ága, így a költészet is gyógyító erővel bír.

A különleges műgonddal megformált alkotás a költő egyre inkább klasszicizálódó lírájának kiemelkedő darabja. Ez a művészi kiteljesedés felé mutató, szintéziselvű költemény az élményköltészet atitűdjét a létköltészet szemléletformáival kapcsolja össze. Az értékteremtő magány kontemplatív csöndjében ekként jöhet létre a véges és végtelen, a személyes és egyetemes találkozásának csöppnyi öröklétet kigyöngyöző harmóniája. A vers belső terében (az imagináció közegében) a tények is képzetek, s a képzetek is tények. Végző soron – amint a Babitsról értekező Tandori írja – „a megkötött dolgok szabad lebegése és a szabad dolgok lebegő megkötése”⁴ jelentheti a *Nyáresti delírium* poétikai lényegét.

A korábbi és újabb verseket egyberostáló *Októberi tücskök* (2005) darabjaiban Kiss Benedek a teremtményi tudat alázatával fordul az Úrhoz. A egymás után sorjázó versek (*Isten csavargója; Húsvét Szent György-hegyen; Én Istenem!*) a korábbi ambivalenciákon fölülemelkedő, már-már harmonikusnak tetsző kapcsolatra utalnak.

A Fennvalóval folytatott párbeszéd keresetlenül egyszerű stilizáltsággal, áttetsző formarend és letisztult gondolatiság jegyében szólal meg az *Isten csavargója* című emblematikus költeményben. „Ahogy / kutyám / elcsavarog, / Istenem, / én gyarló / csámborgó vagyok. // Nappalok, / éjszakák / bozótosában / kajtathatsz, / kutathatsz, / járhatsz utánam. // Magamat / megvallom / mindenkinek, / csaholjanak / vagy / szeressenek. // Nálad kötök ki / megadón / vagy sértetten. / Megadón vagy sértetten / te ítélkezz, Uram, / felettem!”

Kiss Benedek életében és költészetében meghatározó súllyal van jelen a szőlő és a bor. A kötet talán legfőbb újdonságot képviselő ciklusában (*Szép magyar boroknak dicséreti*) nemcsak az életszentség keretében szolgál, hanem a pannon derű, az életszépség és szakralitás lényegi tartalmait is árnyalatos képi gazdagsággal fejezi ki. A lírai alany kilenc remekbe szabott költeménnyel magasztalja a különféle tájegységek reprezentatív borait.

A költő cikluskezdő darabjában a *Szentgyörgyhegyi Olaszrizling* apoteózisát adja. A harmincsornyi bordicséret az Isten által teremtett világ legfőbb csodáját a bor misztériumában véli fölismerni. Azon belül is a tüzes Olaszrizlingben, amelyet „Szentgyörgyhegy

3 Csontos János: *Isten csavargója. Gondolatok Jánosi Antal Kiss Benedek-portréfilmje kapcsán*. Magyar Napló, 2013. március: 49.

4 Tandori Dezső: *Tárgy vagy ürügy?* In: T. D.: *Az erősebb lét közepében*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981: 26.

első bora”-ként aposztrofál a szerző. A pannon derű a verszárlatban kozmikus bukolikával egészül ki, a boros öröm pedig – metafizikai távlatban feltétel nélkül – az időtlen mámor esélyét kínálja. A pragmatikai kontextus és a versbéli előzmények ismeretében mélységesen motivált, hogy a lírai alany „úgy nézi szemközti fényeidet, Badacsony, / mint aki e tájat immár / el sose hagyja, / mint aki örökön, / s örökön mámorban él.” Alighanem a mozarti derűvel megkomponált, minden ízében istenközelséget sugalló, szívet-lelket gyönyörködtető partitúrában rejlik e csoda-vers hatásmechanizmusának legfőbb titka.

Kiss Benedek kvalitásait mutatja az is, hogy Tokaj legendás aranyáról alighanem ő írta minden idők legszébb költeményét. A *Tokaji aszú* a boros tematikájú vonulat legragyogóbb ékköve és abszolút viszonyítási pontja. Az evangéliumi esztétika és modern bukolika szerves egységét példázó harmincnégy soros kompozíció az utóbbi évek egyik legfigyelemreméltóbb borapoteózisa. A kitüntetett szöveghelyek nemcsak tagolják a művet, de öt alkalommal árnyalják, s teszik teljesebbé a borlegenda Tokaji aszúról alkotott képünket. Először rögtön a vers kezdetén („Folyékony aranyrögökként gördülő / magyar könny!”), majd pár sorral lentebb („Pápák, császárok serlegeiben égő / foghatatlan nedű”), aztán egy különösen archimédeszi pozícióban („Édes hazám, / te gyönyörzöd ki ezt a csodát”), utána egy aranymetszésre valló helyzetben („Ünnepek remegő kézzel csurgatott bora”), végül pedig a verszárlathoz közelítve („Mert nem bor ez csak, hanem jelkép”).

A költővel készült interjúk is azt támasztják alá, hogy a világban való eligazodás, a létben való otthonosság a belső béke és a külső harmónia nélkül egyáltalán nem lehetséges. A *Szomorún és boldogan* (2007) versuniverzuma is ezt a meggyőződést erősíti bennünk. A leginkább művészetfilozófiai érvénnyel bíró és legegységesebb dimenziókban mozgó költemény kétségkívül a kötet címadó vers. A *Szomorún és boldogan* a XX. századi szakrális költészet legjavához kapcsolódva fejezi ki a vendéglét talányos-tragikus misztériumát, s az evilági tapasztalat metafizikai távlatból fölsejlt mélyebb és teljesebb értelmét. Az elhívás útján járó lélek az Isten által megszentelt világ sokféle gazdagságát, megannyi örömét és szenvedését klasszicizált nyugalmú, vallomások alakzatokban emeli katartikus erejű, sugárzó szépségű poézissé: „Világod láttam / portól / a csillagokig, / látam: / egy emberben / ezer lakik, / s minden egy

ember / mégis / egy ember, / keresztekkel verve / és kegyelemmel. (...) Gazdag létemért / áldlak, / Uram / áldalak / szomorún / és boldogan”.

Az *Apokrif litánia* (2009) három ciklusát tematikailag a történelem, a magyarság, Isten, a kötődések, a szerelem és a létösszegző számvetés határozza meg. A lírai alany egyre súlyosbodó betegsége, végállapotnak gondolt elesettsége magyarázhatja, hogy a kötet a poétikai és világszintézis jegyeit hordozza, akárha testamentumot vennénk kézbe. A művek jellegzetes partitúrája és poétikai kódja (a liturgikus, lamentáló, litániázó eljárás gyakorisága) ezt a benyomást még jobban fölerősíti.

A *Litánia* című vers – Döbrentei Kornélnak ajánlva – egyebek mellett azért különleges, mert az életimádat költője írja az életszentség költőjének. A költemény végén afféle post scriptumként olvasható szöveg („S békét lel Benned / az én lelkem!”) vélhetően a költő főércsere-műtét előtti lelki és fizikai állapotával is magyarázható. Akárcsak a *Könnyű szívvel* című vers mindenektől búcsúzós, befejezettséget, véglegességet kinyilvánító indítása: „Dolgaim rendben befejezvék... / Szórakozás volt? Munka? Most emlék. / Könnyű szívvel várom az estét. // (...) Köszönet jár, kinek-kinek. / Elsők a kegyes égiek. / Aztán a földiek tábora. / Köszönet jár mindenkinek.”

Az utóbbi történetek ismeretében olybá tűnik, hogy – nomen est omen – Kiss Benedeket igencsak szeretheti az Úr. Megengedte neki, hogy megjelentesse saját kezűleg egyberostált életműgyűjteményét (*Utak keresztre – összegyűjtött versek*, 2010), majd azt is, hogy a sikeres orvosi beavatkozás (főércsere-műtét) nyomán született versekben mondjon köszönetet azért, hogy „az élet a halált is túléli” (*Így is lehet*).

Az életút-összegzésnek szánt kötet (*Napi gyász, napi vigasz*, 2012) azt példázza, hogy kortárs költő esetében véglegességről beszélni fölöttébb veszélyes. Már csak azért is, mert Kiss Benedek az a fajta költő, „akiben angyal lakik”. Kemsei Istvánt idézve: „a költő öregszik, kitarató beteg. A benne lakó angyal nem. A költő azt mondja keserűn a telefonba: – nem írok több verset. Az angyal előáll egy kötetnyivel.”⁵

A story és a history egyidejű jelenlétét megvalósító verseskönyv alapján valóban megbízható, sok-sok apró mozaikból összeálló képet alkothatunk Kiss Benedek költészetének háttérvilágáról. Az alábbi pél-

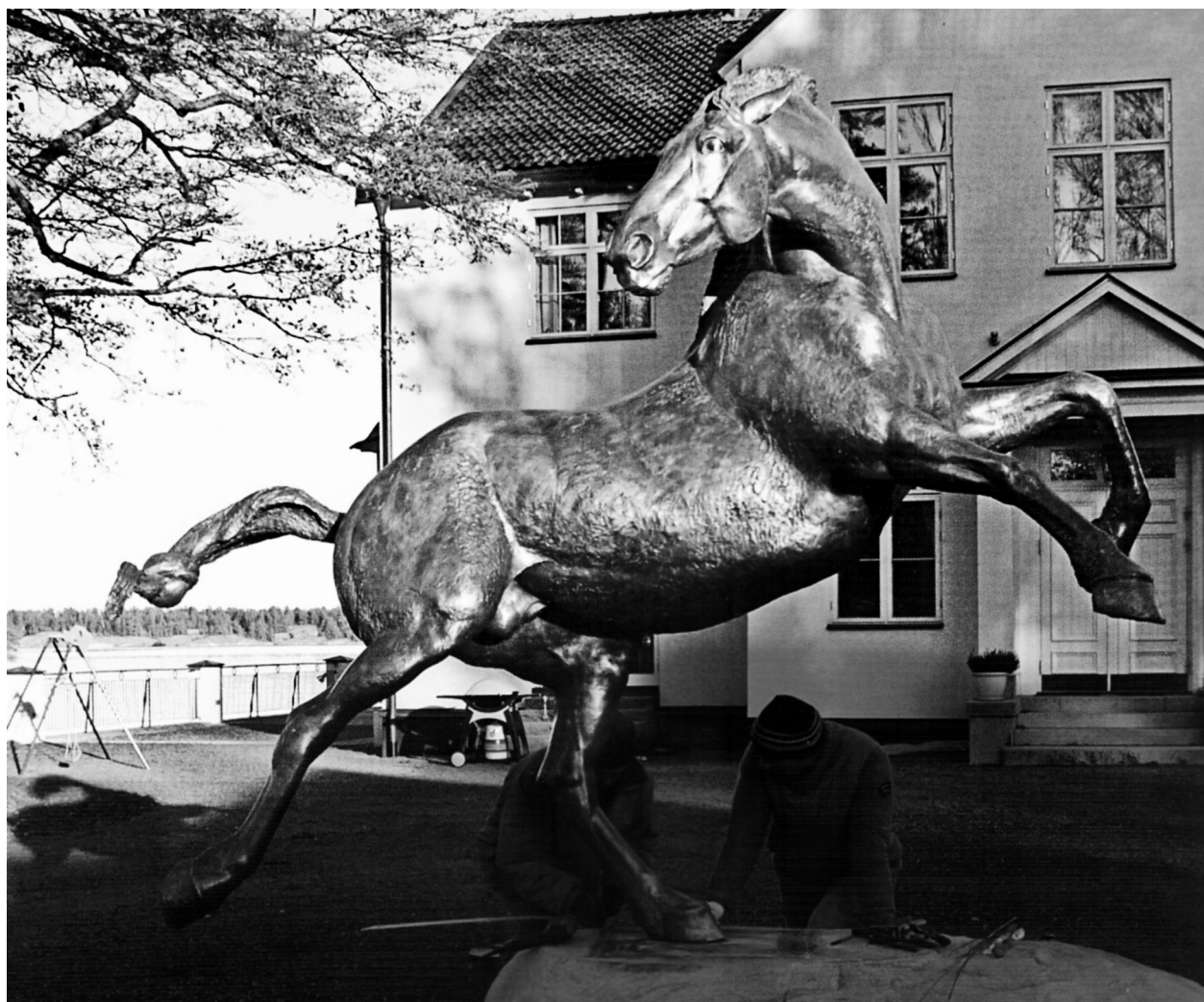
5 Kemsei István: *A költő, akiben angyal lakik*. Kiss Benedek-ünnep. Parnasszus, 2013 ősz: 19–21.

dák valóság és fikció, élet és költészet összefüggését és kölcsönös feltételezettségét támasztják alá: hat ujjal született, és tévedésből először ecettel keresztelték, majd szenteltvízzel is (*Forradás a hüvelykujjon*); minden este, illetve éjszaka kiül az ajtó előtti gangra, ahol türelmesen várja a csillagát (*Barátkozás egy csillaggal*); Szent György-hegyi szőlőjét szorító kényszerűségek miatt ki kellett vágnia (*Szőlőmet kivágom*); éjszakánként bor és cigaretta mellett, a konyhaasztalon írja a verseit (*Így is lehet*); a Kilencek költőcsoport tagjai a hetvenes években a Ménesi úton „váltották a világot”, az *Elérhetetlen föld* című legendás antológia anyaga is itt állt össze (*Hajdan, a Ménesi úton*); nagyon szívén viselte a délszláv háborút, amikor a szerb–horvát harcok során egyik magyar a másik magyart volt kénytelen megölni (*Tari Pista balladája*).

A kötetzáró pozícióban polifonikus hullámzással megszólaló hálaadó életleltár (*Míg nyílik a szám*) az

életöröm és elmúlástudat boldog-szomorú misztériumának ad hangot: „Nem hagylak el, életem, élet, / míg nyílik a szám, / dicsérem a Földet, / (...) Szép a virradat és szép az alkony, / jó, ha szélben pirul az arcom, / akár a gyümölcsök, / célt sem tudva, / s ha lehetne, megszületnék / újra. // Pedig a gazság / s az igazság / libikókája igencsak billeg, / ma jót eszünk és bízunk, / holnap gyász eszi szívünket, // szűrnak a percek tülevelei, / de hálát adok minden napért, / s ha jön az az óra, / sajnálkozni fogok bizony, / hogy létem burkába / csak ennyi fért.”

Kiss Benedek líravilágának irányai és erényei a lényegét illetően nemigen változtak az idők során. Verset – mintegy nyolcszázat – mindig egyazon látomás és indulat sodrában írt. Nevezetesen annak jegyében, hogy a nagy elődök erőt, hitet és elszántságot sugárzó credója („Él magyar, áll Buda még”) évszázadok múltán is eleven és megtartó erejű legyen.



Könnyed robogás (Stockholm, 2006, bronz, fotó: Mosberger Róbert)

„Illyésre mint a kultúra, az irodalom egyik védelmezőjére gondolok”

Beszélgetés Vitézy Lászlóval

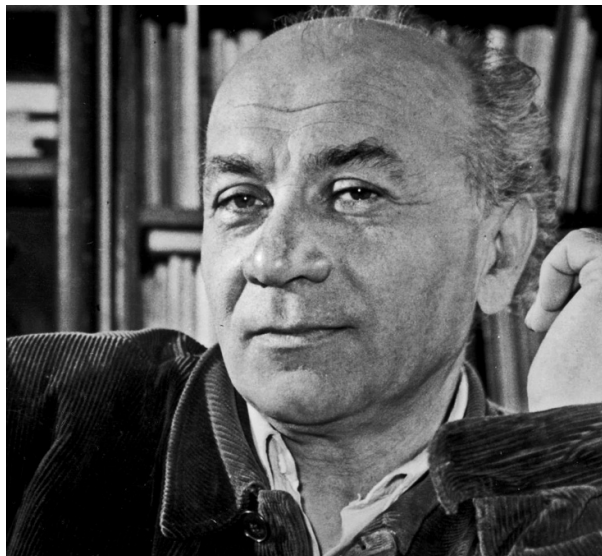
– *Hogyan indult a pályája?*

– A Filmművészeti Főiskolán rendező szakon végeztem. Nagy szociológiai tényfeltáró filmeket csináltunk Dárdai Istvánnal, közös filmeket és egyénileg is. Keresem az elődöket, hogy kik voltak azok, akik a valóságot földolgozták. Ekkor találkoztam Illyés Gyula erős szociológiai korszakában alkotott műveivel. Megtaláltam nála a valóság, Magyarország felfedezését, a paraszti vagy a vidéki életforma bemutatását. Ennek következtében majdnem minden filmem vidéken játszódik, vonzódtam ehhez. Mint fiatalember összejártam focizni Kodolányi Gyulával, Czakó Gáborral és Esterházy Péterrel. Akkor még nagyon egy húron pendültünk. Jól fociztunk, és igyekeztünk egymással egy csapatba kerülni. Focizás után voltak sörözések és beszélgetés egy értelmiségi asztaltársaságban. Közben befejeztem a *Békeidő* (1979) című filmemet, ami egy falu elnéptelenedéséről szól, a párttitkárok veszekedéséről és verekedéséről, az egyéni érdekek összeütkezéséről. Hihetetlen konfliktus jön létre. A film vége az, hogy egy helikopterrel elemelkedünk, miközben a helyi vezetők részegen ököltre mennek és verik egymást. Ez egy elvileg bemutathatatlan film volt akkor.

Az interjú 2012. június 4-én készült

– *Hogyan találkozott először Illyéssel?*

– Elmeséltem a filmet Kodolányinak sörözés közben, és mondtam neki, hogy rendeznék egy titkos vetítést a Filmgyárban, ahova



Illyés Gyula

szeretném meghívni Flóra nénit és Gyula bácsit, hogy nézzék meg. Kodolányi azonnal ráállt. Nem tudom, beszélt-e Nemeskürty tanár úrral vagy nem, ugyanis Nemeskürty volt ennek a stúdiónak a vezetője. Egy kedd délután öt órakor megjelent kocsival Kodolányi Gyula, Illyés Gyula és Flóra néni, és bevonultak a Filmgyárba. A vetítőben leültek és megnézték. Illyés azonnal megértette, hogy miért kellett ezt látnia. Nemcsak azért, mert talán jó volt a film, hanem hogy neki ezzel dolga van. És csodák csodájára a filmet egyszer csak átvették és bemutatták. Illyés a díszbemutatóra is eljött, és odaült a tizedik sorba, tehát úgy csinált, mintha most látná először.

Egész biztosan elterjedt a hír, hogy ő eljött megnézni ezt a filmet. Illyés nem avatott be engem a teteteinek sorába, ugyanakkor nagyon biztatott és gratulált. Nekem nagy dolog volt, hogy a díszbemutatóra is eljött. A film elég nagy sikereket ért el, hála neki, mert szerintem nélküle nem mutatták volna be, vagy csak megcsónkítva. Utána megnyertem vele a mannheimi elsőfilmes fesztivált. Így indult a pályám, és mindig csak arra tudok gondolni, hogy Illyés Gyula nélkül ez nem lett volna lehetséges.

– *A későbbi filmjeit is megnézte Illyés?*

– *A Vörös föld* (1982) című második filmemnél, amelyet a Társulás Film-

stúdióban csináltuk, ugyanígy történt. Ez egy falu eltüntetéséről szól, külszíni bauxitbánya települ a helyére. Hallatlan nagy dráma, hogy annak a házat és faluját pusztítják el, aki fölfedezte a bauxitot. Teljes mértékben benne van az akkori szocializmusnak minden ellentmondása. Akkor már szándékosan mondtam Kodolányi Gyulának, hogy elkészült még egy film, és örülnék, ha rávinné Gyula bácsit, hogy jöjjön be Flóra néni-vel a stúdióba, és nézzék meg. Most sem kellett kétszer mondani. Egyből jöttek, és ugyanaz történt, mint az első film esetében: ott voltak a díszbemutatón is. Demonstráltak a film mellett, ami nem volt könnyű, mert a film a magyar-

szovjet alumínium-egyezmény kritikáját fogalmazza meg, illetve azzal, hogy a Hévízi-tó hogyan kerül veszélybe a nyírádi bánya miatt, hogy a szovjet csapatok itt állomásoznak, és állandóan keresztbe-kasul jönnek-mennek az országban, a Balaton-felvidék falvaiban, és hogy Moszkvában nem lehet semmit kapni, még mustárt se. Mindez 1982-ben történt, nagyon éles időszakban. A filmemet ugyan nem engedték úgy bemutatni, ahogy az előzőt. A Tinódi moziban volt a bemutató, nem a Vöröscsillag Filmszínházban (ma Uránia). A film koprodukcióban készült a Televízióval, és kikötöttem, hogy a Televízió előbb mutassa be, mint a mozi. Ez egy nagyon okos húzásnak bizonyult utólag, mert akkor egymillió-hétszázézer ember látta a televízióban, és utána még volt vagy négy-százézer néző a moziban. Lehet, hogy ugyanazok látták, de hihetetlen siker volt. Másnap semmi másról nem beszéltek az emberek, csak erről a filmről. Ennek a bemutatása is erősen kétséges lett volna, ha Illyés Gyula nem áll mellé.

– *Kik támogatták még a pályáján?*

– Két nagy öreg volt abban az időben, akikkel jó viszonyban voltam, és támogattak engem: Illyés és Nemeskürty tanár úr. Nem mentem el Illyéshez megbeszélni a forgatókönyveket, hanem mindig a kész művet mutattam meg neki. A többiek a filmiparban dolgoztak, tehát vagy féltékenyek voltak, vagy már beleilleszkedtek abba, amelybe mi nem akartunk. Örökké hálás vagyok Illyés Gyulának azért, mert látványosan kiállt mellettem, továbbá Kodolányi Gyulának és Czákó Gábornak, hogy mindig megszervezték idő-

ben a focit, és minden héten összejöttünk.

– *Miben látja Illyés szerepét?*

– Illyés nagy gondolkodókkal élt egy korszakban: Németh László, Szabó Dezső, Fülep Lajos és mások. Ő volt az egyik jegenye ebben a csapatban. Illyésre mint a kultúra, az irodalom egyik védelmezőjére gondolok. Természete joviális, megengedő, szemléletében a népit részesítette előnyben, ugyanakkor kitekintett Európára is. Közvetítő volt – ugyanúgy, mint Kodály is egyébként – a hatalom és az irodalom, a művészet között. Egy kettős zsarolás helyzete állt fenn: Illyés zsarolhatott azzal, hogy megjelenteti az *Egy mondat a zsarnokságról*; őt meg azzal zsarolhatták, hogy miket írt, miközben a szocializmus aranykorát éli. Ebben a drámai helyzetben kölcsönös függés állt fenn. Illyés a legjobb szerepet választotta, azt hiszem, hogy segített, amin segíthetett, vagy amiben ő értéket látott.

– *Ki a legkedvesebb költője?*

– Szívesen olvasom a népi irodalmat Németh Lászlótól Szabó Dezsőig. Nem értem viszont, hogy Sinka István miért nem kapott védelmet. Az én magyar költőrangsoromban ő benne van az első ötben. De nincs jelen a köztudatban, csak időnként egy-egy mondata. Valószínűleg a *Denevérek honfoglalása* (1941) miatt esett ilyen megítélés alá, de én úgy gondolom, hogy Sinka István az egyik legnagyobb költő Magyarországon.

– *Nemeskürty István milyen hatással volt az ön pályájára?*

– Nemeskürty nagyszerű író, történész, gondolkodó. Gyakorlatilag ő fedezett fel a játékfilmgyártás számára. Látta a dokumentumfilmemet erről az elnépte-

lenedő faluról a televízióban, és másnap fölhívott, hogy menjek be a stúdióba beszélgetni vele. Azt mondta, hogy ebből játékfilm-forgatókönyvet kell írni. Akkor ez nagyon nagy dolog volt. Sokat beszélgettünk, és ő végigvitte, hogy elkészülhessen. A magyar vidékről, a magyar parasztságról szól a film, és akkor ez megkönnyítette az érte való küzdelmet, mert mindenki arra gondolt, hogy végre van egy film, amely a magyar parasztságról szól. Nemeskürty tanár úrral utána is kiváló viszonyban voltunk.

– *Hogyan látja a magyar film jelenlegi helyzetét?*

– A magyar film eltévedett, úgy, ahogy van. Nem tud válaszolni egy nagy dilemmára: nem tud mit kezdeni a televízióval. Kezdetben volt a némafilm, majd a hangosfilm, a színes film és az amerikai film. A magyar filmgyártás egyenrangú volt a hollywoodi filmgyártással a második világháború előtt. Nem volt akkora pénz, meg akkora üzlet, de a színészek, a kamera kezelése, a világítás, a zene egyenrangú volt. A leghíresebb amerikai filmek közül is néhányat magyarok rendeztek. Kertész Mihály például innen ment ki, és nagyon jól tudta, hogy mit kell csinálni Hollywoodban. A világ tíz legjobb filmje között van a *Casablanca* (1942). A második világháború után a szocializmus egy darabig engedte a háború előtt nevelkedett embereket dolgozni. Különösen azokat, akik a zsidótörvények miatt nem csinálhattak filmet a háború előtti néhány évben, például Keleti Márton. Keleti Márton kiváló filmrendező, de aztán eljutott *A tizedes meg a többiekig* (1965): a feléig nagyszerű film, aztán utána nem

tudott mit kezdeni a végével, azt nem tudta megoldani. Ugyanez történt a sportban is egyébként: a Rákosi-rendszer alatt érte el a legnagyobb sportteljesítményeket az ország. Csak hát sokan elfelejtik, hogy az akkori sportolókat még háború előtt nevelkedett generációk edzették.

A filmgyártásban is ez volt a helyzet: létrejött a főiskola, s ott még azok a tanárok tanítottak, akik a régi világban nevelkedtek. Majd új szelek fűjdogáltak, és jött két nagyon jó korszaka a filmgyártásnak. Tágították a falakat, Kovács Andrásról kezdve Bacsó Péterig: mit lehet kimondani, mit lehet sorok között kimondani, mit nem lehet kimondani, és mégis utalni rá. Tehát egy rendkívül érzékeny, szenzitív játék volt a valóság, a politika és a filmszínészet között. Aztán utána egyszer csak berobbant, kezdődött a francia újhullám. A csehek is ugyanezt csinálták, a cseh újhullám egészen fantasztikus volt: megtalálták a szocializmusban azokat a réseket, ahol ki lehetett bizonyos dolgokat mondani, vagy veszélyes lett volna betiltani éppen az akkori közhangulat miatt. Aztán jött egy csúfos korszak szerintem, amely ma tombol: ez a fesztiválokra való filmgyártás, amely egészen drámai, mert például egy magyar film mondjuk ötszázmillió forintba kerül, hatezren megnézik, és esetleg kap két másodosztályú fesztiváldíjat. A díjakat úgy találják, mintha az valami nagy díj lenne, holott semmi. A fesztiválról fesztiválra látogató újságíróknak vannak kedvenceik, és azokat támogatják. Nagy teljesítmények is létrejönnek, például Tarr Béla

filmjei letagadhatatlanul ebbe az alacsony nézettségű, de mégis költőien megcsinált kategóriába tartoznak. Szerintem ő egy rendkívüli tehetség, és valószínűleg ez a pályája. A film azonban tömegműfaj, tehát ezt nem lehet ennyi pénzért tízezer embernek vetíteni. Ezért úgy látom, hogy teljes valóságban van a magyar filmgyártás. Az irányt a televíziós játékfilmgyártásban látom, ahol milliós nézőszámokat lehet komoly témákkal elérni, például Móricz Zsigmondal. Nagy nehézség a főiskola, mert nincs igazán se filmíróképzés, se filmszínészképzés. Színházi színészeket képeznek, de filmszínészeket nem, pedig az egészen más dolog. Így marad a fesztiválképzés. Erről nem tudok jót mondani.

Most megindultak törekvések, többek közt az én kezdeményezésemre is, hogy újuljon meg a dokumentumfilm, és a világszínvonalú, híres természetfilmek. De míg az angolok rájöttek, hogy a BBC-ben kell természetfilmet csinálni, és a BBC rájött arra, hogy világméretű sikereket lehet elérni – Attenborough és a többiek –, nálunk Homoki Nagy István és Kollányi Ágoston jobb volt a televíziósoknál, de róluk nem vett tudomást a Televízió, és megszűnt a természetfilm-készítés. Most vannak olyan fiatalok, akik ezt nagyszerű színvonalon újra képesek élesíteni.

– *Miért fordul Móricz Zsigmondhoz?*

– Úgy gondolom, hogy a mostani irodalom nem elég átütő ahhoz, hogy a filmes, az olvasó, a néző, a nép lelke rezonálni tudjon rá tévéjátékfilmben. Az írók nem veszik észre, hogy mi van a nép

lelkében, ezért nem tudnak olyat csinálni, amely ott rezgéseket, felismeréseket, érzelmeket váltana ki. Ezért aztán muszáj visszakanyarodni Móriczhoz, Mikszáthhoz. Jobban mondván ez nem visszakanyarodás, hanem értelmezés, sőt fölmutatása annak, hogy érzelmek nélkül nem lehetséges játékfilmet csinálni. Az irodalomtól ma túl nagy segítséget nem lehet várni, ezért fordulok Móriczhoz.

– *Min dolgozik most?*

– Most a *Pillangót* (2012) csinálom. Azon dolgozom, hogy dokumentumfilmek, természetfilmek és tudományos filmek készüljenek és jelenjenek meg a televízióban. Most nagyon nehéz helyzetben van mindenki, aki művészetet akar a televízióban. Ott van az ötven csatorna, és ha csöppnyit is unalmasnak érzi a néző, amit lát, már el is kapcsol onnan. Visszatérve a filmre: lehetetlen helyzet az, hogy a fesztiválra kitalált filmet a mozi-ban hatezren megnézik, majd levetítik a televízióban, de a néző az ötödik percben kikapcsolja, mert nem oda való, hanem a fesztiválokra. Nem tud a kíváncsiság és a feszültség úgy fokozódni, hogy ott tartsa a nézőt a képernyő előtt. Az amerikai filmnél kicsit más a helyzet, mert azok moziban is hatásosak, fenntartják a feszültséget, a kíváncsiságot a milliójükkal vagy a színészek nagyszerű játékával. A narráció Magyarországon antifilmes dolognak számít. Ugyanakkor majdnem minden amerikai filmben narráció van, elbeszélés, értelmezés és tükrözés. A narráció miatt a televízióban használhatóbb a film, mintha nincs narráció.

Tüskés Anna

MARNO JÁNOS

Elizaposodik

*Elizaposodik, Uram, utánad
kutatva, a szemem, láttam a tavat,
és a dombot megmásztam,
majd nyergébe ülve kerékpáromnak
visszaereszkedtem a faluba,
hol nem kerestelek aznap már többet.
Összevesztem anyámmal valamin,
tanulmányoztam a nővéremet
ebédnél, a konyhaasztal mellett,
mikor fakad sírva. Fojtani kellett
lélegzésemet. Tányérunkon párolt
rizs, krumplipüré és rántott borda-
szelet, ahogy a neked szentelt napon,
Uram, minden alkalommal. Titokban
folyt a küzdelem köztünk a hússal,
hogy kinél fogy el előbb a türelem,
s falja magába a ropogós disznó-
karajt. Neki a hátába, nekem a
szemembe sütött a Nap, szeptember
vége, szemhéjam mögé rejtőzhettem,
mikor a könnyeit éreztem el-
eredni. És hallottam sírva rágni
a csontot, és tettem tovább az alvót
győzelmi mámoromban. Bántam is én,
hogy közben a szeletem kihűl, össze-
kenődik a rizs a pürével, s belem
a semmivééstől mozdulatlaná
dermedve felpuffad. Most itt ülök
halálos székekben, Uram, nővérem
harmincöt éve a sírban, kora-
szökött. Országos járványról s orkán
erejű széllekedésekről írnak
a hálón az orgánumok, gyomor-
szájam szorul az irtózatától, amint
átveszem tőlük a szót. És vitamint
szedek be közben, Uram, valamit,
ami megindít és meg is fog nyomban.*

MILE ZSIGMOND ZSOLT

Örökös zene

Szabados Györgynek

*A napok konok lüktetése
Magyarország kiáradt vére
Szeretteim kés-aggodalma
Kamránk mélyén a múmia-alma
Az Adria hullámverése
Egy régi nyár sajtó emléke
Tündérszerelmem piros csókja
A drótra szálló varjúhorda:
A félelem, mely nem tágít
A szívre ül, pottyant, ásít
És nincsen vége sose a versnek
A csönd igéi odaszegeznek
Hajnal hasad, hol már az alkony?
Démonok masíroznak, bal, jobb!
Bor kortyolása, vér csöpögése
Felhő-gnúk örök vándorlása
A mocskos utcák Budapesten
Levélszekrény, hová belestem
A metró biztató szele
Valami örökös zene
Vonat zakatolása mezőn
Mi hátramarad, mind előny
A szép bakterné megöregszik
De kislány még, mosolya sejlik
Valaki sír a Duna-parton
Nem tudom, hogy ki ő, de hallom
Kaszált pipacsok énekelnek
Szemüvegemen hajnalpermet
Ágyútűz villog vagy az ég az?
Ha szétlőttek is, hazám, szép vagy!
Vérző szagod, anyám, de édes!
Szívemben illat, kakukk, rétek
S valami örökös zene*

MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
Lassított menekülés

Ideges morgásra kapjuk fel fejünk. Előtte egy órán át ülünk az autóban a költővel, akinek medvelest ígertem. Mert hajnal előtt nem szabad bemenni a fák közé. Bárhol keresztezhetjük a nagyvad útját, és akkor nagy baj történhet. Meg kell várni, amíg legalább szürkület lesz, hogy beláthassunk a bokrok közé. Ezúttal türelmetlenek vagyunk mindketten. Inkább a költő sürget: – Nem számít a vaksötét, menjünk! Elindulok. Hangtalanul lépkedem fel az erdei csapáson, vendégem mögöttem jön. A fenyők feketék, mint a hajnali imaórárt végző bencések. Szívem így is torokban dobog, de amikor dühösen elének ugrik valami, földbe gyökerezik a lábam. – Juhászcutya! Hogy kerül ide?! – kérdelem magamtól, majd elkergetem az állatot. – Biztosan a lóhústra jött, amellyel a medvéket etetik. Tilos lenne a lóhússal való etetés, de most épp egy turistales felé tartunk, ahol mindennap medvét kell mutatni az érdeklődőknek. A kutya eltűnik.

Fújtatva kaptatunk tovább felfelé a dombon. Az árnyak ijesztően merednek ránk. Tudom, a fából készült fedett les ajtaját nyitva hagyták éjszakára, hogy kiszellőzzön az esti medvelesők után a hely. Eszembe jut: mi lesz, ha odaérünk, belépünk, és ott vár a medve? Hátha barlangnak hitte az építményt, és bevackolta magát? Hátha ételment keresett, és még ott ül az összeborogtatott székek között? Ez esetben azonnal nekünk ugrik... Már vagy tíz méterre járunk a lestől, amikor erre gondolok, tovább fantáziálni azonban nem marad időm. Dühös ajtócsattogtatásra leszünk figyelmesek. Összerezzenünk. Meglepve pislogunk egymásra. És ekkor jön a morgás. Leírhatatlanul ijesztő, mély, gyomorból jövő, amelybe a mi gyomrunk is beleremeg. Ideges, figyelmeztető hang a vaksötétből. Egy pillanatig sem marad kérdés számunkra, honnan származik. Azonnal menekülésre vesszük, hátrafordulunk, és rohanni kezdünk az ösvényen lefelé. Útközben eszembe jut valami. Költővendégem elé kerülök, és teljes erőmből ziháló mellkasának támaszkodok: – Ne rohanjunk! Ha gyors mozdulatokat végzünk, a vad követni kezd, és nem ússzuk meg! Csak nagyon-nagyon lassú lépésben tovább!

Utólag mulatságos felidézni, amint futásunkat lassítani próbálva lépegetünk, mintha bohócmutatványt

végeznénk, mintha gúnyolódnánk valakivel vagy önmagunkkal, mintha játszanánk csupán. Halántékomon ott csorog az izzadság a halálfélelemtől. A félelem izzadsága, amelyet a ragadozó megérez. Nyugtadni próbálom magam, miközben remegek. Félúton járhatunk vissza az autóhoz, amikor a fáradtságtól megállok. – Fújjuk ki magunkat, és még lassabban folytassuk a menekülést!

Virrad. A cserjék kivehetőbbé válnak, az égen látzanak már a hajnali felhők. Tovább akarunk haladni a szürkületben, alig lépünk kettőt, amikor döbbenetes látványban lesz részünk. Tíz méternyire előttünk óriási medve vonul át az ösvényen. Egymásba kapaszkodunk. A nagyvad alakja jól kivehető, amint kilép az ágak mögül, és hatalmas fejét előretartva halad át a jobb oldali sűrűbe. Nem néz ránk. Hátrahőkölünk. Csak állunk, tágra nyílt szemmel nézünk egymásra szótlanul. – Nem vett észre! – próbálom biztatni magam, miközben lábamat elhagyja az erő. Az idegességtől leülni sem lehet ilyenkor, teljesen tanácstalanná válik az ember. – Egy medve mögöttünk, egy előttünk! Satuba szorítottak! Most mit tegyünk?! – szólal meg vendégem. – Semmit! – igyekszem higgadságot parancsolni magamra. – Nem állhatunk itt, folytatjuk utunkat lefelé, biztosan elment... Meg sem fordul a fejünkben, hogy talán ugyanaz a medve lehet. Araszolunk. Mérföldnek tűnik minden egyes méter, az idő megáll. A jelen marad csupán, átjutni valahogy baj nélkül a vonalon, amelyen elhaladt orrunk előtt a barna bundás. Araszolás lihegve tovább. Minden egyes lépés fáj, mert a halálba vezethet. Vajon ott vár mellettünk a sűrűben? Visszafordul? Szembetaláljuk magunkat vele?

Évekké nyúlnak a másodpercek. Hangtalan léptekkel haladunk. Ahogy oda érünk, ahol átvonult előttünk a vad, ösztönösen egymásba kapaszkodva, mindketten oldalra fordítjuk fejünket. Iszonyatos látvány fogad. Ott ül a medve mintegy ötméternyire tőlünk négy vékony fenyőtörzs között, és figyel. Nem tudom, mi játszódhat le ebben a pillanatban vendégemben, de már nem is érdekel. Félek, hogy össze-rogyok, és nem tudom folytatni az utat. Egész testemet azonnal kiveri a víz, miközben az állat ide-oda mozgatja orrát. Évszázaddá válik a lépés, amellyel kifelé igyekszünk. Kifelé ebből a helyzetből, amely elmondhatatlan. Sokszor gondoltam rá, hogy addig lesem a medvéket, amíg egy napon megjárom, de nem így képzeltem el. Életem felénél tartok. Talán. Ez volna az utolsó hajnalom? Ennyi volt csupán?

Többre nem tudok gondolni, csak szorítok, hogy ne történjen meg a katasztrófa. A medve most felénk fordul. Kővé dermedünk. Mégis tovább kell mozdulnunk valahogy. Egy. Kettő. Három. A harmadik lépésnél takarásba kerül, így nem látjuk. Kezemet újra bajtársam mellkasának szegezem, hogy ne gyorsítson. Magam is fékezem ezzel. Húszt méter marad az autóig. Mikor odaérünk, mindketten lerogyunk a nedves avarra.

– Ahogy teljesen kivirradt, visszamegyünk! – mondom. – Tudtam, hogy nem élsz normálisan, de most megmondom: közveszélyes örült vagy! – feleli vendégem. – Én pedig mást tudok: ha nem megyünk vissza, bennünk marad ez a nyomasztó félelem, aminél nincs rosszabb. Le kell küzdenünk, másképp véget ér itt a történet, elbúcsúztatunk az erdők egyik legszebb nagyragadozójától, maradnak az állatkertek és a vadsparkok.

Visszaindulunk. Enyhe köd borítja be a tájat. A fák bólogatnak a reggeli szélben. Most másképp látszik az ösvény, jól kivehető minden, a kövek közötti zöld mohától a vadvirágokig. Lassan kaptatunk fölfelé. Amikor a helyre érünk, ahol újjászülettünk, betekintek a négy fenyő közé. Az állat már sehol, csak a ledöngölt főveny jelzi, hogy fél órával ezelőtt még itt ült a sötétben. Nagy nehezen elérjük a lest, nyitott ajtaján hosszú karomnyomokban játszik a fény. Bent még mindig sötét van. Szemem lehunyom, fogam összeszorítom, és belépek. Nem érzek semmi ütést, így megmenekültem. A költő követ. Kinézünk az ablakon. Egy hatalmas fekete medve zabál a ló gyomrából. Csendben becsukjuk magunk mögött az ajtót, és leülünk egy-egy székre. Lázasan vesszük elő táskánkból a fényképezőgépeket. Az ablakokat üveg védi, hogy ne terjedjen ki szagunk a szóróra, és az exponáló hanggal, köhintésünkkel se ijesszük el a vadat.

Gyönyörű szép percek következnek, amelyek alatt magunkat végre biztonságban érezve csodálhatjuk

meg azt, aki elől az imént halálfélelemben menekültünk. Nem is tudom, fotózzam, vagy csak egyszerűen nézzem, amint gyönyörű izmai dolgoznak a napfényben. Szépséges és irtózatos egyszerre. Szemünk láttára tépi húrokká a ló beleit. Evés közben elfárad, ilyenkor megpihen, fejét előrenyújtva liheg. Erőt gyűjt, hogy újra szakíthasson. Sokáig nem zabálhat zavartalanul, mert elévágódik a bátor pásztorkutya. Éktelesen csahol, a mackó azonban ügyet sem vet rá, mintha tudomásul se venné, hogy ott van, csak falatozik tovább, véres orrát újra és újra a tetem gyomrába fúrva. A kutya már csak ötméternyire ugat tőle. – Rárohan! Megöli! Vége! – emelem szemem elé a



Könnyed robogás viasza (2006. fotó: Oláh Katalin Kinga)

távcsövet. – Most megláthatjuk, hogyan járhattunk volna! De a nagyvad nem törődik az ebbel, csak tömi tovább a gyomrát, amíg teljesen jóllakik, majd dolgavégezetten befordul a rengetegbe. Egy darabig várjunk még, hogy visszajöjjön, de hiába. A kutya egészen közel merészkedik, cibálni kezdi a húsokat.

Óvatosan kinyitom az ajtót, hátha észrevesz, és elmenekül. Hármat lépek a falépcsőkön lefelé, amikor tőlem balra ideges fújtatás, majd csörtetés hallatszik a takarásban. Hanyatt-homlok menekülök vissza a lesbe. A szórón továbbra is csak a vakmerő eb látható.

– Indulás! – adom ki a vezényszót. Összecsomagoljuk a kamerákat, újra kinyitom az ajtót, és rálépek a csapásra. Csendben megyünk lefelé. Meg-megzörren egy ág, ilyenkor egymás karjába kapaszkodva megállunk. Kisvártatva egy fatörzsre rögzített tábla előtt haladunk el: „Vigyázat! Medveveszély!” Itt szoktak fényképezkedni les után a turisták, nekünk azonban eszünkbe sem jut. Valamit megint hallunk. Egyszerre kezdünk el futni. Utolérem a költőt, elébe kerülök, és próbálom visszatartani vele együtt magam: – Értem, hogy félünk. Értem, hogy mentjük az életünk. De rohanás helyett csak futólépés! Lassítva!

RÓNAI-BALÁZS ZOLTÁN

Tükröm, tükröm

*Tükröm, tükröm, mondd meg nékem,
azt, hogy mi lesz majd vidéken,
mondjuk nem az osztrák határ mellett,
fordítsd az arcom keletre szépen,
és ne hallgass rám, ha nem akarom!*

*Lássuk, mi lesz a lánnyal,
akiről az járja szerte a falun,
hogy törlesztőrészlet, mert az anyja
kamatos pénzt kért, aztán most szorul,
de nem adja még fel!*

*Hogy a nagybirtok repce-végtelenje
mellett lesz-e még veteményes?
Vagy meghal a bácsi, és a lánya
Pestről még eladni se képes
a házat, ahol gyerek volt?*

*Hogy mi lesz ott kérem, megfizetve,
köz munkából, ahol az élet
tizenhat évesen arra gondol,
angol legyen vagy német,
de drága a vonat Miskolcig?*

*És hogy én, vajon elhajózom
egy habzó média-csatornán,
vagy itt ámulok, mint ahogy eddig,
a nemzet tortába sült sorsán?
És abból marad-e még?*

Tea D.-vel

*Ó, múlt rendszer,
ó, mennyi egyszerű ötlet!
G.-t elvitték,
és senki se látta többet.
Gondja se maradt.
Lám, nincs munkád.
De megvagy.
Ha felkereslek,
beszélhetünk a multik
gazságairól, borzonghatunk
a Guildenberg-csoporton,
a korrupció képviselőinken,
vagy lehetünk kulturális kreatívok,
miközben teázunk, mert az olcsó.*

GEORGE MACKAY BROWN
Az aranytojást tojó tyúk

2001. április 16-án az Orkney-szigetek egyoldalúan kikiáltotta Skóciától való elszakadását. Három évvel korábban a Shetland-szigetek kiáltotta ki függetlenségét.

Shetlandet, az új országot teljes egészében tengeri olajmezők övezték, és egyike volt a világ leggazdagabb országainak. Az ország északi-tengeri és atlanti-óceáni olajmezői szinte kimeríthetetlenek voltak, egymás után fedezték fel az újabbnál újabb forrásokat. Miután mérhetetlenül gazdag volt, függetlensége megőrzése érdekében a Shetland-szigetek egy saját kis hadsereget is megengedhetett magának, hadiflottát és vadászrepülő rajt. Skócia történetesen nem fogott fegyvert „országá integritása védelmében” – ebben a vészterhes időszakban túlságosan is lefoglalták az angolok. Az észak-ír kérdés pedig valósággal megmérgezte a közép-skóciai térséget. Az Orániai Rend tagjai és a fenianisták fényes nappal gyilkolták egymást, időzített bombákat helyeztek el, majd a helyszínen várakozó gyors autókkal elmenekültek. (Nevezzük ezeket az aktivistákat inkább az Orániai Rend tagjainak és fenianistáknak, mintsem protestánsoknak vagy katolikusoknak, hiszen többségük oly tudatlan volt, hogy egyik felekezetnek sem ismerte még a legalapvetőbb tanait sem.)

A szigetlakók csak egy évtizednyi vívódás után szánták rá magukat az elszakadásra. Az orkney-szigeti emberre jellemző, hogy nehezen dönt. Ami a kérdést végül is eldöntötte, az egy óriási olajmező felfedezése volt a Dounby nevű falu és a tengerparti Evie között fekvő kopár térségen. A sziget tanácsa egy független, szuverén ország, azaz Orkney parlamentjévé kiáltotta ki magát. Megválasztották az északi szigetek egyik értelmes, sikeres farmerét elnöknek: megbízása öt évre szólt, csakúgy, mint az öt követő elnököké.

Pályáztak az EGK tagság elnyerésére.

Követeket küldtek Shetlandra, a Feröer-szigetekre, Uist-re és Norvégiába. (Skócia nem fogadta az orkney-i követet. A következő repülővel hazaküldték, ám a repülő nem Kirkwallban szállt le, mert a járatot a függetlenség kikiáltását követően törölték. Az elutasított követ kénytelen volt Wickből egy halászhajón hazaevickélni.)

Zászlójuk a skandináv nemzeti lobogók stílusjegeit viselte magán: kék mezőben fehér kereszt, melynek függőleges szára a zászlórúd felőli irányba tolódik kettő az egy arányban.

A nemzeti himnuszt egy külön, erre a célra létrehozott bizottság volt hivatott kiválasztani. Úgy vélték, hogy *A magányos Scapa Flow*¹ idegen az új állam szellemiségétől. (Hiszen miért kellett volna továbbra is siratni az idegen hadihajókat, amelyek elhagyták ezeket a gyönyörű vizeket?) Végül nyilvános pályázatot írtak ki a himnuszra. A nyertes a *Jöjj el, orkney-i virradat!* címet viselte.

Az ország fővárosa természetesen Kirkwall lett, de nevét Kirkvoe-ra változtatták, mivel úgy vélték, névromlásról van szó, mely a tizenötödik századi skót geográfusok lelkén szárad, ugyanis ők toldották be a „wall” részt a névbe, mivel a helyi „wa” kiejtést az eredeti skót forma rövidített változatának vélték.

Az új nép nem volt elég gazdag ahhoz, hogy a shetlandi sejkéhez hasonlóan, saját hadsereggel, tengeri és légierővel rendelkezzen. Ám egy farmerekből, halászokból és olajmunkásokból álló polgárőr-csoport örködött éjszakánként az olajmezők fölött, Pentland Firth-öt is szemmel tartva, arra az esetre, ha egy skót büntető osztag hirtelen megtámadná őket. Sehol semmi. Éjszakáról éjszakára kihalt volt a tenger. Az olajmezőn pedig amerikai, norvég és angol szakemberek kutattak a mocsár és a hanga alatt a mesés kincs után. (Anglia Kr. u. 2002-ben fogadta Orkadia követét, Ausztrália, Új-Zéland és Kanada úgyszintén. Ezekbe az országokba orkney-i whiskyt, orkney-i kötöttárut, valamint orkney-i sajtot és vaját exportáltak, amelyeket ösidők óta az orkney-i kisebbség állított elő. A fiatal, anyagi gondokkal küszködő ország számára létfontosságú volt ez a kereskedés, legalábbis addig, amíg a fekete szökőkút árja az égbe nem tört.)

Valójában majdnem minden orkney-i lakos, férfiak és nők egyaránt valamilyen módon az Orkney-i Nemzeti Kőolaj-Társaságnak dolgozott; még a farmer-

¹ *Lonly Scapa Flow*: orkney-i népdal. Scapa Flow: egyike a világ legnagyobb védett kikötőinek, kulcsfontosságú stratégiai helyet foglal el az Északi-tenger és az Atlanti-óceán között. Európa északnyugati átjárója maga Scapa Flow. 1919-ben itt zárták gyűrűbe a németek hajóhadának egy részét, a fogságba esett tengerészek azonban elsüllyesztették hajóikat. 1939. október 14-én az U-47 német tengeralattjáró Günther Prien kapitány parancsnoksága alatt a dagályt kihasználva átverekedte magát a kikötőzáron, behatolt a kikötőbe, és megtorpedózta a HMS Royal Oak brit hadihajót, majd ugyanazon az úton távozott. A Royal Oak legénységének 833 tagja vesztette életét.

rek és a halászok is. A péntek délutánonként kiosztott vaskos bankjegyköteg izgalmas elégtétel volt számukra, és nagyobb biztonságot nyújtott, mint a gabonaföldek és a tenger kiszámíthatatlan kegye.

Oroszország követcserét ajánlott a mi újdonsült szigetországunknak, de Washingtonban az orkney-i követ megneszelt valamit, így nem fogadták el az orosz ajánlatot. Ezzel egy időben Kínából rizs és olaj cseréjét kínáló táviratok tömkelege landolt az Elnök íróasztalán. Orkney, amennyiben elfogadja, bizonyára belefut a felajánlott roppant rizsmennyiségbe. Pekingnek gúnyos hangú választáviratban hozták tudomására, hogy az orkney-i ember nem rajong a curry és az édes-savanyú sertésköretért.

Edinburghból naponta jöttek a hol fenyegető, hol békülékeny, hol atyáskodó, időnként pedig dühödő hangú táviratok. Ezekre nem válaszoltak. Orkney partjainál a pentland firth-i polgárőrök pedig továbbra sem észleltek semmit a vizeken.

„Nos”, szökött a tündérmesemondó, „tudjátok jól, hogyan végződött mindez. Vagy öt esztendeig ontották a fekete mocsár kútjai az olajat, majd hirtelen kiapadtak.”

Sehol semmi. Elfogyott. Tízmillió hordó olajat tüntettek el Orkneyból, s ezzel teljesen kiszipolyozták a kis népet. Egy péntek délután a hétezer munkás egy cédulát talált a borítékjában, amely tudatta velük, hogy a következő péntektől fogva nincs számukra munka...

Az Elnök gyászbeszédet tartott, melynek rádióközvetítése az összes házba, tanyára eljutott – hallgatósága bele is sápadt. Az aranytojást tojó tyúkot megették.

Ha mindez más égtájon történik, Kirkvoe utcáin lázadás tör ki, kirakatok törnek be, irodák lobbanak lángra, demagóg szónoklatok harsognak minden utcákon.

Az orkádiaiak azonban szép lassan visszatértek elhagyatott földjeikre. A halászterületek az évek során megpihentek, felfrissültek, gazdag élőviláguk telis-tele volt tökehallal. A csónakokat megfoltozták, és az északi horizont felé fordítva vízre bocsátották. A malátawhisky szüntelen kotyogott édesen a szeszföldékben – ez a parányi dalfoszlány túlélte az olaj erőszakos, fekete áriáját.

Az apró kis ország is túlélte a csapást, annak ellenére, hogy sem Amerika, sem Norvégia nem tartóztatta tovább követeit. A többi követet, takarékoságra hivatkozva, ők maguk rendelték haza – a tiszteletbeli

konzulok éppoly jól el tudták látni a feladatot, vagy éppenséggel még jobban. A polgárőrök nem figyelték többé Pentland Firth-öt. Skócia ekkorra már kettészakadt – a magát Albának nevező Felföld kivonult a Dél iparából és veszedelmes pártoskodásaiból. Alba, az északi szigetlakók és gaelek közti örök béke reményében, barátként üdvözölte Orkneyt.

A történelem egyszer csak megcsömörlött a nagyhatalmak vérrel átitatott küldetés-történetétől, és sorukra hagyta őket; érdeklődése a jelentéktelen kis országok felé fordult. A Lichtensteinről, Andorráról, San Marinóról szóló könyvek óriás népszerűségnek örvendtek, kiváltképpen a hatalmas nemzetek fiai körében. Az efféle csendes, hősietlen történetek tükrében pillanthatták meg végre valódi emberi arcukat.

Szerte a világon sorra keltek életre a kis nemzetek. Tették a dolgukat, és szomszédaikkal soha nem kerültek összeütközésbe. Igyekeztek tökéletesen észrevétlenek maradni; határaik még mindig az óriás-nemzetek kardcsörtetésétől voltak hangosak; nem is sejtették, hogy ezúttal a történelem sodrása szembe fordult kora arroganciájával és esztelenségével, mint ahogyan a távoli múltban, a dinoszauruszok és a kardfogú tigrisek korában is ezt tette. „A kicsi szép”² ... mormolták az emberek egyfajta mileneumi jelszóként itt is, ott is, a világ nagyvárosaiban, New Yorkban, Leningrádban, Hong Kongban...

2037-ben Alaszka és Hawaii kiáltotta ki függetlenségét; és ezúttal nem volt Lincoln, hogy járomba fogja a makacsul ellenszegülőket. Japán számos szigete és városa a huszonkettedik században kiáltotta ki függetlenségét, a nagaszaki költő mesterkélte metaforájával élve, magukat „az egész kaptár életének megédesítésén és táplálásán fáradozó független méheknek” deklarálva.

Néhány év múlva Orkneyban felhagytak a nevetéses himnusz éneklésével. A huszonegyedik század első évtizedének nemzedéke rendkívül keményen dolgozott. Nagypáiknál is szegényebbek voltak, és bizony egy-egy kemény tél után éheztek. Boldogok voltak, amikor végre eljött a tavasz, és örömeiket megoszthatták a Föld java részét behálózó kisközösségekkel, kis népekkel. Ezeket a kis népeket, bármily távol is voltak egymástól, oly kifinomult, ösztönösen érzékeny szálak kötötték össze, hogy a maguk szötte

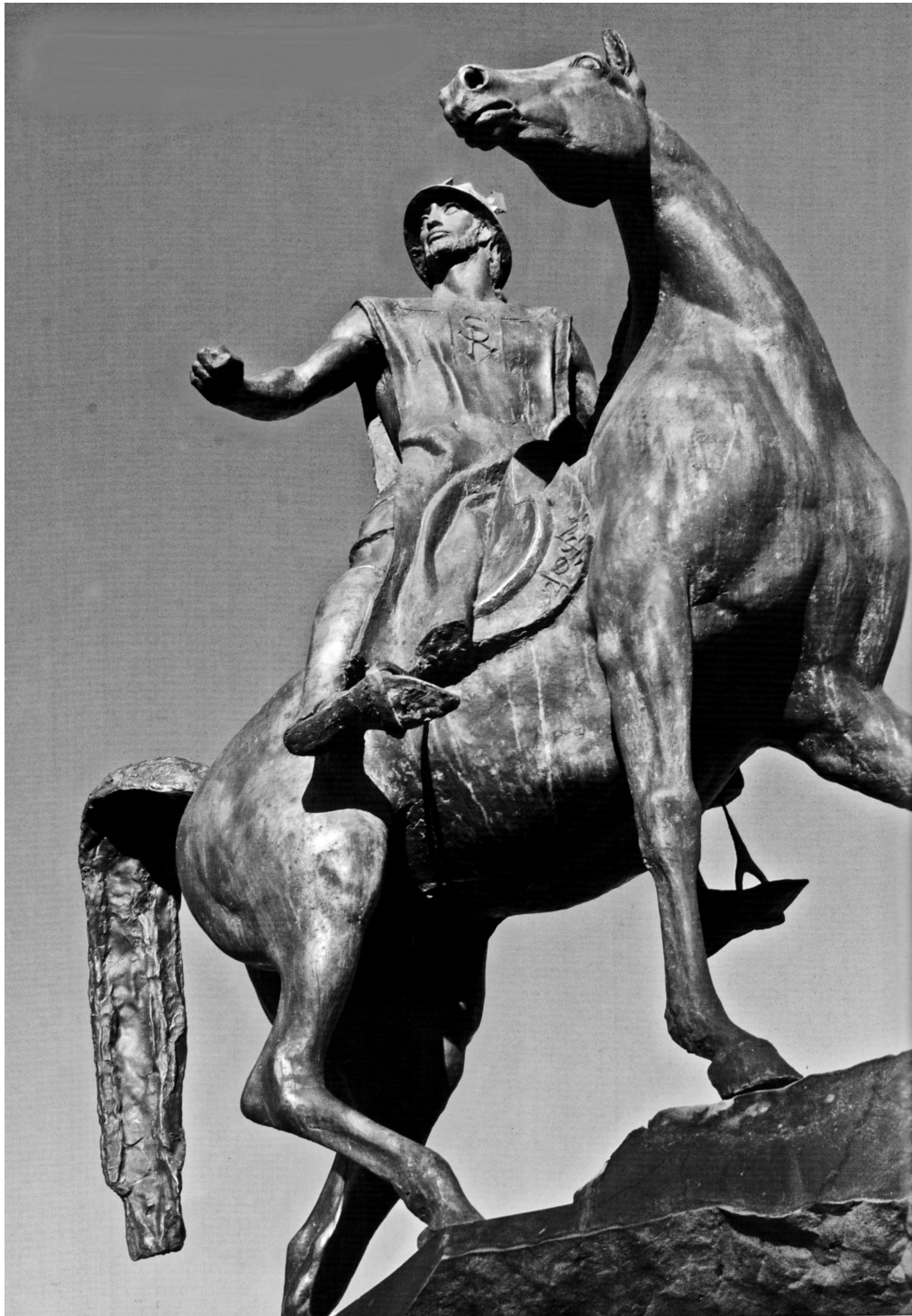
2 Ernst. F. Schumacher: *Small is Beautiful. A study of economics as if people mattered.* 1973. *A kicsi szép: Tanulmányok egy emberközpontú gazdaságtanról.* Ford.: Perczel József. Budapest, Jogi és Közgazd. és Jogi Kvk. 1991.

háló legapróbb rezdülését is mindenütt egyaránt megéreztek. Úgy tűnt, végre megvalósulhat a nagy skót költő próféciája: „...Hogy embertársát az ember Testvér gyanánt fogadja...”³

A mese folytatódik, ám a „boldogan éltek, míg meg nem haltak” ideje még várat magára.

Szeli Valéria fordítása

³ Robert Burns: *A Man's a Man for A' That* (1795). Ford.: Lévy József



Szent István lovas szobra (2000, Tab, fotó: Mosberger Róbert)

FECSKE CSABA

Ahol ott vagy

*szép lassan beesteledem
lapockáim alvó szárnyak
álmodják csak a röptömet
gyönyörét a szárnyalásnak*

*csalódás szítja a vágyat
az kísért ami nem lehet
amit nem érsz el mint a fán
pirosuló almát a gyerek*

*oda vágyani ahol ott vagy
és ez nem eljátszott szerep
csodálni a megszokottat
fölfedezni bár ismered*

Sötétben

*bányaomlásként dől rád
az éjszaka szíveddel dolgozó
szorgalmas bányász a hangok
gazdátlan veszett vak kutyák
kiszámíthatatlanok félelmetesek
bűzös nyáluk fröccsen rád
ásító torkukból a pokol
forrósága süt karmuk széttépi
a fényt elgörbíti az időt
legszívesebben egérlyukba bújnál
ha volna lyuk de nincs fény ütötte
rés a világon remegve
ha kérdenéd kié e hang
nincs válasz sehonnan
csak nyers indulat szétomolt egek
pusztasága vert seregei a reménynek
ott tapicskolsz tehetetlenül némán
a sötétség marasztaló sarában*

Tört/ének

*alszik az eső
a tavaszi almafa alatt
mely vigyázva ejti el fehér virágait
olyan ez mintha hóesésről
álmodna valaki
amikor az idő kicsit megpihen
és csak az történne meg
aminek máskor nem lehet*

OLÁH KATALIN KINGA

Tisztán átgondolt formák

Nagy Benedek szobrászművészről

Terek, parkok, kertek, körforgalmak, épületek, bejáratok, aulák, folyosók, sírkertek, ezeken a helyeken találkozhatunk szobrokkal, s köztük nem egyszer, Nagy Benedek Móraon élő szobrászművész alkotásaival is. 1941. március 15-én, Illésházán (Csallóköz) született, de Rábapodrányban (Csornai járás) nevelkedett. Középközépiskola után két évet tanított, majd felvételizett, és 1961-ben fel is vették a Képzőművészeti Főiskolára. A főiskolai éveknél azonban fontosabb lett számára az a szellemi műhely, amelyet Dús László alapított a főiskola befejeztével. Az Egervári nyári művésztelep munkája a kortárs párbeszéd terén jelentett sokat Nagy Benedeknek, ezeken az alkotó táborokon éveken át részt vett. Itteni szobrásztársai Götz János, Medve András, Baksa-Soós Krisztina voltak. Götz János a főiskolán is osztálytársa és jó barátja volt, sajnos fiatalon elhunyt (1941–1971), síremlékét Nagy Benedek faragta meg. 1964–65 óta Móraon él, szobrászművészként dolgozik, rengeteg alkotása látható közttereinken, részt vesz kiállításokon, tanít, határozott szellemi közösséget teremtve maga körül. Az Egervári művésztelep megszűntével (1974-ben Dús László Amerikába emigrált) létrehozta a móri Szabadiskolát, amely mára komoly alkotóműhellyé nőtte ki magát. „A móri Képző- és Iparművészeti Szabadiskola Mór Város központjában, a Fellner Jakab tervezte késő barokk Lamberg kastély (jelenleg Művelődési Otthon és Könyvtár) gazdasági épületeiben található. A móri önkormányzat tulajdonában levő épületeket az alapítvány hosszú időre kapta térítésmentes használatra, hogy azokban céljaival összefüggő tevékenységet folytasson. Így az évek során műhelyt, galériát valamint vendégeik elszállásolására alkalmas vendégszárnyat alakítottak ki” – olvasható a móri Képző- és Iparművészeti Szabadiskola Alapítvány honlapján. Mór honlapján pedig ezt olvashatjuk még minderről: „Személyes tevékenységének is köszönhető a móri Lamberg kastélyhoz tartozó műemléki Kútház megmentése, a Lamberg kastélypark teljes felújítása és szoborparkká alakítása, a zenepavilon és a madárház tervezése, kivitelezésének művezetése, magas színvonalú helyi kiállítási

programok beindítása. Sokirányú munkája mellett módot talált számos generáció művészeti nevelésére, közben családjában is felnevelt egy új művésznemzedéket, akik ma Móraon szobrászként, restaurátorként, művészeti oktatóként gyarapítják értékeinket.” Munkásságát nézve tehát nem lehet figyelmen kívül hagyni családjá együttműködését, nemcsak érzelmi háttérrel biztosítanak neki, hanem szakmailag is együttműködnek vele.

Visszatérve egyéni alkotótevékenységére, nézve szobrai, alkotói karakterét, rögtön megállapíthatjuk, hogy igényes, érzékeny figurális jellemzi, és személyes, uralkodástól mentes hangvétel. Finom kidolgozású plasztikáinak a környezetét is megkomponálja, ez utóbbit hajlított, hullámzó, sokszor már teljesen absztrakt formákkal. A plinthossal, talpazzal is játszik, megmozgatja, beemeli azokat a műbe, gyakran alkalmaz hozzájuk nyers hasított, sziklás köfelületeket is, ide metszett betűkkel írja a szükséges szöveget. Rengeteget dolgozik, hatalmas gyakorlattal rendelkezik, nem illik rá mégsem a profi megnevezés, annál sokkal nagyobb beleéléssel alkot. Vannak bevett fordulatai, de azok maximálisan a sajátjai, nem vádolható soha gépiességgel, látásmódja független természetességet tükröz.

A szobrászat nehéz hivatás, anyaghoz kötött, a kivitelezés sokszor nagyobb munka, mint maga a szobrászat, de legalább akkora, és nagyon költséges, felelősségteljes. Egy-egy szobrász nevéhez nyugodtan odaképzeltethetjük a műhelyét is, és most nem a tárgyi műhelyre gondolok, hanem közvetlen kollégákra. Természetesen mindig egyedi, hogy melyik művész mennyi munkát ad ki a kezéből, állandó munkatársakkal dolgozik, vagy akciószerűen összetoborzottakkal. Míg Marton Lászlónak például vázépítője is volt, Nagy Benedek a tervezéstől kezdve a vázépítésen át a mintázásig egymaga csinálja a szobrai. A vázépítést a mintázás folyamatának tekinti, s szinte érintőlegesen pontosan készíti azt el, végül a lágy felület felrakásával fejezi be a plasztikát teljes részletességében. Alkalmazza a hagyományos favázra agyagból mintázást, de kifejlesztett magának egy precíz fémváz-építési technikát is, amelyre már csak vékony viaszrétegből mintáz. A szobor megvalósulásának ideje változó, előfordult már, hogy egy-egy improvizatívabb ötlete, terve három hónap alatt is megszületett, mint a székesfehérvári *Korpusza*, de egy részletes, realiztikus igénytel megformált mű akár két év munkáját is felemésztheti.

„Ha szeretet nincs bennem, mit sem érek”, mondja Szent Pál a szeretethimnuszában. Ez jutott eszembe Nagy Benedek Cziráki Lajos festőművésztől, középiskolai tanáratól és első mesterétől kapott útmutatásáról, miszerint csak azt tudjuk igazán megjeleníteni, amit megélünk, és újra meg újra átélünk. Amennyiben nem gondoljuk át, nem éljük bele magunkat szívvel-lélekkel a munkánkba, akkor az nem válik műalkotássá, nem lesz alkalmas arra, hogy hűen közvetítse témánkat. Ő az, akire nem jellemző kapkodás, hanyagság. Tőle sose látunk átgondolatlan, összetűrt, felkarmolt, kidolgozatlan felületeket, karót nyelt tartást, vagy gumicsontú alakokat, direkt öntött, vagy direkt öntésről mintázott arcokat, végtagokat, cipőket, ázott redőjű drapériát, amely manapság oly sokszor jellemzi köztéri szobrainkat, pontosabban a hirtelen sokat foglalkoztatott szobrászaink munkáit. Mintha egy másik világban élne, tegyük hozzá, az igaziban. Nagy Benedek alakjai természetesebbek, a többlet-drapériát, járulékos elemeket sokszor absztrakt plasztikai formaképzéssel oldja meg, de nem eltúlzott mértékben. Kompozíciói nem erőltetettek, sem nem túl kézenfekvőek, jól kigondolta őket, műveltségről, és a rokon művészeti ágakban való jártasságról árulkodnak. Van, amikor egy kompozíciós ötlet viszi a szobrot, de van, amikor szinte észrevétlen a kompozíció. Korai munkái személyes témájúak, gyerekek – a sajátjai, vagy tanítványai –, máskor meg a paraszti világ alakjai. Ezek a művek többnyire az Egervári művésztelepen születtek. Később főként megrendelésre dolgozik. Szubjektív válogatás alapján írnék egyikről-másikról a továbbiakban, kiragadván egy-egy szobrot fél száz köztéri alkotásából. Sok műve áll Mórton és Székesfehérváron, a többi pedig elszórva szerte az egész országban, de még határainkon túl is.

A móri második világháborús emlékműve, a *Szent György-kút*, amellyel 1994-ben készült el, kirí a sok tömbösen, nehézkesen megformált, daliás, vagy már csak rogyadozó katona, vagy anya és halott katona fia kompozíciójú emlékművek sorából. Egy olyan szimbólumot vesz elő itt Nagy Benedek, amely önmagában nagyon is hagyományos, és gyakran alkalmazott, de a második világháború áldozataira való megemlékezésben nem, pedig tartalmilag, szellemileg teljes mértékben megfelel a célnak. Egy légiés, visszafogott virtuozitással megformált Sárkányölő Szent Györgyöt látunk magas vékony oszlopon. Az oszlop körül díszes, variált kerületű, sekély, vörösmárvány-

ból épített medence van. A reneszánsz hangulatú, győzelmes szobor alkalmas a vigasztalásra, a háború okozta nyomasztó fájdalmak és rettegés legyőzésére. A szépen rajzolt lovon ülő Szent György könnyed, mozgékony alakja ellentétes a sárkány kígyózó, tömör plasztikájával, utóbbi jelzi a gonoszság fojtó, lehúzó erejét. Az emlékmű rendhagyó volta az új alkalmazásban és az egyedi megformálásban áll, nem a használt kép átváltoztatásában. Az attribútumokat egyszerűsíti, a korhoz kötött ruházatot, eszközöket elhagyja. Dominál a ló mozdulata, égbekiáltó pazar ágaskodása, mely mégis naturalisztikus, s így elkerüli a teatralitást. A vörösmárvány oszlopon körbe-körbe rézszalagon futnak az áldozatok nevei. A 414 név megjelenítését így lehetett csak megoldani, de sikerült, a bronzpántokkal kirakott oszlop-has felkelti a néző figyelmét.

Mint tudjuk, nem akármilyen állat a ló. Nagy Benedeknél még kevésbé, sokszor hangsúlyos szereplői munkáinak, s hogy legyen mindig kéznél modell is, tart párat belőlük. Lovas szobrain, kisplasztikáin és nagy szobrain egyaránt látszik, hogy érzi, ismeri, és persze szereti is őket. Sikeresen formálja meg a ló kettősségét, törekénységét és robusztusságát. Széles, erős törzs vékony lábakon, arisztokratikus fej, erős, de szépen ívelt nyak. Helyes, karakteres, natúrához közeli ábrázolásaiban mégis mindig meg tudja jeleníteni a ló jelszerűségét, ikonikus formáját. Lovas szobrai közül megkapóak a csak lovat ábrázolókat, mint a felállításra váró *Magyar honvéd emlékmű* kisplasztikája, melyre 2012-ben megkapta a szentendrei II. Szobrász Biennálé Koszorú-díját, vagy a *Könnyed robogás* című, Stockholmban 2006-ban felállított szobra. Előbbin absztrakciós átírásokkal, sikokra bontva, expresszíven mintázza meg a léptető állat nemes figuráját, utóbbin nagy realiztikussággal, de reneszánszos mozdulattal megkomponált táncos lovat formáz. Ez szinte szárnyal a Stocholm melletti tengerparton, csupán egy lábával érintve a földet. Rendkívül virtuóz munka, nagy méretben – kétméteres marmagasság – készült el. Nem kötötte szoros határidő a művészt, így két évig dolgozhatott rajta, saját lovai modellkedésével. A mozdulat valós, megfigyelésen alapul, azt a pillanatot rögzíti, amikor a mezőről berohanva, egyik lova kergetőzve a kutyával, átugrotta azt. Hirtelen egyik hátsó lábán megtorpanva felágaskodik, visszafordul, és kicsit hátrarúg. Átlós kompozíció, egy olyan pillanat, amelyben ellentétes erők feszülnek. Nagy volumenű szobor, Pátzay, Fe-

renczy Béni munkáival, vagy a reneszánsz mesterekéivel vetekszik. Alkotója is így érzi, hiszen a műterem-lakásában azóta is ott áll viaszfigurája. Ennek technikai oka is van: egy újraöntésnél ugyanis a darabok összeillesztéséhez szükséges az eredetit látni, követni.

Más lovas szobrain ember és ló kapcsolatát is ábrázolja. Egyik szép példája ezeknek a Tabon álló

Szent István lovas szobra.

Millenniumi emlékmű, felhangoktól mentes, közvetlen Nagy Benedek-i alkotás. Mintha államalapító királyunk fiatal kori képe lenne, szép mozdulattal fordul, s kaptat fel egy emelkedőn lovával. Figurája mellőzi a szokványos súlyos uralkodói jelképeket, egyszerű koronás sisak, és egy kettős kereszttel, gömbbel díszített uralkodói pálca jelzi királyságát. Köpenye se kacifántos: egy egyszerű, visszafogottan redőző, középkori katonaköpeny. Nyergéből felállva könnyíti meg lova mozgását. Magasra emelt, helyenként hasított, máshol felpolírozott felületű bazalthasábokból épített talapzata sziklás emelkedőn vezeti királyunk útját. A felső tömbre előre reneszánsz piktogram van bemetszve,

Szent István névjegye. Egy másik Árpád-házi témájú munkája, a Szekszárdon látható *Szent László legenda* szobra, Őt védőszentjeként tiszteli a város. Összetett jelenet, mégis nagyon egyszerű, zseniális kompozíció, egy iniciálé, hatalmas P betűben. Láthatjuk, ahogy Szent László birkózik a kun vitézzel, aki elrabolni próbált egy magyar leányt. A hajdon a birkózók mögött áll, ott várakozik még az egyik vitéz lova is, állásának irányából ítélve, amely Szent Lászlóval egyezik, a királyé ez a paripa, alakja meghatározza a csoportot. A szobor lábazatán (amely nem egészen a P betű szára már, hanem középre került az egyensúly miatt) olvasható a Szent Lászlót dicsérő latin

himnusz 1500-as években magyarra fordított szövegének első versszaka. Ez a gazdagon díszített, nyugodt ritmusú szobor nem mindennapos látványt nyújt Szekszárd belvárosában, a város jelképévé vált, ugyanúgy, ahogy a Móron felállított *Boldog Gizella királyné* szobra. Szép szobor a szó legjobb értelmében mind a kettő, találó kompozíciók, kedves alakok, mértékkel, szigorúsággal, de bájjal is alakítva.

A móri alkotáson I. István felesége, Boldog Gizella egy özgidát simogat, enyhén előrehajolva, de felfele tekintve komoly arccal, bal kezében arany keresztet tartva. Bazaltszlopon áll a kompozíció, de az oszlop fejezete már bronz, s rajta figurális fríz fut körbe egyedi körvonalú, legyező alakú mezőkben. Jelenetei közt templomfelajánlás, egy korpusz és egy-egy tájkép található. A város magyar és német nemzetiségének békés együttélését jelöli a mű.

Portrék, portrédomborművek, egész alakos portrészobrok is gazdagítják az életművet, hogy csak az írókat említsem: Tompa Mihály, Petőfi Sándor (teljes alakos, 1982, Csorna), József Attila, Vörösmarty Mihály, Radnóti Miklós, Vas Gereben, Weöres Sán-

dor. A székesfehérvári, 1990-ben elkészült József Attilája kamaszos ifjúként jelenik meg, rövid hajjal, bajusz nélkül, ahogy kevesek emlékeiben él, de azért dacosan. Kerülni igyekezett a bevett formát, de úgy, hogy alanyától ne szakadjon el. Nem az alkotói önérvényesítés volt a célja, hanem az ábrázolt eredetijéhez lépett vissza, és egy ritkán közölt képét alkalmazva modellül, mintázta meg a huszonegy éves költőt, régi-új arcát mutatva meg nekünk. Zakója szobrászi plasztika, jól érzékelhető a test is, amely viseli azt. Megmintázva a hajtókája, inge, nyakkendője, de túlon túl nem bonyolódik a ruhadők játékába, inkább átfuttatja rusztikus plasztikába, végül



Nagy Benedek móri műterme előtt
(2015, fotó: Oláh Katalin Kinga)

a hasított kő nyersességét idézve jól kapcsolódik a mellportré a sziklás oldalú posztamens hasábjához.

Alapvetően lírai alkotókaraktere szerencsésen találkozik a Radnóti Miklós-portré témájával. A büszt Móron található, 1975-ben állították fel a Radnóti Miklós Általános iskola udvarán. Átszellemült és átszellemített arc néz ránk tűnődő nyugalommal, tekintetében azért meghúzódik indulat is. Az agyagból való mintázás nyújtotta lehetőség, az úsztatásos formaképzés jellemzi a plasztikát, főként a járomcsont, száj környékén. A ruhája rímel az arc hangulatára, lírai érzékenységgel alakított kabátgallér keretezi, az ing, a nyakkendő is érzékenyen, majd impresszionisztikusan elhalkítva formált. A büszt egy megnyúlt hasáb kijelölte térben lett megkomponálva, El Grecós arányú, Radnóti finom, letisztult, emelkedett szellemiségéhez, versei világához ez illik is. A portré nagyon tetszett Radnóti Miklósnénak is, aki levélben megköszönte a mesternek, és ki is fejezte tetszését, örömét a mű felett: „Igazán ihletett, elmélyült és pontos intuícióval sugalmazott mű ez...”

Utóbbi időkben született nagyobb munkái, a *Wekerle emlékmű* Móron, 2011, *A szőlőműves* Székesfehérváron, 2014, és a *Batthyány Lajos és Móga János párbeszéde* Sukorón, amelyet szintén tavaly avattak fel. A *Wekerle emlékmű*ben domborműveinek világa elevenedik meg valós három dimenzióban. Történelmi hangulatú jelenet: a bátran megformált dolgozószoba falai között Wekerle Sándor miniszterelnök egész alakos figuráját láthatjuk. Asztalnál ül, papírok közt, és arcát felemelve gondolkodik. Karaktere is igen találó lett. A sukorói jelenetben korábbi egész alakos történelmi figuráit (Kossuth Lajos Ácson, gróf Batthyány Lajos Polgárdiban) idézi meg és viszi tovább Nagy Benedek. Jóval kisebb méretű az életnagyságnál, de helyes arányokkal van megformázva. A történelmi-politikai jelenetnek tulajdonképpen még jót is tesz a barátságos méret, nem programszobrokra emlékeztet, hanem sokkal inkább Várkonyi Zoltán történelmi filmjeinek világára. A két alak, a miniszterelnök és az altábornagy leterített asztal

körül állva tárgyalnak, mozdulataikkal kifejezik, hogy nem épp nyugodt megbeszélés tanúi lehetünk. „Az 1848. szeptember 28-i sukorói haditanács során Móga János altábornagy felelőtlenségnek tartotta Jellasics seregének megtámadását, mivel véleménye szerint a tizenötezer, rosszul kiképzett katona esélytelen az ellenség közel negyvenezeres hadával szemben. Mógát gyávának és hazaárulónak nevezték ezért, aki válaszképpen visszaadta tisztségét, és kardját az úrasztalára tette. Erre reagált Batthyány Lajos, tájékoztatva a jelenlévőket, hogy Jellasics nem hajlandó tárgyalni, és rövid időn belül támadást kezdeményez. Így született meg a döntés, ha a támadás bekövetkezik, akkor ellenállnak. Móga kardját visszavette, és vezényletével másnap a honvédség megverte a háromszoros túlerőben lévő ellenséget” – áll a köztérkép weboldalán. A talapzat lényegében hagyományos, hármastagolású köemelvénnyel, amelyre szépen illesztették a bronzszobrot, annak talaját beleültetve a kőbe. Egységes, harmonikus az összkép, illik a környezetéhez, a templomhoz, amely elé került.

Jelenleg ifjabb Ocskay Gábor jégkorongozó emlékművén dolgozik Nagy Benedek. Életnagyságnál nagyobb, egész alakos plasztika lesz, lendületes, atletikus, különleges egyensúlyú mozdulattal. Mivel a szobor augusztusra kell elkészülnön, félig-meddig még műhelytitok. Viaszból már kész az eredeti méretű portré, és a kis makett, a vázépítés folyamatban van. Az alkotómunka mindig, így most is, a művész hegyoldalba épített, félig földbevált, hangulatos, búbos kemencés műtermében, majd egy melléképületében folyik. A kivitelezés a nagy méretű szobrok esetén negatívózással még itt fent kezdődik, de azután lent a városban több műhelyben valósul meg.

„A közelmúlt nagy művészei közül – írja albumában – ma is példaképem Ferenczy Béni. Kár, hogy nem volt módomban találkozni vele. Ars poeticája példabélyeg: »Világos, biztos szerkezet, a tisztán átgondolt formák építménye. Csendes életöröm, ártatlan érzékiség, a pszichológiai mimika teljes hiánya, a testi lét öntudatlan harmóniája.«”

PÉNTEK IMRE

Mennyei riport

Antall Pista emlékére

*Hallgattam ismerős, reszelős hangját az éjszakai búcsúműsorban.
Végre magáról beszélt az, aki annyi embert szóra bírt,
s utaztatta őket az éterben, hogy eljussanak mindannyiunkhoz.
Szétszórtnak mondta magát, pedig hihetetlenül tudott koncentrálni,
így lett váratlan rögtönzéseiből maradandó szó-dokumentum.
Mi volt a titka? Hogy rá tudott csodálkozni az élet
mellékesnek tűnő, finom kis rezdüléseire.
Elhitette: mily fontos törekeny egyszerűségünk csoda-volta.
(Ami most őt is elsodorta.)
Barátom volt, ahogy sokunké. Bár ritkán találkoztunk.
De néhány évődődő telefon, vicces e-mail,
s máris, mintha ott ült volna mellettem,
szétszórva sziporkázó, színes egyéniségét;
egyszerre minden feledve, megbocsátva,
az elmaradt találkozások, be nem váltott ígéretet, a meg/le nem írt
interjúk, jegyzetek, amikre hiába áhítoztunk, mi, telhetetlen (és élhetetlen)
szerkesztők. Szavai ellebegtek a magasban. Fejünket csóváltuk,
könnyed könnyelműségét annyiszor megtapasztalva.
Hallottam betegségéről, távozására mégsem voltam felkészülve.
(Gondolom, akik közel álltak hozzá, mások sem. Hang-súlytalanok lettünk,
vergődve e veszteségben.)
Talán meghívták a Nagy Riportra. Szükség volt rá odafönn.
Csak hát ne lenne bennünk, itt lenn – fájlalva hiányát – túl nagy a csönd.*

Zalaegerszeg, 2015. április 9.

Életének 62. évében, 2015. április 8-án gyógyíthatatlan betegségben elhunyt **Antall István** kulturális újságíró, szerkesztő-riporter, a Magyar Írószövetség tagja.

Antall István Egerben született 1953-ban. A nyíregyházi Bessenyei György Főiskolán rajz–földrajz, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen néprajz szakon diplomázott. 1979-től dolgozott a Magyar Rádió, majd az MTVA szerkesztőségeiben. 1979-től 1987-ig a Magyar Rádió nyíregyházi stúdiójának, egyben a város kulturális életének volt meghatározó alakja. Később több lapot is szerkesztett, majd a Magyar Rádió és a Magyar Televízió különböző szerkesztőségeiben dolgozott. 1995–96-ban a Magyar Napló képzőművészeti rovatát vezette. Grafikusként számos jelentős kiállítás résztvevője volt. A Tokaji Írótábor kuratóriumának 2003-tól,

a Nemzeti Kulturális Alapprogram Szépirodalmi kuratóriumának 2012-től a tagja. 2011 júliusától haláláig a Gondolat-jel, a Magyar Rádió Kulturális hetilapja felelős szerkesztője és műsorvezetője volt. Munkásságát többször jutalmazták rádiós nívódíjjal, 2010-ben ő lett az év rádiósa. Egyebek mellett a Petőfi Sajtószabadságdíjat és a Magyar Művészetért tiszteletbeli elismerést is megkapta.

A kulturális élet szereplői nagyon sokat köszönhetnek neki a kortárs irodalom és képzőművészet népszerűsítése terén.

Antall Istvánt a Magyar Rádió Nonprofit Zrt., valamint a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap saját halottjának tekinti.

MIKLÓSSY ENDRE

Magyar falu – magyar történelem

Jó száz évvel ezelőttig Magyarország lakosainak a döntő többsége falun élt. A történelmi, társadalmi, kulturális, irodalmi dokumentálása azonban ennek a hatalmas néptömegnek szinte teljesen hiányzott. Éppen ezért még az is könnyen meglehet, hogy nem igazán ismerjük sem a múltunkat, sem pedig önmagunkat. A századelőn például Vikár Bélának, Kodály Zoltánnak, Bartók Bélának úgy kellett felfedezniük a több ezer éve folyamatosan létező népdalkultúránkat, mint Kolumbusznak Amerikát.

Révay József gróf, immár az önismeret híjával is összefüggő nagy katasztrófa után, ebből a nyilvánvaló, bár senki által figyelembe se vett alaptényből kiindulva látott hozzá szülőfaluja történelmének megvizsgálásához. Írását ezzel a Nietzsche-idézettel kezdte: „A történelem az élet tanítómestere – ez a mondás nemcsak lapos, de téves is. Mégis, a történelemnek ennek dacára is megvan az egzisztenciális jelentősége.” „Ez akkor derül ki – folytatja Révay –, amikor ráeszmélek, hogy a magam egzisztenciája nemcsak a születésem pillanatában vette kezdetét, hanem messze visszanyúlik az idők mélyébe. Az ember szellem is, és így egyén fölötti közösségbe tagolódik. Ezért van az, hogy az ember régmúlt dolgokat is személyes ügyének tekint.”

Gróf Révay Józsefről

Gróf Révay József¹ (1902–1945) a tajnai latifundium ura volt. Várkonyi Nándor mint magántanár, fiatal pedagógusként a tízes évek legvégén készítette fel őt az érettségire. „Máig töpregek – írta önéletrajzában –, mi volt bennem több, merészség, szemtelenség vagy önbizalom. Egész tanári kart kellett helyettesítenem, holott a tananyag nagy részéhez nem is konyítottam, a gyakorlati pedagógiához pedig egyáltalán nem. Milyen legyen a nevelői magatartásom? Döntöttem: semmilyen. Nem tanítottam, hanem tanultunk együtt.”

A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Karán 2014. október 3-án rendezett Várkonyi Nándor-émlékkonferencián elhangzott előadás szerkesztett változata

1 Érdekes módon egy időben hárman viselték ezt a nevet. Rajta kívül a kommunista kultúrpolitikus és a klasszika-filológus ifjú-sági író is.

Mindössze hat év korkülönbség volt közöttük. A nevelési elv, úgy tűnik, minálunk a „levegőben” lehetett. Később Karácsony Sándor vált a klasszikusává.

„Józsi magas, nyurga fiú, a szeme élénk, figyelmes, sőt kutató, iróniáját elfojtott mosollyal leplezi. Esze éles, felfogása gyors, magyarázatra nemigen szorul. A tanórák vitaórák lettek. Józsi fegyelmezett gondolkodása és kritikus elméje útját állta a szenvedélyeknek.” Ekképpen emlékszik vissza Várkonyi a közösen eltöltött időre. Azután meghívták a tajnai kastélyba, a „felső tízezer” társaságába, ahol semmi fölényeskedést nem tapasztalt. „Korra nézve fiatal, de értelmére nézve aggastyán” – mondta róla az öreg gróf. Észre kellett viszont vennie az egész magyar társadalmat a legaljáig penetráló osztálygöggöt, amelyből furcsa módon épp az arisztokraták vették ki legkevésbé a részüket. Talán, mert önekik nem volt szükségük rá belső biztonságérzetükhöz.

A fiatal gróf rendkívül tehetséges, sokoldalú – festő, sportoló, válogatott jégkorongozó –, de filozófusnak készül, a Magyar Filozófiai Társaság tagja, 1939-től a haláláig titkára. Ismeretelmélettel, etikával, a megértés filozófiai problémáival foglalkozik, anti-hegeliánus. Fő filozófiai munkája *Az erkölcs dialektikája*. Hatalmas ígérete a magyar kultúrának, de 1945 áprilisában, már a háború végén kommunista rendőrnek beállt banditák agyonlőtték az egyébként a nézetei miatt „vörös grófnak” titulált Révayt. Hogy miért? A válasz éppoly egyszerű, mint amilyen vérfagyasztó. Azért, mert különb volt náluk. (A gyilkosoknak semmiféle bántódásuk nem esett. Jó bemutatkozása volt ez a kezdődő rendszernek.)

Történelmi önismeretünk

Ahogy Karácsony Sándor felhívta a figyelmet, a magyar időfelfogás jelentősen eltér az európaiktól. Ezért aztán nincsen igazi történelmi tudatunk sem. „Ez még tán Kossuth apánknál is régebben történt” – szölt a hajdani parasztok történelmi emlékezete. A történetírásunkban ez általában úgy jelentkezik, mint a jelen extrapolációja, kiterjesztése a múltra. Ami most van, az volt mindig is, így tartja e véleményem.

Acsády Ignác írt 1906-ban egy nagyhírű könyvet a magyar jobbágyság történetéről. Ez a könyv lett aztán az ősforrása a magyar történelem legfontosabb átértelmezési kísérletének. E kísérlet, megfelelően a ránk általánosságban jellemző politika-centrikus

(tehát időt nem ismerő) világszemléletnek, a századelő társadalmi viszonyainak éppoly koncepcionális, bár ellenkező irányú történelmi leképezése, mint a Milleneum görögtüzes szemlélete. Meghatározó gondolata a jobbágyvédő Habsburg-királyok és a jobbágynyúzó magyar urak ősi ellentéte. Igaz, voltak időnként jó szándékú, humanista urak is, és a Habsburgok szereplése sem mindig egyértelműen pozitív. „A jobbágyvédelemben nem voltak következetesek. A roppant adóteher, valamint a vallásüldözés éppen Bécsből indult ki” – mondja a XVII. századról, némileg ellentétben az alaptételével.² A mondanivalójának lényegén azonban, amely a történelmi magyar állam alkalmatlan berendezkedésének és a jobbágyság ezeréves elnyomásának bemutatása, ez nem változtat.

Akkoriban bontakozott ki a küzdelem a választást nyert magyar közjogi ellenzék és a birodalmi abszolutizmusát építeni kezdő Belvedere, Ferenc Ferdinánd trónörökös körei között, amelyeknek legfontosabb célja a történelmi magyar alkotmányos rendnek mint e politikai koncepció fő akadályának felszámolása volt. Ezt kívánta alátámasztani Acsády a hatalmas méretű történelmi áttekintésével, ezért állítja azt, hogy „maga az ezeréves rendszer” volt rossz, amelyet csupán elviselhetővé tett egyesek humanizmusa.

Imponáló méretű forrásanyagot dolgozott fel, ettől tűnik az érvelése megdönthetetlennek. A források nagy része gravamenekről szól, ami kétségtelenül jól megfelel legendás pereskedő hajlamunknak, de nem feltétlenül írja le a valóságos életet. Az idézett országgyűlési statútumok sokasága leginkább a hatástalanságukat tanúsítja, a hódoltság korában meg a széteső helyi közigazgatást, egyébiránt ugyanezt tanúsítják a korszak úgynevezett „jobbágyfelkelései” is a hódoltság peremvidékein – a rendezett jogorvoslati lehetőség hiányát.³ A kommentárjai pedig gyakran a dokumentum értelmét is kiforgatják. Például elhangzott egy panasz egy XVII. századi országgyűlésen, amely szerint felháborító, hogy a megyei szolgabírák a nemes és a jobbágy közti jogvitában gyakran adnak igazat a jobbágyoknak. Könnyű ebben felismerni a peresztes zúgolódását, viszont Acsády az esetből azt a különös tanulságot vonja le, hogy a megyei bíráskodás kizárta a jogrendből a jobbágyokat.⁴ Néha egészen belefeledkeznek – a jobbágyok nem a martaló-

cok, a zsákmányoló törökök, a rabló landsknechtek elől menekülnek el a földjükről, hanem az „urak zsarnoksága” miatt.

„Az uralkodó osztály egész gondolatvilága az elzárkózásra, a paraszti önértet sértő lealacsonyítására, a tömeg anyagi kizsákmányolására irányult, s a rideg, dermesztő légkörben úr és jobbágy teljesen elidegenedtek egymástól.”⁵ Ezt Acsády a XVI–XVII. század viszonyairól írja, míg a következő XVIII. századról mint a „jobbágyvédelem koráról” emlékezik meg. A történetírás azóta megmutatta, hogy éppen ez a kor volt az, amidőn szétnyílt a társadalmi szakadék, és kialakult a „második jobbágyság”, társadalmi lesüllyedéssel és birtokvesztéssel. Ennek oka a gyorsan növekedő nyugati piacok igényeire alapozott óriási birtokszerző manőver volt, amelynek keretében szétverték a középkori országnak bár kusza, de a földből élők számára mégis biztos megélhetést nyújtó jogrendjét. Mint azt Andrásfalvy Bertalan is több ízben kifejtette,⁶ a jobbágyfalvak közbirtokossági földjeinek a kisajátításával jött létre e század során az a nagybirtok-rendszer, amely felelős volt a demográfiai hanyatlásunkért – „a nagybirtok halálgyűrűjeként” jellemezte a harmincas években Teleki Pál az egykézű falvak pusztulásának az okát –, felelős a Nyugat-Európában immár korszerűtlen feudálkapitalista rendszer kialakulásáért és a magyar társadalmi és politikai élet általános hanyatlásáért, amely nemcsak a jobbágyságot, hanem a rendi társadalmat is utolérte. Sőt, hozzáteszem: az utóbbi volt éppen a végső romlás oka. Ezt azonban Acsády szemlátomást már a kezdetnél félreérti. „1702-ben a király megtiltja a közösségi földek elvételét”⁷ – mondja, amit szép jobbágyvédő intézkedésnek tekinthetnénk, ha nem tudnánk, hogy ez volt a Neoaquistica Comissionának, az ország teljes földterülete megszerzésének fénykora, amely a hagyományos birtokosok megfosztásával indigenák kezébe óhajtotta juttatni a földet – kiknek számára egyszerűbbnek ígérkezett lenyelni egészben a jobbágyfalut. Később aztán nincs is többé szó a közösségi földek védelméről. Acsády erről már nem beszél, és az ilyesféle hiányok teszik torzóvá a művét.

Mindenesetre ez a mű alapja lett „a múltat végkép eltörölni” kívánó történet szemléletnek. Ezt kapta fel

2 Acsády Ignác: *A magyar jobbágyság története*, Bp., 1944, 271.

3 Volna ebből mit tanulunk.

4 Acsády, 251.

5 Acsády, 264.

6 Andrásfalvy Bertalan: *Hagyomány és környezet – az elkülönülés és arányosítás következményei*. In: *Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*, Bp., 2004

7 Acsády, 270.

aztán nacionalista átértékeléssel a lázongó nemzeti-ségi értelmiség, és erre támaszkodott a harmincas évek plebejus népi mozgalma.⁸ Ady Endre így adott neki klasszikus formát:

*„Hódították az országot
Derék, lelkes úri szittyák,
Jótevői szegény népnek –
Iskolában így tanítják.*

*De nem így volt ezer évig,
Munkásembert ág is nyúzta.
Egy-két ezer úr kötötte
Millió jobbágyát gúzsba.”*

A költő önmagához méltó pontossággal fogalmaz meg két, egymást kölcsönösen kizáró, ámde egyaránt téves álláspontot. A legérdekesebb pedig az, hogy a kettős tévedésnek ugyanaz a gyökere: országunk megőrzőjének, a társadalom közjogi szabadságtartalmának tagadása. Nézzük meg, mit mondott erről a történelmi köztudatunk által magyarellenesnek kiáltott cseh történész-politikus, Frantisek Palacky az 1860-as években.⁹

„A magyar országos intézmények magva magában véve oly egészséges és áldásos, hogy véleményem szerint érdemes volna más országokban is alkalmazni. Megvan benne az igazi országos autonómia csírája, amely nélkül polgári és politikai szabadság sehol sokáig és tartósan meg nem maradhat. Jelen van benne a reform és a tökéletesíthetőség elve is, amely nélkül minden emberi intézménynek előbb-utóbb pusztulnia kell. Ebből lehet megérteni a magyaroknak, és nemcsak a magyaroknak az ősi alkotmánya iránti szeretetét és a fenntartására irányuló erőfeszítését.”

(Mi ezzel a baj? Hát, a közjogi alapú „hungarus”-tudat emlegetése abban a történelmi pillanatban, midőn éppen feladtuk ezt a francia nemzetállam-eszme javára. Mindenesetre érdekes, hogy itt a cseh képviseli a Szent István-i állameszmét, és Tisza Kálmán ennek felszámolását...)

Egy nemzeti páncélba öltözött feudálkapitalizmus és egy demokrata páncélba öltözött neoabszolutizmus lovagi tornáját láthattuk az Ady Endre által fel-

vázolt helyzetben. És ha valaki felmérte ennek abszurditását, mint a pánszláv szabadkőművesek, az bizvást számíthatott arra, hogy ez az ország halálra van ítélve. A kétféle torzítás között elveszett a történelem valósága, és ezzel a jövő építésének lehetősége is. „Ha a múlt kiesik az emlékezetünkől, a jövőnek sem leszünk urai már” – ahogyan Széchenyi István mondta. Mert egy hamisítás ellentéte nem feltétlenül az igazság – létezik olyan hamisítás is, mint például „az ősi szláv földművesekre települt hódító magyar urak”. 1840 táján, midőn a Révayak örökösödés útján a tajnai latifundium birtokába jutnak, már valóban ez volt itt a helyzet. De ha a jelen nyomorúságát visszavetítjük az egész múltunkra, azt még megérteni sem lehet ilyen módon, sőt, komoly bajok származhatnak belőle.

A századelő egyes politikai radikálisai arról cikkeztek, hogy Magyarország nincs is, csak az ezer latifundium van, és annak a birtokosai uralkodnak. Bármilyen káros vagy fölháborító is a földbirtok egyenlőtlensége vagy a politikai elit pervertálódása, az efféle demagóg túlzásoknak igen súlyos következményei lehetnek. A trianoni béketárgyalásokon ténylegesen felvetődött, hogy elég felosztani a magyarországi nagybirtokokat, és ezzel együtt felszámolható a nemlétező ország is.

Révay az efféle tévképzetek szétesztatásáért vállalkozott a történelmi feldolgozásra. Adatokkal, nem pedig légvárakkal. Ezért írta meg a negyvenes évek elején a *Kisnemesek Tajnán* című monográfiáját.¹⁰ Mint a birtok örököse, egyszersmind az egyedülálló – azóta a háború során sajnos megsemmisült – okmánytárnak is örököse volt, ebből eredt a morális elkötelezettsége is a múlt feltárására. Ez a mikro-történet-írás tán öntudatlanul, de némileg a francia Annales-iskola (Febvre, Bloch) nyomán haladt, ami, mint antitézise a kor szellem-történet-írásának, úgy látszik, a „levegőben volt”.

Faluismeret

Van egy kis falu Heves megyében: Átány, amely szakmai világhírnévnek örvend. Két kiváló néprajztudósunk, Hofer Tamás és Fél Edit ugyanis az ötvenes évek elején egy teljeskörű, a falu minden lakóját magába foglaló felmérést készített az élet-körülményekről: családi kapcsolatok, születések, há-

⁸ A kommunista történetírásnak is a legfőbb hivatkozásává vált. Ez az egyik oka annak, miért nem tudtak soha nemzeti történelmi szempontra hivatkozni.

⁹ Idézi Rudolf Kucera: *Kelet-Európa története*, Bp., 2008, 70.

¹⁰ Gróf Révay József: *Mások megértéséről – Kisnemesek Tajnán*, Bp., 1999

zasságok, halálozások, munka, lakásviszonyok, komfortosság, költözés – és ezt folyamatosan figyelemmel kísérték nemzedékeken át, egy fél évszázadon keresztül. A hatalmas méretű, angol nyelvű publikáció a világon egyedülálló tanúság egy kis közösség hosszú időtávú életéről és változásairól.

A maga nemében éppoly egyedülálló, de teljesen ismeretlen ez a Tajnát bemutató monográfia is. Ez a kis falu az egykori Bars vármegyében fekszik, Verebély (Vráble) mellett, félúton Léva és Nyitra között. A tanulmány bemutatja korabeli okmányokban a falu életét a kora Árpád-kortól a XIX. századig.

Rendszeres anyakönyvezés a XVIII. század előtt nem volt. Révay forrásai, amelyek magukba foglalják a falu sokgenerációs családtörténetét is, ezért különféle okmányok, végrendeletek, vagyoni jogi és büntetőjogi periratok, és a XVII. századtól személyes levelek is. Páratlan betekintés ez a régi korok életébe.

Révay általában megmarad a dokumentumok idézésénél és ismertetésénél. Talán elődeinek elriasztó történelemszemléleti példája miatt óvakodik a túlzott kommentálástól. Egyébként is: Tajna, az csak Tajna. Ki merné mindezt extrapolálni az ország tízezernyi falujára? De közvetve azért mégis mondhat róluk valamit.

Tajna és jogrendje

A „Tajna” név Bátky Zsigmond szerint a török *bajmak* (jóllakni) szóból származhat. Amint hogy nagyszámú törökös név van a környéken. Nyved, Jóka, Aha, Tild, Sári, Mohi – XI–XIII. századi török személynévek (kabar vagy besenyő telepítésből?). Régi szláv nevek ellenben nincsenek ezen a környéken. A falu Bars vár fennhatósága alá tartozott, birtokjogú szabadok lakták. Győrffy György hatalmas vármegye-kutatási munkássága tisztázta e közigazgatási alapszervezetünk kialakulásának körülményeit és működésének szerkezetét. A „várjobbágyok”, a későbbi köznemesség ősei eredetileg a hadviselésből kiöregedett, földműveléssel foglalkozó emberek voltak, akik a királyi hatalmat a területen képviselő várispánok alárendeltségébe tartoztak. Ezek azonban mai szóval élve „tisztviselői”, és nem birtokosi alapon látták el a feladatukat. (Alapvető különbség ez a nyugati feudalizmustól.) Ez alakul át azután a XIII. századtól „nemesi vármegyévé”, míg Nyugaton a feudalizmus általában királyi abszolutizmussá fejlődött. A várszervezet itt oly módon alakult át, hogy a várból mint a királyi gazdaság magánjogi szervezeté-

ből autonóm közjogi testületté változott. „A főispán és a várnépek egymás közt bonyolítanak le ügyleteket a várbirtok földjeire vonatkozóan. Más várjobbágyok meg hozzájárulást adják” – jellemzi Révay a rendi demokrácia és a sajátságos birtoklási rend kialakulásának körülményeit.¹¹ E várjobbágyok tehát nagyfokú szabadságot és önrendelkezést élveznek.

Tajna neve először 1075-ben úgy bukkan fel, hogy e községben kap adományt a garamszentbenedeki apátság „Káptalan-Tajna” néven, amely mint rész, előfeltételezi a falu létezését, feltehetőleg legalább István király vármegye-szervezése óta. E birtokon azonban már nem a maguk, hanem az apátság számára dolgozó emberek élhettek, míg az ős-Tajna kismemesi faluvá alakult.

Az első írásos nyom Tajna lakóiról „Joanka de Thayna” említése 1250 körül, és bérleti szerződés alapján kimutatható az 1327-es meglétük is. Ekkortájt mintegy tizenöt férfi nevezi el magát Tajnáról. A rendelkezésre álló terület korlátozott nagysága azt mutatja, hogy itt jobbágy aligha élhet, ezek az emberek a saját munkájukból tartják el magukat. Az apátságtól is bérelnék földet, annak tehát feltehetőleg jobbágyhiánya lehetett.

1360 táján azonban egy királyi adománylevél a falut Rátót László barsi főispánnak, az ország „nagy családjai” egyikének adományozza. Az ősiségi törvénynek megfelelően, mivel a Joanka család – feltehetően, legalábbis férfiágon – kihalt, a birtokjog visszaszállt a királyra. Így Tajna a nemesi politika szervezetéből a Rátótok hűbéri igazgatási komplexumának részévé vált.¹² De nem hagyták magukat. Egy 1404-es birtokjogi per szerint ismét ők itt a birtokosok. Feltehető, hogy a nemesi vármegye congregatiója segített ebben, szolidaritásból. (Az adomány az ő kompetenciájukat is csökkentette volna.)

Kis-Tajnán viszont ez idő tájt jobbágyok élhettek. 1466-ban azonban Tajnay Orbán és Mihály birtokot tudnak foglalni itt, és a pert is megnyerik az apátsággal szemben. (A jogi processzust a megye folytatta le, talán ez is hozzájárult a sikerhez.)

1463-ban Szilágyi Tarr Miklóst és Gerencséri Németh Andrást beiktatják birtokosnak – nősülés vagy zálogügylet alapján, nem tudni. Innentől mindenestre „Tajnaynak” számítanak. „A kismemesi család nem annyira vérségi, mint inkább jogi és gazdasági

¹¹ Révay, 156.

¹² Révay, 160.

érdekközösség – és politikai közösség is. 'Tajnay', ez azt jelenti, hogy birtokjog a tajnai komposzesszorátuson belül. Tiltakoznak is az idegeneknek a 'Tajnay' névhasználatára ellen. A családnak a helyről való megnevezése magánjogi és egyúttal közjogi jelentéssel is bír – így lehet a 'nemesi vármegye' tagja valaki.¹³

1519-től fogva lehet részletesebben, név szerint is nyomon lehet követni a Tajnayak generációit. Ezekről az összefüggésekről, amelyek korabeli iratok alapján rekonstruálhatók, Révay több, gondosan összeállított családfát is közöl a könyvében. Ekkor született meg, oklevélben rögzítve, az „eredetiek” és a „kétesek” megegyezése. Négy ágra oszlanak ekkor a Tajnayak. A Joanka családnak két ága van, az Ablánckürti és a Rendvei, ehhez jön a Tarr-ág, meg az Albert-ág, akik a gerencsériek leszármazottai.

A paktum szerint a „régieknek” kúriáik vannak és huszonhárom parcellájuk, az „újaknak” szerzett, mintegy ötvenéves birtokjoguk, a vele járó politikai jogokkal. Látható a kompromisszum lényege: emelkedő képviselői súly a megyei nemességben.

A mintegy négyszáz holdnyi területen hét birtokoscsalád osztozik, körülbelül egy jobbágyteleknyi jut egyre. Az „osztály” lényege az, hogy a szántó kivételével közös marad minden, azaz a „nagy család” gazdálkodó közösségéé: parlag, harasztos, erdő, pázsit, legelő. Mivel gyakorlatilag nincsen piac, csak önellátás, ezért aztán nem olyan lényeges az a birtoklás, amely túlmegy a családi használaton. A középkorunk birtoklási és gazdálkodási rendjére nézve alapvető fontosságú Révaynak ez a megállapítása.¹⁴ A nagy család tagjai mindenesetre öröklési és elővételi joggal rendelkeznek egymás birtokára.

„Az ingatlanhoz való jogban a magánbirtoklásnak és a közösségi birtoklásnak elemei sajátosan keverednek el. Egy-egy föld többféle tulajdonjogot hordoz, a jogok egész rendszerét.”¹⁵ Ilyenek: a korona visszaháramlási joga (a fiskus joga az ősi birtokra); a családi közösség joga (elővásárlás stb.); a család egyes ágainak jogai; a ténylegesen birtokló személy joga.

„Mai értelmű tulajdonjoga a Tajnay-család tagjainak nem volt a földhöz.” Rendkívüli fontosságú és igen sajátos ugyanakkor a magyar jogrendszer kialakult „zálogjog”.¹⁶ A piactudomány jelentéktelen-

sége folytán egy kölcsönügyletben kamatot nemigen lehetne kérni. Ehelyett a zálog átmege a hitelező használatába, ahonnan egyébként bármikor visszaváltható. Az eljárás lehetővé teszi a készpénzszerzést eladás nélkül, ami a tulajdonjogi helyzet miatt igen bonyodalmas volna. A zálog eképpen haszonbérletként működik. Az idegenben fekvő tulajdont gazdálkodás helyett el lehet zálogosítani, a pénzt meg ott-hon felhasználni.

A túl hosszúra nyúló zálogidőre aztán a hitelező esetleg tulajdonjogot formálhat. Efféle perekkel vannak tele a korszak ítéletablái. A régi magyar jog szerint ugyanis „intra dominium” lenni jelentékeny előny. A szokásjogot rögzítő *Tripartitum*ban például az áll (I. 68.), hogy oldalági örökösödésnél egyéves birtokon-belülség a fiskust megfosztja rendelkezési jogától.¹⁷ Zálog-visszaváltásnál pedig a használó által eszközölt beruházást is meg kell téríteni.

Lényeges szokásjogi intézmény az „ultimogenitura”. Az ősi kúriát a legfiatalabb örökli. Ennek az egyik értelme az „apa-legidősebb fiú” közti archaikus viszály kiküszöbölése, a másik pedig az, hogy az idősebbek élete elvileg már révbe juthatott az öröklés időpontjára.

Ami a kisnemesek életszínvonalát illeti, az a jobbágyokétól nemigen különbözött. A gazdasági különbség annyi, hogy nem kell bért fizetniük a föld birtokosának, és adót sem a megyének. Egy rátermett jobbágy, ügyes gazdálkodással, ezt a különbséget lényegesen kompenzálni tudja. A jobbágyok így mintegy „mellétük” vannak, nekik jellemzően nemigen van jobbágyuk, maguk gazdálkodnak csekély földjükön, lényegében önellátásra. Így nem jelenthetnek uralkodó politikai-társadalmi-gazdasági „vezető réteget” sem, hiszen itt ők maguk a „nép”.

Életképek

Ezt az egyensúlyi helyzetet a Mohácsot követő zűrzavar kezdte felborítani a kettős királyválasztással és a vele összefüggő polgárháborúval, majd később a török hódítás következményeivel. Az ablánckürtiek János király mellé álltak és vesztettek, viszont elindult a rendveiek felemelkedése, maga a nemzetség is öbennük hal ki majd a XIX. században. Úgy tűnik, ebben kezdettől a „felsőbb kapcsolatok” segítettek, mint már 1630 körül a nagytekintélyű Kistapolcsányi családdal.

13 Révay, 163.

14 Révay, 165.

15 Révay, 167.

16 Révay, 172.

17 Idézi Hóman–Szekfü: *Magyar történet III.*, 362.

A gazdagodó ág anyagi viszonyairól jó képet ad Tajnay Miklós végrendelete (1551). Az ingóságokat így sorolja fel: 41 forint, 9 körmöci arany, 2 ezüst serleg, 20 ezüstgomb, kb. 50 H.liter búza, 5 H.liter árpa, 3 H.liter rozs. 1560-ban ezt át is adják nagykorúvá lett örököseinek.¹⁸ Vagy Tajnay Péter (anyai ágon Tarr) nászajándéka a lányának, Erzsébetnek, aki feleségül ment Szomarovszky Jarosláv nyitrai nemeshez: 4 ökör, 4 fejőstehén, női ünneplőruha, farkasbőr bunda, kendő, gyöngyös fejdísz, 5 lepedő, 4 kötény, 2 köves aranygyűrű, 1 vánkös, 1 aranyozott női gallér, 1 arany főkötő, 1 ezüst késtök.¹⁹ „Tajnay Péter „annak ellenére, hogy társadalmi-kulturális és életviteli tekintetben a vezető réteghez emelkedett, benn maradt a kisenemesi birtokközösségben” – összezezi Révay a tanulságot. Vagyis még nem volt szakadék a vezetők és népi réteg között.

Érdekes eset, hogy ez idő tájt Kis-Tajna jobbágysai felmentést nyernek a dikális adó alól, mivelhogy „nemesi kúriában” laknak. A fő hivatkozás erre az, hogy Tajna „közigazgatási egység”. Zavaros eset ez, de legalábbis jól rávilágít az osztálykorlátok átjárhatóságára, és feltehetőleg az önmagát erősíteni kívánó kisenemesi megye érdekviszonyaira is. 1550 után azonban Kis-Tajna elnéptelenedik, Tajna kinyújtja érte a kezét, de 1565-ben mégis az apátságé lesz, ekkor hat jobbágycsalád él itt. Tajnán kb. tíz háztartás és hozzávetőleg öt alárendelt család, a két Tajnán együttesen ez mintegy száz főt jelenthet. A nemesi telek nagyságban így nem különbözhet a jobbágytelektől. „A nemesi rang és tekintély alig jelent elhatároló vonalat a nemes Tajnayak és a káptalan jobbágysai között. Életnívójuk is egyező.”²⁰ A birtokok pedig aprózódni kezdenek, fél és negyed kúriák szerepelnek a hagyatékokban, egy telken több család is él. Gyakori a jobbágy-beházasodás (Bodó, Hegedűs, Bothlyk, Erdélyi, Szalay): „A nemes ember jobbágy felesége lesz, a jobbágy kölcsönt ad nemes falubélieknek”²¹ – ennyire feloldódnak a rendi különbségek.

A probléma másutt kezdődik. Tajnay Péter 1575-ben megnyer a megyénél egy vagyonszerzési pert Tajnay Fruzsina ellen, a fiúági örökösödésre hivatkozva. Ez egy óriáskigyó-per lesz: 1590-ben perújrafelvétel, 1604-ben megyei ítélet-jóváhagyás, de 1608-ban még mindig nincs birtokba helyezés. Csak

1647-ben történik meg a végelszámolás. (Ez már, mint látni fogjuk, az „új idők” előszele.) Tajnay Fruzsina egyébként jobbágyhoz ment nőül, de ez nem volt szempont.

Ha valaki a jövőben a mi korunkra lesz kíváncsi, nyilván az újságjainkat veszi majd elő. „Kirabolta-becsapta-meggyilkolta” – ilyen hírekkel találkozik, mert hírértéke az efféléknek van, a normális életvitelnek nincsen. De azért arra is lehet következtetni belőlük. Nincs ez másképp a régmúlt időkkel kapcsolatban sem. Így a ránk maradt büntetőjogi iratokból rekonstruálni lehet a korabeli életkörülményeket és a társadalmi kapcsolatrendszerét. Néhány jellegzetes példát érdemes felemlíteni.

1593-ban megölik Tajnay Imrét, aki főszolgabíró volt. A testvérei, Lénárd és Demeter azonban elejtik a vádat Tajnay Ferenc ellen, „feltéve ha nem hivalkodik vele tanúk előtt”²² (Az embernek az az érzése, hogy valami vagyoni alapja lehetett a megegyezésnek – a gyilkos vagyona ugyanis visszaszállt volna a fiskusra.)

1572-ben Tajnay Péter valami adósság miatt lecsukja Tóth Balázst, aki Tajnay Lénárd nagysári jobbágya, mire az ő emberei meg félholtra verik Tajnay Péter jobbágysait.

Rendkívül érdekes Tajnay Mátyás lopási ügye 1575-ből.²³ Néhány tanúvallomásból idézek: az első tanú „látta, amint Kalmár Lőrinc nagyszombati kereskedő feleségének szolgája nemes Tajnay Mátyást megragadta és ütlegetni akarta, mire a nevezett gyorsan szétszórta az ő általa elloptott gyömbért. A harmadik tanúnak „Tajnay Péter megmutatta, hogy Tajnay Mátyás a kéveit saját keresztjébe hordta”. A tizenegyedik tanú szerint „Tajnay Lénárd így szidta Tajnay Mátyást. „Miért bánsz így velem testvér létedre, hogy még a testvéredtől is ellopod a búzát?” Aztán kiderül még, hogy Tajnay Mátyás álkulcsot készített, és azzal lopkodta a bort mások pincéjéből. Összesen huszonegy terhelő tanú vonult fel. Az embernek az az érzése, hogy a látványos gyömbérlopási kísérlet volt az, amely végül felborította a szemetesvödört, és most mindent előszedtek a múltból.

Valóságos krimi egy 1613-as verekedési per, ahogyan a tanúvallomásokból összeáll.²⁴ A Sáriból való

18 Révay, 176–178.

19 Révay, 179.

20 Révay, 203.

21 Révay, 184.

22 Révay, 187.

23 Révay, 189.

24 Révay, 196–198.

nemes Zubolya István provokatív céllal ökrökkel áthajt Tajnay János földjén. „Vágja le az ökrömet, ha tudja” – üzeni neki. A tanú szerint ezt mondta: „Tajnay János, beste pogány kurva az anyja, menjtek, mondjátok meg neki, jöjjön, és vegye a fejemet!” Az elmenekül a konfliktus elől, Zubolya azonban utánamegy. „Bejött a házba, kardjával és hüvelyével máris ütni kezdte Tajnay Jánost. Kinek Tajnay mondta, mit csinálsz kapitány uram, Zubolya uram, az Istenért. De Zubolya mind jobban kezdte ütni, úgy, hogy bőségesen hullott a vére a földre, majd a hajánál fogva kezdte ide-oda ráncigálni, kinek addig Tajnay semmi rosszat nem tett, sőt kérlelte, hogy hagyja abba. Aztán Zubolya Istvánnak egy bizonyos szolgálja, Thuróczy Márton, elvonván urát mondotta neki, elég lesz már, uram! De Zubolya hallatlan szitkozódások között ’az beste lélek kurafi’ Tajnayt csak ütötte.” Egy előző évi vesztés per lehetett a konfliktus kiváltó oka.

Egy másik verekedési ügy 1638-ból.²⁵ „Tajná lakó esztergomi káptalan jobbágját,²⁶ Czervik Gergelyt megvagdalták és megvéreztették némely nemes személyek.” Valami legeltetési viszály volt a háttérben. Czervik ki akarta kergetni a marhákat a maga réjtjéből. „Tajnay István uram csákánnyal ütötte meg Czervik Gergelyt. Én elválasztottam volt, de ottan Tajnay Péter uram egy fával ment rajta Czervik Gergelyen. Azonban a fia, Tajnay István karddal indult Czervik Gergelyre. Az emberek nem akarták reá ereszteni, de az anyja azt mondta, eresszétek, ölje meg, úgy rántotta ki magát, és meztelen karddal futott Czervik Gergely után a káptalan réjtjére.” Czervik elfutott, de elesett, és összevagdalták. Mindazonáltal megmaradt, 1657-ben még élt.

Eléggé jellemző képek a szenvedélyekkel és erőszakkal ugyan átszótt mindennapi életből, aminek azonban láthatóan nincsen köze „elnyomáshoz.”

1545-ben a budai basa rajtaütéssel elfoglalta az őrizetlenül hagyott Esztergomot, és palánkvárat épített a Duna túlszárnyán, Párkányban. Így ez a terület „kettős adóztatás” alá került. A magyar végvárrendszer ugyanis a Léva–Nyitra–Komárom vonalon húzódott, amelyhez még az elveszett Esztergom pótlására Érsekújvárat építették fel. A vonal előtti térséget megvédeni így nem lehetett. „Tajna a tizenöt éves há-

ború végéig a török terjeszkedés szélső határán volt. Merev országhatárról persze nem lehet beszélni” – állapítja meg Révay.²⁷ Ámde: miért olyan „természetes” ez? Jellemző, milyen hiányosak az ismereteink a saját történelmünk összefüggéseit illetően. Néhány évtizede egy lengyel történész fedezte fel azt, hogy a törökök, mint afféle militáris állam, számos háborút viseltek a szomszédaikkal, ezek előbb-utóbb békekötéssel fejeződtek be, ahol mindig gondosan kijelölték az új határokat. Kivéve Magyarországot, ahol csak a várak birtoklását és az ágyúostrom tilalmát rögzítették. Ezt a török mindig is különleges területnek, egységes egésznek tekintette. Például sohasem olvastották be a balkáni, ruméliai tartományukba, hanem a budai basa közvetlenül a nagyvezírnek volt csak alárendelve, és a bécsi kancelláriával következetesen csak magyarul volt hajlandó levelezni. A török-magyar viszonyt, amelyet ők a számunkra meghökkenítő módon egészen másképp értelmeznek, talán jobban meg lehetne értenünk, ha e dolgoknak a mélyére gondolnánk.

Érdekes epizód a török adózásra az a per, amelyben Tajnay István 1567-ben tizenöt tallért követel a lakosokon, mint a falu helyett befizetett adót. Azok viszont vitatják, mert szerintük ezt az összeget csak saját maga után fizette be. Bármi legyen is az igazság, látszik, hogy az efféle eljárás, amelyben kvázivadóbérlői szerepben lép fel valaki, nem lehetett szokatlan.

A szakadás

Hosszú, több évszázados ideje emlegetjük a magyarok „régisabadságát”, ami mintegy elveszett. De hogy ez mit jelentett, hogyan és mikor vészett el, az teljesen homályos. Manapság például egyre gyakrabban szokás beszélni a kivégzett Koppányról és az elnyomott sámánizmusról.²⁸ Meg Szent Istvánról, aki eladta az országot a németeknek...

Üres frázis volna tehát ez az életérzés? Nos, *nem*. Homályos, megfogalmazatlan emléke valaminek, ami tényleg elveszett. A közszabadságé, amely nagyon különbözik az újkor egyéni szabadságától, azon keresztül tehát nem is állítható helyre: „una eademque nobilitas”, egy és ugyanazon nemesség, ahogyan Révay idézi,²⁹ ahol is a „nobilitas” szónak nem

25 Révay, 203–205.

26 A garamszentbenedeki apátság birtoka közben az esztergomi káptalan tulajdonába került.

27 Révay, 193.

28 Jól megfelel ez az egyébként „elátkozott” New Age-világképzésnek.

29 Révay, 179.

a rendi, hanem az etikai jelentésére hívnám fel a figyelmet.

Ebből eredt az ország patriarchális alapú rendje, amely Karácsony Sándor intuíciója szerint a számunkra egyedül működőképes és elfogadható berendezkedés, és amely a XVII. századtól indult pusztulásnak. Ezzel a pusztulással függ össze az is, hogy „a magyar nép életének és kultúrájának a formája megreked a XVII. században”, és ebben a formában kell élnie a XX. századot, elszakítva a felsőbb osztályok „európai”, azaz Európával együtt továbbfejlődött kultúrájától.³⁰

Ezt a kettészakadást, amely csak megfelelője a társadalmunk kettészakadásának, Révay ekképpen regisztrálja: „Magyar kultúráról alig beszélhetünk. Nem azért, mintha ilyen nem volna, hanem inkább azért, mert kettő is van. A magyarságon belül két társadalom alakult ki, külön szokásokkal, osztályokkal, eszményekkel. Külön kultúrával. Az úri, polgári rész a nyugati kultúrákra függeszti a tekintetét. A parasztságnak erre nem volt lehetősége, kötve maradt a mostoha hazai viszonyokhoz. Kultúrjavakban kevesebbet termelt. Annak viszont, amit mégis létrehozott, sajátos súlya van.”³¹

Minden sokszínűségnek természetesen előnyei is vannak, de „a túlságos szétkülönülés a kultúrára és a közösségre egyaránt végzetessé válhatik.” Hogy mennyire így van, ezt a Révay halála óta eltelt évtizedek is igazolhatják.

Maga a fordulat, vagyis a Natio Hungarica felbomlása a török hódoltság vége felé kezdődött. (Felhívom a figyelmet arra, hogy ámbár e fogalomnak rendi jelentése van, de éppen a patriarchális berendezkedés miatt valami módon magába foglalja a többi országlakost is. Ennek a közjogi formája viszont annyira kusza és rendezetlen – utalnék csupán e kis falunak a könnyen rekonstruálható életére –, ami európai szemmel nézve érthetetlen. Ez az egyik oka egyébiránt Acsády félreértéseinek is.)

A „régis szabadság” ezzel a nehezen meghatározható társadalmi kapcsolatrendszerrel együtt veszett el, és a történelmi tudatunk, ahogy azt a győztesek megformálták, ezt az alaptényt söpörte oly sikerrel a szőnyeg alá, hogy immár csak afféle irracionális pillanatban jut az eszünkbe, mint például ’56 októbe-

re.³² A magyar etnikum valóban szörnyűséges megfogyatkozása a török korban csupán az újkori nacionalizmus számára jelenti a pusztulás fő okát. Hiszen a történelmi Natio Hungarica nem etnikai, hanem közjogi fogalom volt.

No de hát, pars pro toto: mi is történt Tajnán, ebben a száz-egynéhány lelkes kicsi faluban? 1663-ban Érsekújvár török kézre került, és a gyalázatos vasvári béke úgy is hagyta. Ilyesformán kezdődött a törökkel együttműködő „kuruc kor”, amely Bécs 1683-as sikertelen török ostromával kulminált. A Kisalföld északi szegélyére mindenesetre katasztrofális következményekkel járt, ezzel függött össze a Tajnayak véres megfogyatkozása is. De az igazi változást Révay így regisztrálja: „Tajna története ebben a korban Tajnától távol bonyolódik tovább.”³³

A Tajnayak e zűrzavaros időszakban ugyan részben kiszorultak innen, de a török veszély elmúltával visszatérnek, „mégpedig szellemük, társadalmi helyzetük és magatartásuk tekintetében korszerűen áthasonulva.” Magyarul: a középkori szabadság-elv helyett „a barokkosan feudális társadalmi rendbe tagolódva.”

Szekfü Gyula, aki pompás leírást adott a késő barokk XVIII. magyar századról, mellőzi ennek a társadalmi geneziséket. (Rákóczi szabadságharcának a sikere ezt a történelmi zsákutcába vezető folyamatot terelhetné volna korszerűbb irányba, a rendiség befagyasztása és feudalizálódása helyett a kiterjesztése felé – ahogyan például történt lényegében Svájcban, Hollandiában, sőt, bizonyos mértékben Lengyelországban is.)

Tajnán viszont az történt, hogy „a falu kisnemesi birtokközösségéből félig feudális, félig kapitalisztikus nagybirtok alakult ki.”³⁴

Tajnay János már iskolákba jár, a Csákyak szolgálatába kerül. „Tajnay uram nagyméltóságú gróf Csáky Ferenc uram özvegyét Szepes várából lejövén az veszedelemből salválván Sasin várába vitte.” Azért ez a „hűség” elég érdekes, ha kissé megkaparjuk a vonatkozó okmányokat. Csáky Ferenc 1697-ben a feleségével azon feltétel mellett hajlandó megegyezni, hogy „Tajnay János eltávozzék az asszonytól és a vele való kapcsolattól teljességgel eltiltassék.”³⁵ (Gondoljon min-

30 Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*, Bp., 1939

31 Révay, 131.

32 Aki nem ismeri a történelmünket, az sohasem fogja ezt az eseményt megérteni.

33 Révay, 248.

34 Révay, 248.

35 Révay, 243.

denki arra, ami itt az eszébe jut...) A karrier útjai két-ségekívül kacskaringósak. Részt vesz Thököly felkelésében is, de kimossa magát, és egyébiránt is szorgalmatos ember lehetett: Románfalván 1652-ben tíz, 1670-ben viszont már százöt hold szántója van, a hozzátartozó jobbágyokkal, és emellett komoly további követelése, mint „rendveinek”. (Itt már világosan látható az új jobbágyrendszer kiformalódása.)

Az unokatestvérei, Péter és Pál katonák. Pál az újvári török fogságába kerül, a szabadulás érdekében a birtokát négyszázötven forintért zálogba veti a testvérének (1683). Tajnay János Szakolcán vámtisztviselő, egyaránt élvezve a biztonságot, az összeköttetéseket és a vagyongyarapítást. „A török időkben Tajnán rekedt rokonaikkal szemben előnyben vannak. Az új világban jobban tájékozódnak, vagyonuk és összeköttetéseik mozgékonyabbá tették őket” – summázza Révay az új helyzetet.³⁶ Lasanként aztán ki is szorítják a régi birtokosokat.

Döntő lépés ebben 1688-ban Tajnay János, Péter, Pál és néhány helybéli Tajnay megegyezése az idegenek földhasználatból való kizárásáról. Időközben ugyanis zálogjog, nősülés és effélék alapján számos más birtokos került a faluba. Mindenekelőtt Csánky Adalbert, aki összevásárolta az elértéktelenedett földeket, három kúriát százhusz hold szántóval.

A Hármak azonban 1692-ben hozzákezdtek a zálogjogok kiváltásához, egyelőre negyvenöt holdnyi területet szereztek vissza, amely harmincegy tagból állt. Ezek jobbágyföldek voltak: „az jobbágnak adaja léssen esztendőként 6 Ft stb.” – szól a szerződés. A következő évben pedig Csánky Adalbertet szólítják fel a zálog visszaadására. Az ügyvédjüket, ami tán nem lényegtelen, Grassalkovich Jánosnak hívják. A hivatkozás pedig az 1569-es donáció, mely szerint Tajna csak a fiágot illeti. A dolog mégis elakad. Egy új perben Csánkyt hamisítással vádolják, birtokelkobzást kérnek (pénz nélkül mégiscsak jobb megszerezni a földet), de ez nem sikerül, sőt, Csánky egy újabb perben visszatámad: még nem kapta meg a zálogösszeget. 1695-ben valahogy megegyeznek, de egy új per lehetőségét fenntartva. Csánkynak ekkor támad egy jó ötlete, örökáron megveszi Tajnay Mátyás birtokát, vagyis a jogalapot a tajnai birtokláshoz. Az ő ösét, Tarr Miklóst ugyanis 1463-ban Tajna birtoklásába iktatták. Ekkor azonban Tajnay János támad: Tajnay Mátyás származása „nem igazolt”.

36 Révay 247.

Végül is Galgócon az összes tajnai birtokos javait a Hármak számára ítélik, ez nyilvánvalóan Tajnay János kapcsolatrendszerének köszönhető. Valamennyi „helyi” Tajnay kiszorult tehát a birtoklásból.³⁷

Maga a birtok kétszáznyolcvan hold, kilencvenkét tagban. Mivel a jobbágytelek nyolc-harminc hold közötti szántót jelent, ez eléggé szétaprózódott. A gazdálkodás kétforgós ugarolással történt. Érdekesség, hogy az egyes parcellák nagysága mellett a „szaput”, vagyis az elvethető mag mennyiségét is megadják, tehát igen jó információik lehettek a termőképességről.

A kismemesi gazdálkodás hangsúlyozottan csak önellátásra szolgált, piacra nemigen kerültek innen termékek. Ennek megfelelő volt az átöröklött ingóságok nagy jelentősége: felsőruha, bútor, házi eszközök, dísztárgyak, fegyverek – ezek több nemzedéken át öröklődtek, a pénzhiány miatt effélel ugyanis nem volt könnyű beszerezni.³⁸ A török kor vége felé azonban a hosszú háborúk és a korszerűsített hadtárendszer biztos termékpiacot jelentett, ami már érdekeltté tett a földbirtok-növelésben.

Az otthon maradtak pedig elfogytak. A régi tizenhat helyett csupán négy férfi maradt, ezekkel tehát el lehetett bálni, annál is inkább, mivel a szintén földszerző Csánkyval aligha vállaltak szolidaritást, és elveszett a megye támogatása is mögülik.

„A visszatelepedett Tajnayak feladják a patriarális középkori nemesi életformát. A barokk szellemében földesurakká válnak, jobbágyokkal, családokkal.”³⁹ A megváltozott körülményeket jól mutatják a korabeli peres ügyek és egyéb feljegyzések.

Tajnay Pál panasza: „tavalyi esztendőben Tajnán lévő jobbágyomnak, Venckó Mihálynak udvarából disznaja alól malacot erőhatalommal elvitte, azon jobbágyomat meg is verte.” „Elküldöttem vala vesszőt vágni embereimet, melyeket fegyveres kézzel kiverte.” „Tajnay Pál uram szegény emberei feleségeiket az patak vizéből tiltván, behányván fonalikat és ruhájukat, elkergette az pataktól.” Látható az eddigi közbirtokossági földhasználat elleni támadás. És ennek következményei az alábbiak.

Ágh Mihály, Tajnay Mihály zsellérje: „Soha el nem hagytam volna ő kegyelmét, hogyha Tajnay Péter uram mind erdőtül, mind legeltetéstül és az víztől el

37 Révay, 248–255.

38 Révay, 265.

39 Révay, 266.

nem tiltott volna.” Egy szemrehányásra a következő választ adják: „Rossz emberek, miért ilyen gyalázatban hagyttatok öcsémet, Tajnay Pál urat, miért szöktetek el, azt felelték, kéntelenek voltunk mikor meg nem maradhattunk Tajnay Péter uram miatt.”⁴⁰

Az Ágh, Fitos, Tóth családok jobbágy-, sőt zsellérsorsban élnek. Birtokaikat a Csánky-féle perrel kapcsolatban veszítették el. Mindennek következménye, hogy Tajnán és Sáriban 1690 végéig a nem-nemesek 90%-a magyar nevű, az 1715-ös összeírásban huszonhárom családból csupán három szláv nevű van. Mária Terézia 1770-es urbáriumában viszont már minden jobbágy szláv.⁴¹ Ide kívánczik Acsády megjegyzése: a rendek törekednek a szláv és román jövevényeknek mint zselléreknek adómentessé tételére. „Házatlanok” lévén,⁴² nem vethető ki rájuk a porciós adó, amelyet a földesúrnak kellene helyettük fizetni.⁴³ Ezt tehát ne tévesszük össze a „jobbágyvédelemmel”... Viszont az ilyenképpen a patriarchális középkor helyén áthidalhatatlanná nőtt szakadéknak lényeges szerepe lett a nemzetiségi problémák kibontakozásában is.

„A feudalizálódásnak a török idők vége felé megindult folyamata a XIX. század végéig tart” – mondja Révay.⁴⁴ Tajna tipikus nagybirtokká válik. Szokolcai Tajnay János (†1748) és Tajnay Péter (†1776) ágának kihalásával minden Tajnay Pál ágáé, örökösödéssel Sári falu is. Ehhez jön még egy latifundium Temes megyében, állandó ház Pesten, kastély és száz holdas angolkert Tajnán. Tajnay János barsi főispán itt emeletes klasszicista kastélyt épít, azonban 1840-es halálával az egész latifundiumot lányágon a gróf Révay család örökli.⁴⁵ (Tajna, Káptalan-Tajna, Kiszári, Nagyszári.) Egy-két holdas szlovák kisgazda van még itt rajtuk kívül. „Ez a ’demokratikus’ színezetű kismemesi falu akkor érkezik a ’feudális’ jelleghez, midőn ez Európaszerte korszerűtlenné kezd válni”⁴⁶ – állapítja meg Révay.

De hová lettek a magyarok? Jobbágyok, jobbágy-sorba süllyedő kismemesek? Tajna esetében ezt nem tudjuk. De általánosságban az történt, hogy a vállal-

kozóbb szelleműek a latifundium elől elvonultak a „szabadságba”, az Alföld privilegizált térségeibe, a mezővárosokba, a jászkun kerületbe.

Az újratelepítéssel foglalkozó szatmári Károlyi-birtokon jegyezték fel a XVIII. században az alábbi kis verset:

„Német jobbágy – pénzes zacskó.
A tót jobbágy – túrós zacskó.
Magyar jobbágy – perlő társ.”

A Rajna-vidéki németek szorgalma, szakértelme, ösztetartása mellett komoly versenylőny a számukra, hogy készen kapnak házat, felszerelést, földet, állatot, ötéves adómentességet, bíraskodási jogot (amellyel különben csak a mezőváros rendelkezett). Igaz, ez a befektetés valóban megérte, jövedelmezőnek bizonyult.

A szlovákok, inséges helyzetből érkezve, elégedettek voltak a körülményeikkel, kiegyensúlyozott földesúri jövedelemforrást jelentettek.

A magyarok viszont homályosan emlékeztek elveszített szabadságjogokra – láthattuk ezt Tajna példáján is –, ezért aztán övelük csak baj volt. A magyar politikai élet súlypontja így tevődött át az új jobbágyosság által megnyomorgatott északnyugati–északi területekről a szabadságjogok maradványát megőrizni képes Alföldre.

Itt megint Ady Endre juthat az eszünkbe: „Elveszünk, mert elvesztettük magunkat.”

A nagy átalakulás

Révay a következő összegzést füzi a kismonográfiájához. „A történeti köznemesség olyan népi réteg, amely egyúttal a maga ura is volt.” Nem igaz a nép örök, embertelen elnyomásának tézise. A régi köznemesség népi alapja volt a társadalomnak, ugyanakkor betetőző elitje is. „A közösség egész politikai-gazdasági-társadalmi szerveződése az ő testére volt szabva.”⁴⁷ Abban a vonatkozásban is, hogy ez a réteg például házasságkötés tekintetében felfelé is, lefelé is nyitott maradt a török kor végéig.

A köznemességet elnyomni sohasem sikerült, és Tajna példája Révay szerint azt mutatja, hogy a XVIII. századig a jobbágyosság sem volt elnyomott helyzetben. Gazdaságilag egyforma volt a köznemességgel, kivéve a jobbágyok pénzzadóját. Közigazgatási és bí-

40 Révay, 268.

41 Révay, 269.

42 Ez nem háznélküliséget, hanem saját használatiföld-nélküliséget jelent.

43 Acsády, 277.

44 Révay, 275.

45 A család a „lányági örökösödés” kizárásával alapozta meg a latifundiumot. Érdekes, ez most már nem volt szempont.

46 Révay, 276.

47 Révay, 277.

ráskodási tekintetben a nemes a megyéhez, a jobbágy a földesúrhoz tartozik ugyan, de ez csak allódiom esetében jelent lényeges különbséget a földesúr pozicionális túlhatalma miatt. A mindennapi életben csekély a különbség, a házasságot sem zárja ki, és nyitva van a jobbágy számára a felemelkedés lehetősége is, amely kétségtelen társadalmi tekintélynövekedéssel jár. (Amit aztán a nemzetiségi propaganda a XIX. századtól „tudatos elmagyarosításnak” minősített, holott csupán felemelkedés volt egy magasabb presztízsű rendbe, ahol egyébiránt a faji hovatarozás egyáltalán nem számított.)

A köznemesség, vagyis a politikai nemzet magatartását évszázadokon keresztül a szabadság eszméje fűtötte, egészen a gravaminális politikáig. Történelmünk nagyrészt a rendi eszmék alakulása olyképpen, hogy „filozófiai egyetemességű koncepció” bontakozik ki belőle, mint Révay megállapítja. Ezt Bibó István úgy határozza meg, mint fejlődést a „nagyobb szabadság” irányába. „Az urak szabadsága is egy neme a szabadságnak” – mondja klasszikus megfogalmazásban. Nem elvenni kell, hanem kiterjeszteni. Az abszolút királyság, amelyet az európai történetfilozófia általában a fejlődés „szükségszerű lépésének” tekint, valójában történelmi zsákutca.⁴⁸

Révay azonban úgy véli, „a köznemesség mítosza teljességgel sohasem öltött testet. A túlságos szabadság ellentétébe ment át. Előhívta a feudalizmust, az oligarchiát, a latifundiumokat.”⁴⁹ E folyamat lényege szerint abban állt, hogy a rendi állam tényezői kettéváltak a nemesi rendre, a származás és település jogán ősi birtokaikon szabadon gazdálkodó családok összességére és a közhatalmat ellátó királyi szervezetre.⁵⁰ Csakhogy egy olyan megoszlásban, amelyben a jog a nemeseké, a kötelesség pedig a királyé lett. Így aztán az erőtlenné vált központi hatalom sem külső, sem belpolitikai feladatainak nem tudott eleget tenni, és kerülőúton kellett kompenzálnia, a feudalizmus felé kiemelkedő nagybirtokosok osztályában. „A király egyedülálló közjogi helyzetét így kénytelen megosztani a nagy családokkal, ebben áll a főnemesi családok történelmi jelentősége.”⁵¹ A főnemesek familiárisai-jobbágyai pedig kihullanak a nemesi közszabadságból. „A túlságos szabadság a visszajára fordul.”

48 Bibó István: *Az európai társadalomfejlődés értelme*, In: *Válogatott tanulmányok*, III., Bp., 1986

49 Révay, 279.

50 Ez megfelel Werbőczy Szentkorona-tanának.

51 Révay, 278.

Ez lett a lengyel „nemesi köztársaság” bukásának meghatározó oka. Ámde minálunk másképpen történt. Révay rendi kritikájához ugyanis hozzá kell tennünk azt, hogy ezekben az évszázadokban a nemesi rendnek a nyugati típusú abszolútizmussal kellett mindennapos harcot folytatnia, mert ez mind a vallás, mind a birtoklás, mind a közjog terén folyamatosan maga alá akarta gyűrt a politikai osztályt. A központi hatalom időnkénti benuátlása ezért állt elő, mert a rendek ennek sikerrel ellen tudtak állni (tehát nem kell feltétlenül sajnálkoznunk ezen). A Révay által kifogásolt feudalizmust, latifundiumot, oligarchiát inkább a köznemesi rend gazdasági és politikai elgyengülése tette lehetővé.⁵² De egy, a magyar rendi alkotmányt továbbfejlesztő kormányzás kül- és belpolitikailag is eredményesebb lehetett volna, ezt kellene inkább hiányolnunk.

Mert egyébként a rendeknek volt egy megdönthetetlenül erős közjogi fegyverük. Ismét Palackyt kell idéznem, aki igazán nem vádolható magyar rendi elfogultsággal. „A széleskörű vármegyei önkormányzat volt az a legyőzhetetlen pajzs, amellyel a magyarok megvédehték állami önállóságukat.”⁵³ (Amit a csehek efféle berendezkedés híján nem tudtak elérni, kedvezőbb geopolitikai-történelmi helyzetük dacára sem.) A megye teljesítőképességéről mi gyakran megfélekedünk. Szívesen emlegetjük Rákóczi vagy 1848/49 katonai győzelmeit anélkül, hogy arra gondolnánk, semmiféle hadi siker nem érhető el a társadalom és a gazdaság hatékony megszervezése nélkül – amit pedig mindkét esetben a megyék intéztek.⁵⁴

Révay tanulmánya Tajna példájából jól megvilágította, hogy a hagyományos társadalomszerkezetünk felbomlása összefüggött a XVIII. században kibontakozott feudálkapitalizmussal.⁵⁵ Ez azonban kevésbé a rendi alkotmány fejlődésképtelenségének, mint inkább hatalomvesztésének köszönhető,⁵⁶ bár nagy teljesítményekre még ezután is képes volt. Amíg maga a magyar főhatalom az 1867-es kiegyezés után fel nem számolta, modernizáció hivatkozásával.

A modernizáció, mint a változó időkhöz való alkalmazkodás, valóban szükséges volt mindig, Mária Terézia idejében csakúgy, mint a kiegyezéskor. De

52 Éppen Tajna példája mutatja ezt.

53 R. Kucera, 70.

54 1918-ban ez a rendszer már nem létezett. Úgy is végeztük.

55 Különböző oldalról megközelítve Karácsony Sándor és Andrásfalvy Bertalan is ide konkludáltak.

56 Ebbe beleértendő a rendi társadalom szellemi fogyatkozása is.

ilyenkor fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy cui prodest, kinek van haszna belőle.

A középkori birtoklási rend meglehetősen kusza volt, mutatja ezt a sok ezer birtokper, az áttekinthetetlen különféle hivatkozásokkal. Mindazonáltal „életszerű” volt, abban az értelemben is, hogy lehetővé tette az embereknek a saját törvényeik szerinti életet. A török hódoltság az általános szabályozás gyengülésével, a helyi jogszokások zűrzavarával még kuszábbá tette a helyzetet. Nem kétséges, hogy szükség volt általános rendezésre. Ennek a feltételét azonban a Rákóczi szabadságharcát lezáró szatmári béke teremtette meg, a király és a főrendek között megkötött kompromisszummal,⁵⁷ amelyben a köznemeseknek, a politikai osztálynak meghagyták a helyi közigazgatást,⁵⁸ viszont a megegyezés nyomán kialakuló nagybirtokrendszer a népesség nagy része számára a jobbágysorba süllyedést eredményezte. Az urbárium birtokrendezése⁵⁹ a jobbágyfalvak közbirtokossági földjeinek rovására teremtette meg a nagybirtokrendszert, és ennek szerves velejárójaképpen növelte a szakadékot a jobbágyság és a politikai osztályok között.

A tajnai földbirtoklás történetében a kisbirtok és a nagybirtok küzdelmében tehát háromszáz év után következett be egy lényeges eltolódás az érdekérvényesítésben.

1390 táján a helyiek sikerrel tudták visszaszorítani a latifundiumot, feltehetőleg a közös érdekérvényesítés segítségével, amelyben a megyére is támaszkodhattak.

1690 táján azonban már a nagybirtok győzött, habár csak nehezen, jelentős felsőbb szintű támogatással és a kisbirtok szolidaritásának elgyengülésével.

1990 táján, újabb háromszáz év múlva, már küzdelem nélkül győzött mindenütt a nagybirtok. Ellene senki sem lépett fel. De ez már nem történelem, hanem politika.

Mindenesetre tünődünk el azon, hogy mit eredményezett a nagybirtok győzelme háromszáz évvel ezelőtt.



Magyar honvéd emlékmű
(2012, fotó: Mosberger Róbert)

57 Erre Jókai Mór *A lőcsei fehér asszony* című regényében kiváló intuícióval ráértett.

58 Ez elég volt arra, hogy kinőhessen időnként belőle az ország sorsának irányítása is, mint mindenekelőtt a reformkorban.

59 Tajna példája azt mutatja, hogy lényegében véve itt is egy kialakult jogszokás kodifikálása történt.

TAMÁS MENYHÉRT

Félben-egészben

*Élek, mint aki
földülésben él.*

*

*Szem-émlék,
fül-émlék,
szív-émlék,
íz- és
nyelvemlék –
Nyelvemlék:
világ-világom.*

*

Szép volt, nem múlt.

Kettős

*Elég felnézni,
 eget rajzol a szemem –
 foglyul ejt a fény.*

*

*S az ejtett szemhéj?
 magához emel a mély;
 moraj a lelkem.*

Maghymnus

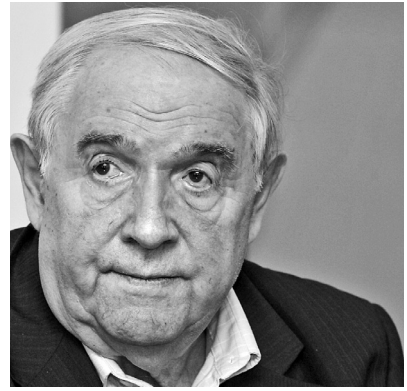
*Föld ura, Mély ura;
 föld-fény fejedelme,
 Mély ura, Föld ura;
 továbbszült teremtés –
 termő-titkú éjed,
 csönd-vajúdásod
 átnyomul a héjon,
 igéző csodát hoz,*

*Föld Ura, Mély Ura
 fűvön járó zsoltár,
 fűvön járó zsoltár:
 végtelenvég ének.*

Kilencágú életfa

Beszélgetés a 75 éves Tamás Menyhérttel

Júliusban ünnepli 75. születésnapját Tamás Menyhért József Attila- és Arany János-díjas, Balassi-émlékkardos költő és író, aki idén a Magyarország Babérkoszorúja díjat is kiérdemelte. Nemcsak monográfiák születtek róla, de életművének újrakiadása is küszöbön áll. A Magyar Művészeti Akadémia elnökségi tagjával budai otthonában beszélgettünk.



– *Hadikfalván születél. Mennyire maradtak saját élményeid a bukovinai exodusról?*

– Az első menekülésünk idején, 1941 májusában közel tízhónapos lehettem – nem sok élményem maradt tehát. Ennek mégis az az érdekessége, hogy megírtam az *Esőrácsok* című regényemet, amely a menekülésről szól, pontosabban a kosnai átkelés egyetlen éjszakájáról. Lehet, hogy később bebeszéltem magamnak, de az ott szereplő párbeszédre sosem kérdeztem rá senkinél, furcsa módon mégis azt mondták nekem, hogy ezek szakasztott így hangzottak el. Ettől meg is ijedtem egy kicsit: tényleg, előfordulhat ilyesmi? Barakkokban aludtunk éjszaka, s azt kell mondanom: a barakkokban megtelt a fülem sírással, vagy olyan fájdalmas hangokkal, amelyek később írás közben előszívárogtak belőlem. De ne essek túlzásba: mindehhez persze kellett az a néhány, guzsalyas estékből elcsípett beszédfoszlány, amelyet a képzeletem továbbgondolt.

– *A család nem is mesélt ezekről a történekekről?*

– Nem. Hosszú esztendőkkal később Horváth Józsefné azzal hívott fel, nézzem meg a pincéjét, amely kincset rejtett. A férje, mint a régi magyar filmhíradó operatő-

re és fotósa, jelen volt a kosnai átkelésnél. Horváthné kirakott nyolcszáz képet az asztalra, végignéztem mind a nyolcszázat, s azt vettem észre, hogy mindegyik képen esik az eső. Mire elindultam hazafelé, már megvolt a készülő regényem címe: *Esőrácsok*. Attól kezdve semmi másra nem tudtam gondolni, csak arra az esős éjszakára. Siettem íráshoz látni. Ezt a regényt annyiban kezeltem másként, hogy – ami nem újdonság – egyetlen mondat az egész. Ahogy az eső is megállás nélkül zuhogott.

– *Visszatérel felnőtként a helyszínre? Megnézted Hadikfalvát?*

– Megnéztem. Apám mindig azt mondta, hogy gyönyörű föld – nekem kopárnak mutatkozott. Rájöttem: azért látta gyönyörűnek, mert akkor és ott volt fiatal. Ez a képzet kötődött hozzá. Még a Szeret folyóról is, ahol hancúrozott a gyerekekkel, kiderült, hogy egy kis patakocska. Pedig mindig úgy beszéltek róla: a Szeret vize – mintha valami hatalmas folyam lenne! Minden megszépült bennük... Ezért is került szívközelbe Dunántúl, ahová letelepedtünk. Hamar megszerették a dombjait.

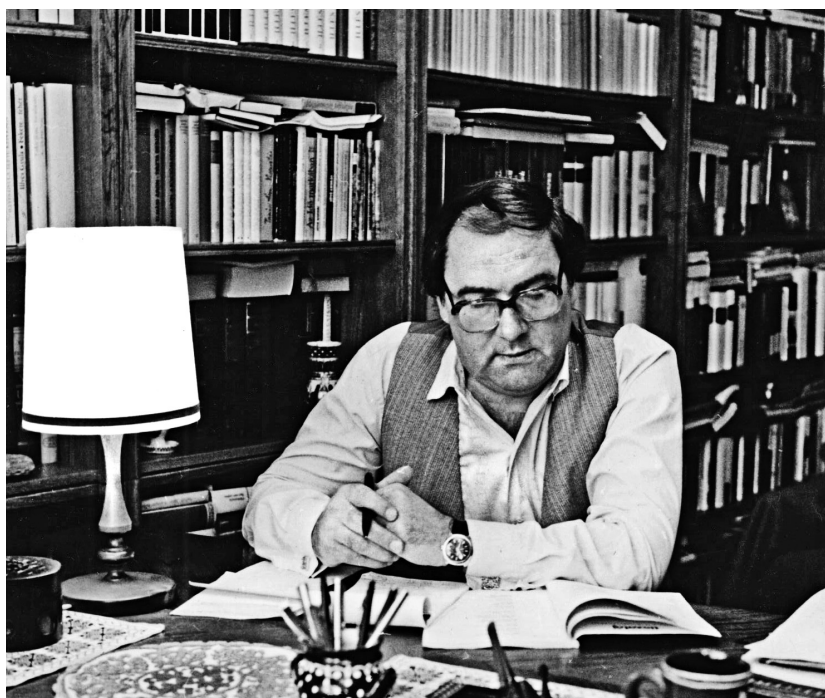
– *A második menekülésre viszont már bizonyosan emlékezhetsz...*

– Igen. Túlságosan is emlékszem... 1944 őszén volt, akkor én

már az ötödik évemben jártam. Bácskából Tolna megyébe menekültünk, hosszas hajlékkeresés után, végszusszanással Kisdorogra. Népes családdal érkeztünk. Egyetlen nővérem most is Kisdorogon él. Egy kocsiderékban, ekhós szekéren menekültünk Bácskából Baranyán át, felmentünk egészen a nyugati határig, onnan szálláskeresőben vissza. Előttünk nap-nap futott a hír, hol van szabad ház. Akkor nem tudtuk, hogy német kitelepítettek hajlékába kerülünk. A mi házunkból a tulajdonos már 1944 őszén lelépett: volksbundista lévén, jobbnak látta előre menekülni. Úgy hagyta ott a házat, hogy tárva-nyitva volt minden az érkeztünkkor... Nem szívesen emlegetem amúgy a Volksbundot – mára minden átértékelődött: amit tegnap józanabbul ítélték meg, mára átrajzolta a felejtés. Nemrég kiadásra összegyűjtöttem a kisregényeimet, de tizből négyet kihagytam. Aki valóközeli akarja látni azt az időt, bármikor előveheti a régi kiadásokat. Egyedül Kalász Márton író barátom értette-érti, hogy miről beszélek. Ő a szomszédban, Baranyában élte meg a (sváb kisebbségi) sorsát.

– *Mégis értette...*

– A másik oldalról érezte, hogy megpróbáltam igazságszótán írni



A legtermékenyebb írói esztendőm, 1986

a könyveimet. S ezek olyannyira sikeresek voltak, hogy amikor a hetvenes években meghívtak Pécsre, négyszáz pedagógus várt rám a nagyteremben. A többségük sváb volt, s úgy érezték, hogy én a svábok írója is vagyok. Ha most elmenék közéjük, háttal várnának...

– De miért?

– Az imént mondott átértékelődés miatt. Minden megváltozott. Az újabb generáció egészen másképp viszonyul elődei idejéhez. A székelyekben is lezajlott ez a változás. Van, aki máig haragot tart velem, hogy csúffá tettem őket. Miért kellett felbolygatni az életüket? Ilyenkor Móricz Zsigmond *Életem regényével* vigasztalom magam – ennek megírása után többet nem mehetett haza a szülőfalujába. Enyhüléssel szólva: én még hazamehetek...

– Tanultál Móricz példájából, hogy a dokumentarizmus nem mindig vezet jóra?

– Az első regényem után minden nevet megváltoztattam: senki ne ismerjen rá, kiről mintáztam az

adott figurát.

– De ettől még ráismertek...

– Rögtön. Még azt is kitalálták, amit nem írtam meg, amit elhallgattam. Annyira ismerték az ottani élethelyzeteket. Ettől még az idő engem igazolt. Kalász Marci viszont a *Balbina* című könyvemről úgy nyilatkozott az Arany János-díjam átadásakor, hogy ő ezt igen nagyra értékeli. Határ Győző pedig a Szabad Európa Rádióban a *Vigyázó madár* című könyvem tolsztoji léptékű írásnak minősítette, s ezt szépen meg is indokolta. Érdekes volt, mert a Szabad Európa annyira felerősítette a méltatást, hogy az emberek itthon is elkezdtek azon gondolkodni: lehet valami igazság benne...

– Nem prózáíróként, hanem költőként debütáltál, ráadásul harmincnégy évesen. Miért a versek voltak először?

– Korábban is írogattam verseket, de sokáig nem találtam rá arra a hangra, amely a sajátom. El kellett költöznöm abból a közösségből, s még azután is jónéhány esz-

tendőnek el kellett telnie, amíg Budapestről elkezdtem „hazalát-
ni”, hogy mit hagytam ott. Úgy látszik, ez nálam erős késéssel történt meg. Így kellett ráeszmélnem arra, milyen gazdag nyelvet örökölttem. Azt a nyelvújítás előtti nyelvet, amelyet Csikországból vitünk ki, amelyet közel kétszáz éves nyelvi elzártságban is megőriztünk. Németh Lászlónál olvastam, hogy amennyit a nyelvújítás használt, legalább annyit ártott az-
zal, hogy a képi szavakat fogalmi szavakra cserélte. Mivel a költészet erőssége éppen a képiség, nekem csak élni kellett a hozott nyelv közelségével.

– Vagyis a metaforákra esküd-tél...

– Talán ennek köszönhetem első kötetem, a *Szövetségben a fákkal* fogadtatását. Gál Istvántól (aki a brit követség könyvtárosa volt) Simon Istvánon át Kabdebó Tamásig csupa elismeréssel írtak a debütálásomról.

– Három verseskötet után, már negyvenéves korod táján jelent meg az első prózaköteted, a *Vigyázó madár*. Mi indokolta a váltást?

– Abban az időben új irányt vett a hazai költészet. Az én fogalmazásomban a „négyzetgyöke-köbgyöke” versek hullámával nem kívántam sodródni... Tíz prózakötet után az „áradásosabb” versekhez tértem vissza, amelyek egyfajta prózai költemények. Éreztetve: a prózában végig megmaradtam lírikusnak, lírámban pedig helyt adtam a lebegő prózának. A *Vigyázó madárnál* tudatosan törekedtem a sűrű síkváltásokra, valamint a műfajok (dokumentum, riport, esszé, néprajz) szövésére, gondosan elkötve a szálakat, hogy az olvasó egynemű olvasmányként olvassa.

– *Lehet mondani polifon szerkesztésnek?*

– Lehet.

– *Mindeközben gyakorló újságíró voltál: a Népszava egyik erőssége.*

– Mindössze másfél évig dolgoztam napi újságíróként a lapnál; aztán harmadmagammal éltünk a lehetőséggel, s irodalmi mellékletet alapítottunk. Nagy elszánással szerkesztettük a Szép Szót, mígnem a politikát magunkra haragítottuk.

– *Ez mikor volt?*

– Az indulás után két évvel, 1973-ban. A haragvást Fekete Gyula vezércikke váltotta ki. A *Kötődés a hazához* úgy látszik, érzékeny kérdést érintett. Fekete Gyula csupán halkán kérdezte: rendjén van, hogy a kisebbségeket törvény védi, de mikor lesz olyan törvény, amely a többségi magyarságot hasonlóképpen kezeli? A Népszava, több szellemi fórummal együtt, felbolydult kasszá változott. Rólunk a mai hangnemben, csak szitokkal beszéltek. A Szép Szó elnevezést betiltották, de a mellékletet négy oldallal tovább engedélyezték.

– *E szerkesztői munka mellett lehetett azért írni a kisregényeidet...*

– Olyannyira, hogy módomból volt egy-egy hónapra, de legalább kéthárom hétre le-lemenni Szigligetre. Ott nyugodt körülmények között írhattam. Ott tartózkodásomat kétszeresen is kihasználtam. Az írás mellett kéziratokat is gyűjtöttem az éppen ott tartózkodóktól, nem is eredménytelenül. Az egyik évben 276 különböző szerzőt közöltünk.

– *És mindenki adott kéziratot...*

– Igen, Illyéstől kezdve Thurzó Gáboron át Déry Tiborig. Sorra el is mentem hozzájuk.

– *Személyesen?*



Találkozásom egykori osztályfőnökömmel, Molnár Jánossal, 2008

– Persze. Felszálltam a buszra vagy a villamosra, aztán beállítottam hozzájuk. Nem óvatoskodva elkezdtek közölni a határon túli irodalmat is.

– *Ezt lehetett?*

– Nagy nehezen. Felvidékről Dobos Lászlót, Erdélyből Sütő Andrást, aztán a délvidekieket kerestük meg. Szerkesztői munkám során Illyés Gyulától tanultam a legtöbbet. Visszafogott stílusban, de mindig voltak olyan intelmei, amelyek hasznosnak bizonyultak. Amikor már nagyon nehezen viseltem a rám szórt köpködést, kifakadtam, hogy otthagynom ezt a tűzfészket. „Igyekezz mindig olyan magasan repülni, hogy ne érjen sárba a lábad” – nyugtatott. Máskor meg azt mondta: „A bástyán vagy? Addig, míg le nem löknek, el ne mozduljál onnan...” Ezekre a nagy intelmekre gondoltam, amikor később jött a nagy változás, s megszavaztak a főszerkesztő-helyettesi posztra. Még ki sem neveztek, zúdult rám a másfajta

szidalom. A legtöbb „megrovást” megint csak fentről kaptam...

– *Viszont pótolhatatlan kapcsolati hálóra tettél szert.*

– Illyés-kéziratot éppúgy őrzök, mint temérdek levelet. Van egy kis fekete bőröndöm – az tele van levelekkel. Soha nem fogom előszedni, mert dicsekvésnek hatna, miket írtak nekem.

– *Mikor úszott be az írói világba a drámairás?*

– Amikor még csak verset írtam, Szabó Magda – bizonyára a saját tapasztalatából kiindulva – azt mondta nekem: „Írjál csak verset – úgyis prózát fogsz írni!” Bosszankodtam, hogy honnan veszi ezt? Később értettem meg, hogy ő is ezt csinálta. Amikor sorra adtam ki a prózaköteteket, gyönyörű leveleket írt nekem, s akkor meg azt jósolta: „Írj csak prózát – úgyis drámát fogsz írni!” Hivatkozott a nyelvre, a sűrítésre – s elgondolkodtam: ez tényleg drámai nyelv... Megint bosszankodtam, de éreztem az igazát. Újabban

– nem régóta – fogalmaztam meg magamnak: a következő műfaj, amivel folytatnom kell, csakis az esszé lehet. Elkezdtem hát esszét írni. De nem igazán sokat: Illyésről, Arany Jánosról, Sinkáról... Ezt a műfajt kellene mostanság művelnem, mert azt hiszem, ehhez is megvan az adottságom. Csak-hogy az esszéhez rettentően sok időre van szükség...

– *Tagja vagy a Magyar Művészeti Akadémia elnökségének. Mennyi energiát vesz el ez az alkotástól?*

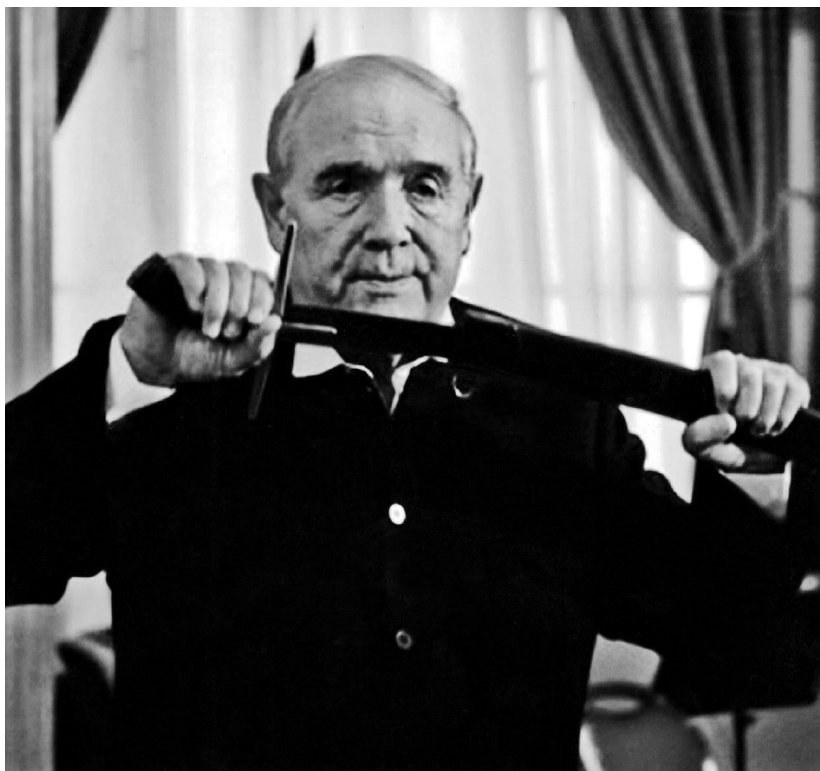
– Egyelőre még nem sokat. Az akadémia évkönyvébe azonban már megírtam, hogy a szervezet létrehozása nem csupán merészség volt, hanem nemzeti tett is. Ezzel ugyanis létrejött a magyar szellemi élet kilencágú életfája.

– *Azért, mert kilenc tagozat van?*

– Igen. Úgy érzem, ez a mondat úgy fogalmazza meg az akadémiát, amit én mindenkor vállalni tudok. Csodálatos életművek vannak itt, Marton Évától Zoboki Gáboron át Kányádi Sándorig. Ez szellemileg is egy akkora sűrűsödés, hogy komolyan belegondol az ember: mivé válhatna ez, ha nem folyamatos ostrom alatt kellene léteznie? Volt egy kínáló helyzet és egy kapott cselekvési tér. Kérdés: miként tudunk élni vele? Korántsem magánügy ez, hiszen a cél nem más, minthogy a nemzeti kultúra visszanyerjen valamit a régi fényéből.

– *Rövidesen monográfia jelenik meg rólad Rónay László tollából?*

– Nem az első. 1994-ben Bakonyi István írt rólam a *Kortársaink* sorozatban. Akkor ötvennégy éves voltam: belevakultam, miközben olvastam. De azt is



Lírai fogadalom, Balassi Balint-émlékkard, 2011

éreztem, hogy túl korai volt. Én voltam az első ebből a korosztályból, aki az irodalomtörténet lapjaira került – Juhász Ferenc, Nagy László mind idősebbek voltak. Azóta majdnem kétszerannyi könyvem jelent meg; az újabb összefoglaló már jogos. Pikáns, hogy ezt épp Rónay László vállalta fel, hiszen – akárhogy is nézem – máshonnan érkeztünk az irodalomba. Furcsa módon a legelső könyvemtől kezdve a legtöbbit ő látott belőlem. Ezt a mai napig hihetetlennek tartom. Amikor felvettem neki, hogy „mi lenne, ha...”, ő azonnal igent mondott, és ugyanazzal a lendülettel írta meg, mint a kezdet kezdetén. Két sort írtam neki köszönet gyanánt: „Köszönöm, hogy magam elé és magam fölé állítottál.” Ezáltal szembesültem azzal, hogy én voltaképpen mit is csináltam. Mauriacot

idézve: „Nem a könyveink maradnak fenn, hanem kézikönyvekben tengődő szegény életünk.” Hogy ki tűnik el vagy ki nem, arra érdemes odafigyelni, mert például Balassinak a több száz éves búvópatak-élete a mai szemmel elenyésző, a művei ma is elevenen lüktetnek...

– *Hogy látod: lehetséges-e egy életet összegezni?*

– Nem. Az írás az egyetlen olyan mesterség, ahol nincsen csúcs. Meg lehet közelíteni; az is lehet, hogy közben rengeteg sziklatöredék kaparódik ki a talpad alól, de Camus Szisziphosz-mítoszával polemizálva azt vallom: azért akarjon az ember feljutni a csúcsra, hogy a győzelmével ne istenné, hanem emberarcúvá váljon. A ma írójának sem lehet más célja, Tinódi Lantos Sebestyénnel szólva: „arcul állni a világnak”...

Csontos János

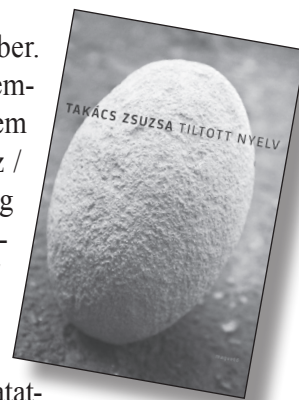
Szirom helyett tövissel Takács Zsuzsa:
Tiltott nyelv,
 Magvető Kiadó, 2013.

Takács Zsuzsa *Tiltott nyelv* című verseskötete egyrészt a továbbgondolása a költő korábbi műveinek, másrészt egyfajta szintézisét nyújtja azoknak. A kötet címe a 2004-es *Üdvözlégy utazás* egyik verséből vétetett, sőt a kötet mottójaként a teljes verset felhasználja a szerző, az utolsó ciklus (*India*) pedig szintén nem titkoltan a 2010-ben megjelent *A test imádása*. *India* című kötethez nyúl vissza. Ez a momentum a költői pálya egészében vett értelmezéséről árulkodik, arról a folyamatról, amelyben a kezdeti hangkeresés utáni kiforrott versnyelv(ek) eszközeivel a már feltett kérdéseket azok lezárhatlansága – lényegükből adódó lezárhatlansága – okán nem hagyja maga mögött, hanem újra és újra nekifutva továbbszövi. Hogyan is tehetne úgy, mintha túllépett volna a halál, a test-lélek vagy a szentség fogalomköreire, amelyekkel mindeztáig az egész irodalom- és filozófiatörténet sem tudott zöld ágra vergődni? Legalábbis, amennyiben a zöld ágra vergődés alatt valamiféle leszűrhető tudás, megoldás megszerzését értjük. Azonban mivel foglalkozzon az alkotó, ha ezekről mint megfejthetetlenekről lemond? Úgy vélem, nem sok olyan téma marad, amiért érdemes kézbe venni egy művet, kiváltképp, ha egy verseskönyvről van szó. Takács Zsuzsa legfrissebb kötete azok közé tartozik, amelyeket feltétlenül érdemes.

A versek négy ciklusra osztottak, amely ciklusok Takács igen gazdag tónusú lírájának eltérő nyelvezelein szólalnak meg. Elsőként az *Emlékezésgyakorlatok* kapott helyet nyújtott dikciójú prózához közelítő költeményeivel, amelyekben regényszerű pontossággal megformált karakterek elevenednek meg. A versekből mégsem válik regény, a személyiségek egymás és az olvasó elől is rejtőzködnék, mindig csak az adott szituációban lépnek fel és tűnnek át egymásba, ezáltal azt az érzetet keltve, mintha a sok különböző emlékezés valahogy mégis egy tudatban összpontosulna. Ami közös bennük, az a fájdalom, a gyász, a megaláztatottság. Erre a tragikus szálra fűzve nem is fontos, hogy az adott esemény kivel történt, mert az áldozat maga az EMBER. Legyen szó diktatúrák halottjairól és megnyomorítottjairól, vagy a halálos beteget sirató, de gyászolni még nem tudó hozzátartozóról; a va-

lód alany a mindenkori ember. A költő és az olvasó. „Nem fáj semmink. Csak te / hiányzol. Nem érezzük a rúgásokat. Nem kínoz / éhség. Nem szívárogo nedvesség csontjainkba. / Mintha filmen látnánk, ami velünk történt. Ha te / nem idéznéd, nem tudnánk, kinek a története ez” (*M. emlékére*). A rettenetes halál felfoghatatlansága tör elő ebben a morfiummal átítatott halottidézésében, ahol a halál létformaként van jelen, mert a szeretett lények megsemmisülése egyszerűen elfogadhatatlan a szubjektum számára. Később azonban kiderül az opusból, hogy egy ember száz esztendejébe két élet is „belefér”, és az első család elvesztése után még jöhet egy teljes katarzis, amely minden megelőző, valósággal szembeni küzdés dacára képessé tesz egy új életre, új családra. „*Kivette Isten a lelkemet, megtisztította, és mint / a mosónők a patakánál, beszappanozta, ványolta / és öblítette, szárított, mángorolta, majd tisztán / visszahelyezte belém.*” [Kiemelés az eredetiben.] Habár az első emléke – igaz, csak halvány érzetként – végig ott kísért. A vers szinte provokál azzal, hogy az idős hölgynek már csak dereng, mintha lett volna egy előző férje és előző gyereke, ám nem mer rákérdezni, félve a pozitív választól. El lehet felejteni akár százévesen is az első ötvenet? Nem, elfelejteni nem lehet. De olyan mélyre raktározni igen, hogy ép elmével a személyiség kóros hasadása nélkül képesek legyünk elviselni a léte. El kell fogadnunk a költőnek, és kalapot emelnünk neki, mert a szöveg fájoan hiteles.

A következő fejezet a *Mesterek* címet kapta, amelyben Takács már elhunyt nagy alkotókat idéz meg. Gyakori eljárás a költőknél, hogy az elődök vagy pályatársak tiszteletére dedikált verseket az illető költő modorában szólaltatják meg. Ám a *Tiltott nyelv*-ben erről szó sincs, akár Dosztojevskij, akár Weöres Sándort, Petrit vagy Kálnokyt eleveníti meg, azt hamisítatlanul a saját hangján teszi. Gyönyörű, ahogy egy Brahms-mű születését, a mester vajúdását a kertben sétálgató titkár érzékelésein keresztül láttatja, aki nyilvánvalóan nem fogja fel annak súlyát, ám a vers mégis magában hordozza az alkotás megrendítő erejét. Hasonlóan Brahms-hoz, szintén különleges perspektívából – madarak szemével – állít emléket Weöres Sándornak, amelyben a szárnyak nélküli repülés csak olyan, mint a papírtigris és a látszat-vér:



nem lehet valóságos. „Az ember törekvése, hogy sötét filozófiája / dimenziói közé szorítsa röplésünk, szájalomra / méltó” (*Madarak beszélgetése*). A meg-hökkentő indítású *Ady* – „Szerintem sosem élt. Csak lázas / képzeletünk sorolja közénk az Ugarra” (*Ady*) – az abszurd erejénél fogva képes reálisnak, plauzibilisnek feltüntetni azt az elméletet, miszerint *Ady* egy olyan alak, akinek léteznie kell, tehát megteremtettük. Ahogy a zsidó-keresztény történetírásban Mózes a lángoszlop, akiről nem tudni, hogy valóságos ember volt-e, vagy a kulturális emlékezet sok-sok karizmatikus vezetőből eggyé gyúrt óriása, ám a lényegét tekintve ez nem is releváns. Takács Zsuzsa így mutatja fel nekünk *Ady*t, a mi magyar messiásunkat.

A *gyász előérzete* ciklus tömör, szikár, metaforikus versei témájában az *Emlékezőgyakorlatok*hoz térnek vissza, ám annál homogénebb elrendeződésben. A költeményeket szinte végig egyfajta fél-éber tudatállapot jellemzi, miként a haldokló szerelmes utolsó heteinek végigkísérése nyilvánvaló álmatlan-

sággal, szorongással, depresszióval és nyugtatók éjszakákkal társul. Helyszíneként pedig a Kék Golyó utcai Onkológiai Intézet, vagy az odavezető út jelenik meg. A ciklus alaphangját egy mottóként használt Babits-vers, a *Psychoanalysis Christiana* részlete adja meg. A nyitóversben rögtön megfogam a halál a szívben, hogy aztán a szív az egész fejezeten át tüntetve, zokogva, vihartól verve várja az elkerülhetetlent: „...a szívembe fészkelte be / magát, petéket rak, azokból / kelnek ki a hátralévő napok” (*Fölríadtam*). A *Gépek lélegeznek* című opusban még hófehér ruhában érkezik a kórterembe, mintha esküvőre menne, a *Nem húzok fekete úszósapkát*ban még lázadó kamaszként protestál a halál ellen, aztán már csak egy könyörületes gépben bízunk. „Egy gép könyörületes / szívére bíztam magunkat” (*Azt álmodom, hogy egy ismeretlen*). A többes szám első személy használata – mint egy későbbi versben szintén „Huszonharmadik napja / fekszel értünk a hófehér teremben” (*Huszon-*

harmadik napja) – elárulja, hogy az elválás nem tud megtörténni. A beszélő a haldoklás folyamatáról úgy számol be, mintha mindketten készülnének a halálra, illetve az érezhetően alaptalan gyógyulási remény okán az esetleges életre. Külön egyik sem képzelhető el. Azonban, ami nem képzelhető el, minden gond nélkül megtörténik. Egy Babits-parafrazissal és hihetetlen iróniával számol be a tragikus hírről: „Lesz majd sírás, rettegetem előre, ha majd az Ég királya beállít téged szobros csarnokába – és lett. Süt a kultéri Nap” (*Egyszer csak*).

Kalkuttai Teréz másokért élt élete elevenedik meg előttünk az *India* címet viselő utolsó ciklusban. Ezek



Játék (terrakotta kisplasztika, fotó: Oláh Katalin Kinga)

a szonettformába tördelt szabadversek, már-már misztikus szövegek, valóban tiltott nyelven szólnak az elbeszélhetetlenről. Az elbeszélő hasonlóan rejtett, mint az *Emlékezőgyakorlatok* verseinél, nem mindig beazonosítható, hogy kinek a perspektívájából látunk rá Szent Teréz életére, amit a dőlt betűkkel szedett vendég-szövegek textuson belüli

egymásba játszása még inkább többdimenzióssá emel. Az alany ilyen módú rejtettsége azt az érzetet kelti olvasójában, hogy kevésbé fontos fókuszálnunk az egyénre, sokkal inkább lényegi az események egyfajta tudaton túli nézőpontból való figyelése. Az Isten szeretetének megvalósulása az emberi lelkeken keresztül, amelynek Teréz rendkívüli hordozója. Ha nem ismernénk Kalkuttai Szent Teréz életét, annak lényegét tökéletesen megérthetnénk ezeken a verseken keresztül. Az Istenbe ágyazott élet misztériuma a vakhittel, a kételkedéssel, a kísértéssel és a depresszióval együtt mutatja fel az embert, aki teljesen átadta magát Istennek, és mégis – vagy talán épp ezért – teljesen ember maradt. „Szomjúságot érzek és rettegek, hogy / elhallgat a Hang. A koldusokkal / együtt az utcán haldoklik Jegyesem” (*Teréz újabb levele Périer érseknek*).

Türjei Zoltán

A második félidő Fecske Csaba:
Árnyas kertben,
 Felsőmagyarország Kiadó,
 2013.

Fecske Csaba – mesteréhez, példaképéhez, Weöres Sándorhoz hasonlóan – bámulatos eleganciával tud bánni a szavakkal. Izgalmas, egyedi képeket teremt. Verseinek tónusába azonban rendszerint vegyül némi kesernyés felhang, amelyet olykor ironikus groteszkséggel színez. Látszólag a magányos individuum költője, aki írásaiban életének fontosabb stációit járja végig. Valójában azonban sokkal többet ad ennél: felmutatja az örök emberit.

A kötet első ciklusa (*Tékozló fiú*) a halálig csodát remélő ember kesernyés vallomásával kezdődik, aki fel- és beismerni kénytelen a fájdalmas igazságot, miszerint „e világba vettetvén / szüzességünk egyből odalett” (*Az áldozat*). „Minden eltévedt érzés elvett / tőlem inkább mint adott” – állapítja meg lakonikusan, mégis föltámad benne a palánk mögé leső kisgyerek őszinte kíváncsisága, és megkísérli szétválogatni a múlt fondorlatos hálójában összekeveredett dolgokat. Az idő bizonytalanná, pontatlanná teszi az emlékeket. De itt nem is a csupasz tény az érdekes, hanem az érzés, az érzelem, a lehetőség.

A gyermekkor tisztasága, a testi vágy felfedezése, az első testi kapcsolat fölsejlő emléke mellett a hibernálnak hitt vágyak (a csábítás, a csábulás reménye és élvezete) is újjáélednek Fecske írásaiban. Örömök és csalódások, szemérmes vágy és buja erotika. E szavakkal jellemezhetőek a ciklus darabjai. A tévedések („bezárult ajtó a hátad / kezemben maradt a kilincs / ha nyílnál is csak másnak / számomra ott már semmi sincs” – *Semmi sincs*), a kimaradt lehetőségek („öt várták a hegyek / én nem mentem utána” – *A faun éjszakája*), a mulasztás soha sem pótolható sóvár áhíta keveredik itt a megélt vagy vágyott szerelemmel, a pajzán testiséggel: „sárló kancaként hágatta meg magát”, „bekapta / néma furulyámat szopta harapta / nyelve forró volt mint a napsütötte kő / bátortalan vágyat csalt belőlem elő” (*Így volt, nem így volt*).

Bár Fecske kezünkbe adja a kulcsot a rejtvényhez, az álmok, ábrándok és a valóság kusza halmazának szétfejtéséhez („magamat adtam közületek egyért / a többi megmaradt érintetlen szépségében” – *Gazdát cserél*), arra azonban mégis vigyáz, hogy az „így volt, nem így volt” kételye ezután is megmaradjon az

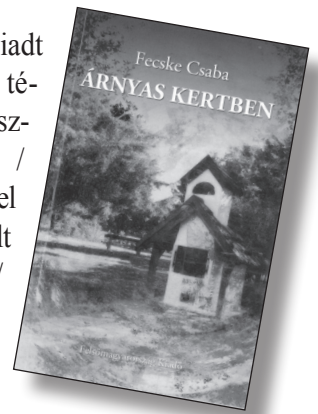
olvasóban: „tilosba tévedt megriadt de azért élvezte / a kísértést s a tékozló fiúként hosszú / idő után vizszatért érzést öröm és kétség / munkált benne pincetűz erejével konokságával / hosszan bámult ki az ablakon az idegen házban / a zöldjében pompázó tiszafára mely a nő / kertjének ékessége volt...” (*Kései*).

A visszatekintés egy másik aspektusát mutatják fel a *Lépés az időből* ciklus darabjai. Egyfajta rekvium ez. Nemcsak a család, a szülők, a testvér, a gyermeki lét elmúlását vetíti elénk, hanem a szeretett szülőföld, a falu pusztulásának, kihalásának, elnéptelenedésének kísértetét rajzolja meg szívszorítóan: „a templom felé vezető ösvényt fölverte a gaz / nem jár itt senki az apátiába süppedt Isten / nem fogad többé ügyfelet mint elkárhozott / lelkek zörögnek az aláhulló akáclevelek” (*Kísértetfalu*).

A szemébe szűrő emlékek kimoshatatlanok, kísérik és kísértik. Nincs semmi, ami kitörölhetné: „magának való táj szomorú / porszemként hullik szemembe és szúr / viszem magammal akaratlan bárhová megyek / szebbnél szebb látvánnyal próbálom kimosni / szememből hiába alattomosan megbújik a szemzugban / és irritál bánt mint a lelkiismeret” (*Magának való*).

A kisemmizettség, az elárulás szívszorító fájdalma csendül ki a ciklus verseiből. A mulasztás jóvátehetetlenül sajog, fojtogat: „ülnék apámmal kint az udvaron / a kecskelábú asztal mellett [...] és azt mondanám / amit még sohase mondtam de ki kellett / volna mondani rég / mégse mondom mert már nincs kinek” (*Nincs kinek*). Hatalmas teher ez, amelytől szabadulni nem lehet, de nem is akar, hiszen az öszszeszámolható veszteség már csupán a halványodó emlékekben mérhető: „tompuló érzékeim áldozatává / válik lassan itt minden befelé nézek / ott van az én elpusztult birodalmam / nem tudom az emlékezés kegyelem-é / vagy büntetés az élet akaratlan meghosszabbítása / foggal-körömmel ragaszkodom mindenhez / ami az enyém az enyém lehetett volna” (*Az öregember*).

Földi jelenlétünk egyetlen nagy versenyfutás az idővel, az egyetlen dimenzióval, amelyet talán sohasem érthetünk meg igazán. Csak azt tudjuk, hogy létünknek határokat szab. A tér-idő foglyaként élő költő az emlékein keresztül próbálja meg kijátszani



a mulandóságot. De meddig tart életben az emlékezet? A fejfákra írt nevek, az elmosódó arcok, a felde-rengő töredékpillanatok meddig maradnak meg, amikor már mi is a második félidőt játsszuk?

A második félidő tehát nem csupán térfélcseré. A stratégia is változik. „Egyre gyorsabban váltják egymást a napok / ha nem vigyázok közük szorulólok” – írja némi malíciával a ciklus címadó versében.

A beszűkülő idő megfontoltabbá teszi az embert. Különösen, amikor „...életét már mások / helyett is kénytelen élni noha már a sajátjához is kevés” (*Juharfák*). Itt már nincs helye kapkodásnak, kísérletezésnek. És nincs értelme a menekülésnek sem. „De önmaga elől hova / menekülhetne az ember” – veti fel a kérdést *A menekülő Káin* című versében a költő. Pedig saját bevallása szerint ezt tette – legalábbis erre utalnak a *Némi elhasznált* című vers alábbi sorai: „egész életemben csak menekültem / önmagam elől ideje volna már / hogy üldöző legyek...”

A sokasodó problémák, a kórház, a betegség az elmúlás közelségét sejteti: „nem álmodni dugnak ágyba / nem szép nő seb hoz ma lázba” (*Kórházi dal*). Nap mint nap felsejlik előtte az elkerülhetetlen, kijátszhatatlan vég: „orromat megéri az enyészett avarszaga / nap se volt és már este lett jön aminek / nem kéne jön menetrend szerint” (*Menetrend szerint*). A kör bezárult: „az ismeretlen hasonmása vagy / csontodon a hús Isten szennyese / gyűlik benned az idegen anyag / hiába nem menekülhetsz te se” – szögezi le *Imágó* című versében.

Sokkal nagyobb tehát a tét, hisz egyre kevesebb az idő a korrekcióra. A számvetés ideje ez, tisztázásé, a szembenézésé: „ideje hát elkezdni valami mást / járni járatlan utat élni hogy / van élet rajtad kívül is [...] mint talált tárgyat / gondosan megtisztogatom magam múltamtól / hogy egy kíváncsi szív vitrinében ragyogjon / s kezdődjék minden előlről” (*Az önisméltés kényszere*).

Nemcsak a megváltoztathatatlan felismerése fontos itt, hanem az elfogadása, a megnyugvásé is: „még itt ülök kedves fotelemben / még én ülök itt / ahol minden valószínűség szerint / majd más fog ülni a / hűtlen falak közt egy másik időben” – vetíti előre az

elkerülhetetlent *A dolgok egymásutánja* című költemény.

A kötet záró ciklusa (*Gellert kapott szó*) némiképp feloldása az előző szakaszok komor hangulatának. A Tóth Árpád, Kosztolányi, Puskin, Eliot, Arany, Balassi, Weöres modorában írott versek hangulata, a klasszikusok műveire reflektáló új ötletek, valamint a poénokra kihegyezett majd kéttucatnyi limerik, a csattanók, az élcek, az olykor szarkasztikus humor nem csupán derűt csempész a kötetbe, hanem ismételtten bizonyítja Fecske kiváló formakészességét és empátiáját: „van egy falu Mátraderecske / ott él egy kikapós menyecske / szexelni szeret ő / egy férj s egy szerető / használja két éve felesbe” (*Falu a Mátrában*).

Ám még ezekben az írásokban is tetten érhető a kötet egészét átható elmúlás-érzés. Ott sejlik ez a Verlaine-átiratban, a Kosztolányitól átvett – némiképp átigazított – sorokban („Már nem vagyok itt a világban, / S még nem vagyok otthon az égben” – *Boldog szomorú dal*) és az *Epilógus* című költeményben is: „csöndben éltem és szerényen / nem ártottam azt remélem / s ha megholtam / emlékezzetek rám voltam”.

Fecske Csaba mindennapi leltárjait végzi. Költészetében az élet van felfűzve szavakra. A fiatalság, az álmok, a szerelem, az erotika éppúgy, mint az öregedés, a betegség, a tehetetlenség s a halál. Mindez a tékozló fiú korrupt emlékezetének szűrőjén keresztül. Az élet teljességét kutatja – olykor Istennel, máskor önmagával perelve.

De az érzelmeknek is van utószezonjuk, a fájdalom gazdát cserél. S amikor már csak az üres évek kerülnek elő – a halál, a pusztulás, a fogyatkozás –, már nem tudni, hogy az emlékezés kegyelem-e vagy büntetés, hisz egyre csak a hiánnyal szembesülünk. Mert a mulandóság kijátszhatatlan.

Érzékeny költészet Fecske Csabáé, amely az élet egyszeri és megismételhetetlen történéseit állítva középpontba vállalja az érzelmi kiszolgáltatottságot, a védtelenséget. A sorok közt szelíden megbúvó ironia pedig a szembenézés fájdalmával szemben nyújt esélyt a kibíratatlan méltósággal történő elviseléséhez.

Oláh András

A malomnak nincsen köve Toót-Holló Tamás: *Gördül a Kő. A garabonciás könyve*, Napkút Kiadó, Budapest, 2014.

A malomnak nincsen köve, / Mégis lisztet jár, / Mégis lisztet jár, / Tiltják tőlem a rózsámat, mégis hozzám jár, / Tiltják tőlem a rózsámat, / Mégis hozzám jár.

Ezt a briliáns népdalszöveget isteni ujj írhatta a titkok kapuja fölé, azokról a rejtélyekről tudósít, amelyeket csak táltosok, dzsinnek, vajákosok ismernek, tudnak, mormolnak, s fogadnak el primer, elsődleges jelentésben, ők tudják azt, hogy nem kell megfejtteni a titkokat, nem kell szétbontani bibére, porzókra, szirmokra a rózsát, akkor szép az, ha egész, ha egyben van, ha nem tudjuk, mi van benne.

Kő nélkül jár a malom. Járja, s nem öröli a búzát.

Milyen szép abszurd, milyen tökéletes szürrealista híradás a metafizika fényben derengő, s homályba rejtőző lankáiról.

Toót-Holló Tamás beállt lisztes molnárnak (erről is van dalunk!), öröli, öröli a gabonáját, követ öröl – kő nélküli malomban. Csodamalomban. Csodamalmot látni megy a lány is a székely balladában, szerencsét öröl a szerencsemalom a népmesékben, csodamalmot épít Ilmarinen kovács a *Kalevalában*.

Pont beletalál Toót-Holló ebbe a sorba, velük menetel horhosok mélyén, óriásköveket görgető hegyi patakok medrében, csillagmezőkön, meteorithullásban, emberarcú holdvilágnál, s gyűjti, két kézzel markolja, rakja tarisznyájába a szavakat, higanycsepp igéket, illatos, gyorsan illanó jelzőket, gránit-főneveket, fecskefarkú névmásokat, s közben megáll valamelyik meredély szélén, hevenyészve, mint vadgalamb a fészket, leteszi csodamalját, s lejárhatja azon iszákjának mesés gyűjteményét; zörgeti szakadatlan, s omlik, hull lent, a zsilipen a szómágia, a történetthalmaz, hull, mint földnek meleg takarót ígérő hó, hull, mint vetésnek áldást hozó eső, hull, mint vízesés, amely elvállik „önnön robajától”, a nagy hullásban fénynyalábok ütköznek aranyrögökkel, s szivárvány keletkezik, nem égi, hanem a mesék, a mítoszok, a legendák szivárványa, ezer színben ragyog, nem is ragyog, sziporkázik, szórja a Fényt Alvilágnak, Földnek, Égnek; nincs tér és nincs idő, belefér Toót-Holló Tamás világába az aranyhajú királyfiakat szülő anya, a Nap aranyszőrű ménese, a hét bánatlidérc, a Lég, a Hő,

a Hő, az élet vize, az ég boltozatja, a nyeregkápa alatt fészkelő igazság, a hullócsillag és a Földről az égbe szökő csillag, a sárkányok torkából singnyire kiszakadó láng, a Tanítás arról, hogy sárkány és tündér egy és ugyanaz, benne van a Föld köldöke, a paraszt löcsös szekerere, a Garabonciás Könyve, és benne vannak Toót-Holló Tamás garabonciás társai, úgymint: Hamvas Béla, Nagy László, Juhász Ferenc, Weöres Sándor, Vörösmarty Mihály, Bucz Hunor, Wass Albert, Kodolányi János, Vári Fábián László; Lao-ce, Csuang-ce, Li-ce és más válogatott cigánylegények.

Nem lehet, nem szabad a trilogia immáron harmadik kötetét – *Gördül a kő* – csak olvasni. Sárkányrepülön szálló, kiszámíthatatlan, életveszélyes köröket leíró, dugóhúzóban zuhanó, s abból hurokkal kibújó szerzőnek csak szerzőtársa lehet a nagyérdemű, különben földhöz ragad, ólomlábai nőnek, ólomcipőben cammog, és semmit nem lát a fényjátékból, semmit nem hall a tündérek fújta kürtök zenéjéből.

Nem, nem szabad Toót-Holló Tamást csak olvasni, el kell csórni tőle a varázsbocskort, a varázsköpenyt, a varázsostort, amint azt Csongor is elcsente az ördögfiaktól (Toót-Holló Kurrah, Berreh, Duzzog tejtetvérel!), s száguldani azokkal a végtelenség határok nem ismerő birodalmában. Száguldani Toót-Holló Tamás után, aki hasonló bűnre vetemedett, ellopta Ilmarinen kovácsmester szampóját, a csodamalmot, amely kő nélkül is lisztet jár. Aranyszemű, tiszta búzát öröl, amelyet valaha Életnek nevezett a nép.

Más út nincs, más eszköz nem létezik, ha a három tonnás könyv (*Üsse kő, Három a kő, Gördül a kő*) Mámor, Mágia, Magasság szféráiba akarunk föl-emelkedni.

S még mindig nem értünk a végére, még mindig előttünk állanak az üveghegyek, a művészfotós Szondi György (ő a kiadó!) üveghegyei: felvételek, éles pillantások havas bércekre, magányos kötömbökre, kőszivárgókra, göcsörtös gyökerekre, sziklahasadékokra, hínár-lepte vizekre, barlangnyílásokra, tundra nyírerdőkre, egek magasságában lebegő cirrusfelhőkre. Kileste-megleste Szondi a kőszál magányát, a széllal birkózó nádszálak árvaságát, rengeteg erdő mélyén várrom magányát, kősziklába kapaszkodó sovány fák konokságát, bazaltkövek orgonasípjainak



hangtalan szimfóniáját, tengerszem ragyogását, a túl sok ágat fiadzott fa kínját.

S egyszer csak változik a képanyag, álmjelenetek sorjáznak kazettás mennyezetekről – ezek már Horváth Zoltán György fotói –, s a képolvasó visszatérhet a középkorba, talán az ókorba, őseink korlátlan fantáziavilágával szembesülünk, amikor még nem volt fényszennyeződés, amikor a piktorok csak az áldott napsütést ismerték, s az ecset nem remegett a kezükben a sietségtől. Békésen, elmélyülten, ráérősen festettek akkor szárnyas angyalt, virágfolyondárt, virágözönt (Szentsimon), halfarokban végződő sellőt (Drávaiványi), gyönyörű rozettát (Bánffyhungad), pikelyes sárkányt (Magyarvista), ürbe kiáltó, emberarcú csillagot (Körösfő), bűvös körben ágaskodó cso-

daszarvast (Gelence), bűverejű kígyót (Magyarlóna), és így tovább.

Akkora a bőség színben, szóban, vonalfolyondárban, mintha Aladdin csodalámpáját dörzsöltük volna meg; alig hisszük el, hogy ilyen gazdagok vagyunk.

Arról voltak hírek a garabonciások, hogy bűbájossággal, vajakolással vihart tudtak támasztani; azt tette Toót-Holló Tamás is, fölkorbácsolta a népmesék, a mondák, a legendák óceánvizét, s annak tarajaiba kapaszkodva gátlástalanul mondja, zúgja, zengi a csodák országának himnuszait.

A viharzó tenger fölött az égre kirajzolódtak, mint *Mene, tekel...* a fényes betűk: Csak az jöjjön velem, aki a mítoszok végtelen árján lélekvesztővel hajózni szeret.

Hegedűs Imre János

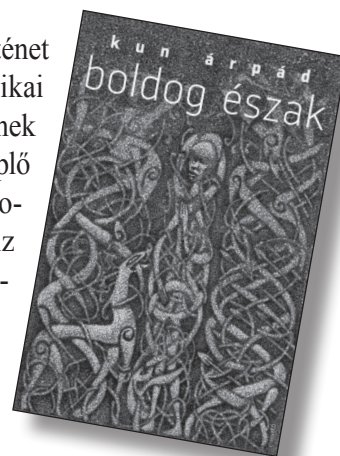
Mint a népmesékben Kun Árpád:
Boldog észak,
Magvető Kiadó, 2014.

„Szembeszálltam egy hegygel
Úgy morzsoltam szét, a két kezemmel
A darabjait összeszedem, és egy szigetet formálok
Talán még egy kis port is kavarok”
(Jimi Hendrix: *Voodoo child*)

„– Te is tudod, hogy nincs NŐL – mondta szenvtelenül. – A valóság sok különféle részletének kellene másképpen egymásba kapcsolódnia ahhoz, hogy francia állampolgár legyél. // – Vagyis nem tudsz csodát tenni? – kérdeztem tőle, hogy színvallatásra kényszerítsem. // Olyat, amire te gondolsz, nem áll módomban... Olyat senki nem tud tenni. Ugyanazért, amiért átkot sem szabad mondania. Az azt jelentené, hogy a cselekedeteivel együtt kívül helyezi magát a teremtett világon, rá nem vonatkoznak a Törvények.” – mondja az identitását kereső, nagykamasz Aimé Billon-nak afrikai nagyapja, amikor az a francia állampolgárok Nagy Összesített Listájáról érdeklődik nála. Aimé csodával határos módon mégis valóra váltja lelkében lappangó álmát, és szülei halála után megszabadul szülőföldjének béklyózó kötelékeitől. Kun Árpád Beninből Norvégiába utazó – már felnőtt – főhőse így teljesíti be, kerüli ki a „Törvényt”, ami ez esetben egyszerre hordozhat teremtett világon inenni és túli üzenetet az olvasó számára, aki egy hétköznapi csodán keresztül részesülhet az idegenség emberközeli feloldásában.

A három részre osztott történet első fejezete Aimé nyugat-afrikai környezetét mutatja be, melynek egy része – köztük a főszereplő rokonsága – még mindig a voodoo vallás bűvkörében él. Az elitiskolában tanuló, majd segédápolóként elhelyezkedő, kevert vérű (joruba, vietnámi, illetve francia származású) fiú látszólag távolságtartóan és érzéketlenül viszonyul népének szelle-

mi szférájához, és saját testéhez-spiritualitásához is, miközben az őt érő – egyes szám első személyben *elmesélt* – történeteket folyton átszövik azok a szürreális látomásokban megmutatózó mitikus motívumok, amelyek eleinte elidegeníthetetlennek tűnnek elképzelt sorsától. A bourdeux-i átutazással kezdődő második rész mondhatni az elszakadás és az önmegvalósítás mozzanatait vázolja fel, lehántva – ezzel együtt természetesen nem kéregig gyalulva – az addigi fabula misztikus „metaformáját”, teret adva az európai kultúra szekularizált világérzékelésének. Annak is egy szélsőséges alakváltozatát ismerhetjük meg, amely a sztereotípiákkal szemben nem az északi térség társadalmi „hidegségét” hivatott bemutatni, inkább (Aimé ambivalens belső életén és viselkedésbeli vívódásain keresztül) azt kívánja körüljárni, hogy miképpen lehetséges leküzdenünk a velünk született szociális sajátosságok és egyéni adottságok mentén megképződő individuum eredendő idegen-



ségét egy merőben más világban. A harmadik, szintézisként is értékelhető, egyre bensőségesebbé váló szövegegység ily módon hordozza magában az elkülönböződés, valamint az asszimiláció egymást kioltó megnyilvánulásait, ezen felül pedig az önmagát kívülről szemlélő, magától is elidegenedő személyiség gátlásainak nyomon követhető, ugyanakkor váratlan megszűnését. A *Boldog északot* tehát ugyanúgy lehet multikulturális meseként, illetve egzotikus énrégényként olvasni, miközben a Norvégiában élő szerzőhöz kapcsolódó elbeszélői intenciókat is bekapcsolhatjuk az interpretációba.

A franciaországi helyszínen Aimé saját képmásával találkozik orvosná váló ikertestvére személyében, aki egy alternatív sorsvázlatot vetít elé. „Rögtön eszembe jutott az a perc, amikor kilépett belőlem ez a másik, és az útjaink különváltak. Kristálytisztán láttam lelki szemeim előtt, ahogy húsz évvel azelőtt – akkor, amikor eljöttem a nagyapámtól kezemből a levéllel, amelyben apám bejelenti, hogy már megint nem tudta elintézni a jelentkezésemet – ő nem tartott velem... Ahogy lepergett előttem másik énem élete, nevetségesnek tűnt tegnap éjjeli diadalmámorom miatt, hogy anyámmal együtt végül mégis felkerültünk a párizsi repülőgépre. Átvillant rajtam, hogy az életem nem inkább kudarc-e.” A Kun Árpád-féle történetvezetés nem válik ketté, de ebben a pillanatnyi megtorpanásban benne van mindaz az egzisztenciális kiszolgáltatottság, amely éppen a *valóság különféle részleteinek egymásba kapcsolódásának* esetlegességét demonstrálja. Ez esetben mégsem elbizonytalanodásról, hanem az egyéni döntés legitimizálásáról, vagyis az önazonosság bizonyos fokú megtalálásáról van szó. „En egy pillanatnyi megingás után beértem azzal a kevéssel, amit végül mégis megtettem. Azzal, hogy itt vagyok Bordeaux-ban, és farkasszemet nézhetek önmagammal. Éppen ezért álltam a tekintetét.” Többek között erről

a függetlenné és döntésképesé váló felnőtté-érzésről – Aimé esetében persze a férfivá érés meghatározó élményeiről is – szól a regény a fentebb említett identitásproblémák mellett. Mindezt egy olyan nyelvezet tállalja, amely rendkívül olvasóbarátnak és könnyen befogadhatónak mutatja magát, és ehhez mérten nem is poétikai zsonglörködéssel vagy stilisztikai szemfényvesztéssel próbálja fenntartani az érdeklődést; sokkal inkább arra a közvetlen és természetes hangnemre helyezi a hangsúlyt, amely teljes mértékben hitelesíti a (nem utolsó sorban valós személyről mintázott) főhős alakjának megformálását. Ez viszont korántsem olyan készségintéző írói feladat, mint azt elsőre gondolnánk. Kun első, igen jól sikerült prózai kísérletének pedig pont ez a referenciálisan is realizálható alak lesz az elsőszámú védjegye, hús-vér képviselője.

A fekete bőrű, nagynövésű, már csak alkatánál fogva is mindenhol kilógó szociális munkás hétköznapi élete akár egysíkú és érdektelen is lehetne. Ez az átlagosnak, egy-egy fordulatot leszámítva eseménytelennek mondható, főként idős ápoltak közt zajló történet azonban éppen az ellenkező hatást érheti el, tájegységtől és éghajlattól függetlenül... „Tudod, hogy úgy beszélsz, mint a népmesékben?” – kérdezi Aimé szerelme, a Szinyakov-szindrómás (rendellenesen alacsony növésű) Gréte hősnőket a regény vége felé. És valóban, itt lehet a titok nyitja: abban a mélyben húzódó meseszerűségben, ami elidegeníthetetlen részét képezi mindannyiunk öntudatlan világképének Afrika déli csücskétől az Északi-sarkig. Aimé pedig ugyanúgy indul szerencsét próbálni, mint megannyi mesebeli szegénylegény vagy legkisebb királyfi, hogy aztán – törvényszerűen – saját korlátait lebontva, távoli vidékeket bejárva találjon majd rá az „elkerülhetetlen” boldogságra...

Papp Máté

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu



George Mackay Brown (1921, Stromness, Egyesült Királyság – 1996, Stromness) skót költőt, író és drámaíró a XX. századi skót költészet egyik legkiemelkedőbb alakjaként tartják számon.



Bak Rita (1974, Budapest) költő a Szegedi Tudományegyetem magyar–német–színházstudomány szakán végzett. A Hochroth Budapest műfordítója. Pszichológusként is dolgozik, a Magyar Pszichológiai Társaság klinikai pszichológia szekciójának tagja. Legutóbbi kötete: Bíró József: *Minamogno* (műfordítás, 2014).



Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014), *Egy mondat a hazugságról* (2014), *Tizes évek* (2015), *Angyaldekkameron* (2015).



Fecske Csaba (1948, Szögliget) József Attila-díjas költő, meseíró, publicista. Éveken keresztül az Észak-Magyarország jegyzetírója, az Új Észak és az Új Holnap szerkesztője, az Új Holnap Stúdió vezetője. Legutóbbi kötete: *A sivatag hajója* (2014).



Gál Sándor (1937, Búcs) József Attila-, Madách Imre-, Berzsenyi- és Magyar Művészetért-díjas, Pulitzer-életműdíjas költő, író, újságíró. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A pozsonyi Szabad Földműves szerkesztő-riportere, a kassai Thália Színház dramaturgja, a Hét kelet-szlovákiai riportere, majd a kassai Keleti Napló alapító-főszerkesztője. A Csemadok Kassa-vidéki örökös tiszteletbeli elnöke. 1989–2003 között az Anyanyelvi Konferencia elnöke, 1997–2000 között a Tokaji Író-tábor kuratóriumi társelnöke. Egybegyűjtött műveinek sorozatában eddig tizenkét kötet jelent meg.



Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *A néma esküje* (önéletrajzi regény, 2004), *Benedek Elek* (monográfia, 2006).



Ladik Katalin (1942, Újvidék) József Attila-, Kassák- és Babérkoszorú-díjas költő, előadóművész. Közgazdasági és színművészeti tanulmányokat folytatott. 1963–1977 között az Újvidéki Rádió munkatársa, 1977–1992 között az Újvidéki Színház színésze. 1993-tól az Élet és Irodalom, majd a Cigányfűró szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Legszebb versei* (2012).



Lajtos Nóra (1977, Püspökladány) tanár, irodalomkritikus, költő. 1999 óta Debrecenben él. A Nyíregyházi Főiskolán magyar ének-zene (zongoraoktató), a Debreceni Egyetemen magyar szakos diplomát szerzett. A DE Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományok doktori iskolájának abszolált doktorandusza. Kutatási területe Sánta Ferenc rövidprózája. Tudományos és szépirodalmi írásai többek között az Itk-ban, a Hittelben, a Forrásban, a Szépirodalmi Figyelőben, a Szörös Köben, a Partiumban és a kolozsvári Helikonban jelentek meg.



Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtákará. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Író-tábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Ismernek téged* (2014).



Marno János (1949, Budapest) József Attila-, Madách-, Artisjus-, Déry Tibor-, Alföld- és Babérkoszorú-díjas költő, író, műfordító. 1980-tól szabadfoglalkozású író, 1986–1989 között a Múzsák Kiadó, 1989–1991 között az Igen szerkesztője. Paul Celan költészetének fordítója. Legutóbbi kötete: *Kairós* (versek, Palatinus, 2012).



Mile Zsigmond Zsolt (1967, Budapest) költő. 1994 óta publikál irodalmi folyóiratokban és antológiákban. Nagymaroson él. Verseskötetei: *Átkel a dumán* (2003), *Törött, de hiánytalan* (2010).



Murányi Sándor Olivér (1974, Székelyudvarhely) író 2007-ben a kolozsvári Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholynál debütált *Felnyomták szentnek* című könyvével. Többek között Avantgarderobe- (2007), Irodalmi Jelen-próza- (2011) és Ex Libris-díjas (2014). Legutóbbi kötete: *Zordok, a székely szamuráj* (regény, 2012).



Oláh András (1959, Hajdúnánás) Bánkuti Miklós-díjas költő, drámaíró. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él, a Partium szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A szökevény / Az utolsó játszma* (drámák, 2014).



Papp Máté (1987, Kecskemét) a Szegedi Tudományegyetemen, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, valamint a Pannon Egyetemen tanult esztétikát és magyar irodalmat. 2010-től 2013-ig a Kultúra és Kritika portál szerzője, illetve a Zene rovat szerkesztője volt. 2013-tól az Új Forrás folyóirat állandó munkatársa.



Péntek Imre (szül. Molnár Imre, 1942, Lenti) József Attila- és Radnóti-díjas költő, író. A Kilenckek tagjaként indult. Az ELTE magyar–filozófia szakán végzett. Az Árgus alapító-főszerkesztője, 2003 óta a Pannon Tükör főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Emlékpróba* (versek, 2015). (Fényképét Lukács Zoltán készítette.)



Serfőző Simon (1942, Zagyvarékas) költő, író. A Hetek költőinek tagja. 1968-tól a miskolci Napjaink munkatársa, jelenleg a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. József Attila-díjas (1991) és Balassi Bálint-émlékkardos (2008). Legutóbbi kötete: *Égig érő nyár* (gyermekversek, 2013). Magyar Érdemrend középkeresztje (polgári tagozata, 2012) kitüntetésben részesült.



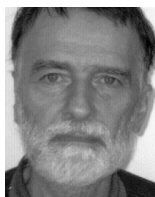
Tamás Menyhért (1940, Hadikfalva) József Attila- és Arany János-díjas, Balassi Bálint-émlékkardos költő, író, drámaíró. A Magyar Művészeti Akadémia elnökségi tagja. 1968-tól a Népszava munkatársa, majd rovatvezetője, végül főszerkesztő-helyettese. 1999–2005 között a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének alelnöke. Legutóbbi kötete: *Tanúságtévők* (drámák, 2013).



Tarbay Ede (1932, Budapest) József Attila-, IBBY- és Stephanus-díjas költő, író, műfordító, dramaturg. A Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturg szakán végzett. A Miskolci Nemzeti Színház, az Állami Bábszínház, a Budapesti Gyermekszínház dramaturgja, a Magyar Televízió munkatársa, a Zsámbéki Tanítóképző Főiskola óráadó tanára. Legutóbbi kötete: *Centi és a csicseri bolt* (gyermekregény Marék Veronikával és Urbán Gyulával, új kiadás, 2014).



Túrjei Zoltán (1976, Balatonlelle) költő, tanár. Az ELTE-n szerzett filozófianári diplomát. 2003 óta publikál verseket, recenziókat irodalmi folyóiratokban és antológiákban. A Fialat Írók Szövetségének tagja, Accordia-nívódíjas. Budapesten nevelőtanár, valamint filozófiát tanít. Legutóbbi kötete: *Térkép helyett* (versek, 2014).



Miklóssy Endre (1942, Bercel) építész-urbanista. Tervezőként, kutatóként, köztisztviselőként dolgozott, jelenleg oktató a budapesti Corvinus Egyetemen. Az elrejtett magyar gondolkodói hagyományok felkutatásával foglalkozik. Fontosabb kötetei: *Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél – magyar gondolkodók a 20. században* (2001), *A másik ember keresése* (2009), *Évezredek között* (2013).



Tüskés Anna (1981, Budapest) irodalomtörténész, művészettörténész, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa. Fő kutatási területei: Illyés Gyula, XX. századi magyar irodalom, egyetemstörténet, peregrináció, középkori művészet és építészet.



Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész, 1983-ban végzett a KLTE magyar-történelem szakán, majd PhD fokozatot szerzett. Jelenleg az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense és az Agria című folyóirat főszerkesztője. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Kötetei: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében* (2002); *Értékvilág és formarend* (2003); *Megtartó párbeszéd* (2009). *Erdélyi élmény – erdélyi gondolat* (2011); *Szépen magyarul, szépen emberül* (2014).



Oláh Katalin Kinga (1974, Budapest) szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Mesterei voltak Rétfalvi Sándor, Kő Pál. Munkái Aachenben, Angers-ban, Budapesten, Biatorbágyon, Csöngén, Pécsen, Tokajban, Zsámbékon vannak.



Rónai-Balázs Zoltán (1970, Orosháza) költő, művészeti író. Humán szervezést tanult a békéscsabai Tessedik Sámuel Főiskolán. 2003-ban nívódíjat kapott az Accordiától, 2006-ban a Magyar Írószövetség – MAKTÁR „Személyes közügyek” pályázatán harmadik helyezést ért el. Kötetei: *A Dezsorient Expressz* (2007), *Tücsöksírató* (2009).



Vitézy László (1940, Budapest) producer, forgatókönyvíró, filmrendező 1973–79 között a Balázs Béla Stúdió vezetőségi tagja, 1979-től 1981-ig a Híradó- és Dokumentumfilm Stúdió rövidfilmrendezője, 1981-ben a Társulás Stúdió alapító játékfilmrendezője volt, 1990–93 között pedig a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligájának ügyvivője. Legutóbbi szerzői filmje: *A galamb papné* (2013).